

T.C.
MANİSA
CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ
TARİH ANABİLİM DALI
ORTAÇAĞ TARİHİ PROGRAMI

SELÇUKLULARDA SUÇ VE CEZA
(BÜYÜK SELÇUKLU VE ANADOLU SELÇUKLULARI'NDA
ÖRNEK UYGULAMALAR)

Necla ŞIKLI

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Hasan AKYOL

MANİSA-2018

	T.C. MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	Doküman Kodu	FRYL-031
	YÜKSEK LİSANS EĞİTİMİ FORMLARI	Yayınlanma Tarihi	26/03/2018
		Revizyon No/Tarih	2/23/03/2018
		Sayfa	1/1
	Tez Savunma Sınavı Tutanağı		

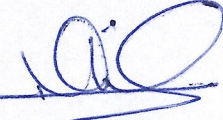
TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 01.11.2018 tarih ve 39/Ek4 sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Manisa Celal Bayar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin 9. Maddesi gereğince Enstitümüz Tarih Anabilim Dalı Ortaçağ Tarihi Yüksek Lisans Programı öğrencisi Necla ŞIKLI'nın "Selçuklularda Suç ve Ceza (Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçukluları'nda Örnek Uygulamalar)" Konulu tezi incelenmiş ve aday 09.11.2018 tarihinde saat 11.00'de jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra .90.. dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından jüri üyelerine sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI olduğuna OY BİRLİĞİ
DÜZELTME yapılmasına * OY ÇOKLUĞU
RED edilmesine ** ile karar verilmiştir.

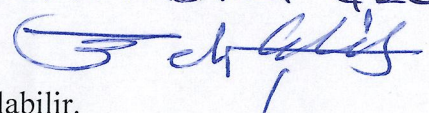
ÜYE

Prof. Dr. Nadir ÖZKUYUMCU

BASKAN

Dr. Öğr. Üyesi Hacer AKYOL

ÜYE

Prof. Dr. Mehmet GELİK

Evet

Hayır

Tez, burs, ödül veya Teşvik programına (Tüba, Fullbright vb.) aday olabilir.

Tez, mutlaka basılmalıdır.

Tez, mevcut haliyle basılmalıdır.

Tez, gözden geçirildikten sonra basılmalıdır.

Tez, basımı gereksizdir.

* Bu halde adaya 3 ay süre verilir. İkinci tez savunma sınavında da başarısız olan öğrencinin Enstitü ile ilişkisi kesilir.

** Bu halde adayın Enstitü ile ilişkisi kesilir.

Hazırlayan
Enstitü Sekreteri

Onaylayan
Enstitü Müdürü

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum "Selçuklularda Suç ve Ceza (Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçukluları'nda Örnek Uygulamalar)" adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

.../.../2018

Neda SIKLI

ÖZET

SELÇUKLULARDA SUÇ VE CEZA (BÜYÜK SELÇUKLU VE ANADOLU SELÇUKLULARI'NDA ÖRNEK UYGULAMALAR)

Tez konusu olarak suç ve cezayı seçmemizin sebebi suç ve ceza tarihinin insanlık tarihi kadar eski olması ayrıca suç ve cezanın toplum kültürüyle yakından ilişkili olması dolayısıyla sürekli olarak güncel konu olarak kalabilmesidir. Suç ve ceza, insanların ilk yaşayış şekli olan kabileler halinde yaşam ile birlikte tarihin hukuk literatüründe yerini almış kavramlardır. Disiplinler arası yöntemi benimseyerek oluşturduğumuz çalışmamız giriş ve girişe ek olarak üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde suç ve cezanın dünya tarihi ve Türk tarihi açısından gelişimi ele alınmıştır. Yine bu bölümde Selçuklu hukuku analiz edilmiştir. Daha sonra Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçuklu'nun suç ve cezaya yönelik hukuki uygulamaları, 'Islaha Yönelik Cezalar', 'Bedene Yönelik Cezalar', ve 'Konularına Göre cezalar' şeklinde bölümlenerek, her bir başlık sırasıyla diğer bölümlere dağıtılmış ve her bir bölümde Büyük ve Anadolu Selçuklu'nun cezaî uygulamaları örneklerle incelenmiştir.

Selçuklu hukukunun nasıl oluşturulduğu konusunda tarihçiler arasında fikir ayrılıkları bulunmaktadır. Bir kısım tarihçiye göre Selçuklu hukukunda İslam tesiri bulunmamaktadır. Diğer kısma göre ise Selçuklu hukukunda İslam tesirini yok saymak, gerçekleri göz ardı etmekten öteye gitmeyecek bir söylemdir. Öncelikle şu husus belirtilmelidir ki Moğolların Selçuklu ülkesine yaptığı tahribattan ötürü günümüze ulaşmış kaynaklar oldukça sınırlıdır. Biz araştırmamızı daha çok günümüze ulaşma imkanı bulmuş birinci el kaynaklarda geçen hukuku uygulama örneklerinden yola çıkarak oluşturduk. Ve mevcut örneklerde İslam ceza hukuku kaidelerine pek az rastladık. Bu bakımdan şu çıkarımı yapmak doğru olacaktır: Selçuklu hukukunda İslam tesiri olmakla birlikte pratikte daha çok örfi hukuka yer verilmiştir. Ancak Selçuklu'nun var olduğu zaman diliminde sosyal tarih anlayışı henüz gelişmediğinden, vermiş olduğumuz hukuki dava örnekleri daha çok devlet erkanının davalarıyla ilgilidir. Devletin halka nasıl cezalar tatbik edildiği bilgisine pek ulaşamadık. Bu nedenle Selçuklu hukukunun kapsamıyla ilgili net bir genelleme yapmak pek mümkün görünmemektedir. Bu sebeple konu, tarihçiler arasında tartışma olarak kalacak gibi görünmektedir.

Selçukluların hukuk alanına yönelik tarih literatüründe pek fazla kaynak olmamasına rağmen, faydalı olacağını düşündüğümüz derli toplu bir çalışma yaptığımıza inanıyoruz. Yaptığımız bu çalışma, akademik dünyaya katkı sağlamış olduğunda amacımız gerçekleşmiş olacaktır.

Anahtar kelimeler: Suç, Ceza, Adalet, Hukuk, Büyük Selçuklu Devleti, Anadolu Selçuklu Devleti.

ABSTRACT

CRIME AND PUNISHMENT IN SELJUK (EXEMPLARY IMPLEMENTATIONS IN GREAT SELJUK AND ANATOLIAN SELJUK EMPIRES)

The reason for choosing this area is that crime and punishment are as old as human history. Besides, crime and punishment are closely related to the culture of society. Crime and punishment are concepts that have taken place in the history of law literature, along with the life in the form of tribes existence. Our study which we have created by adopting the interdisciplinary method consists of three parts in addition to entrance and entrance. In the introduction part, the development of crime and punishment has been examined in terms of world and Turkish history. Also in this section, Seljuk law has been analyzed. Then, the law enforcement of the Great Seljuks and Anatolian Seljuks against crime and punishment were divided into "Punishment against Reclamation", "Punishment against body", and "Punishments according to the subjects" and each title was distributed to the other chapters in turn, The law enforcement of Anatolian Seljuk has been examined with examples.

How the law of Seljuk was created is a controversial issue. According to some historians, there is no Islamic influence in Seljuk law. According to the others, disregarding the influence of Islam in the Seljuk law is a discourse that will not go beyond ignoring the facts. While we were preparing our thesis, we examined the punishment enforcement applied in the main sources of the Seljuk law in terms of examples. As a result of our investigations, we have hardly encountered the directives of Islamic law in the law enforcement applied in Seljuk. Of course, it should not be forgotten that since the understanding of social history wasn't yet developed in the Middle Ages time period when the Seljuks existed, it is not possible to generalize the Seljuk law because the writing of history was shaped within the lives of big men and there is no sufficient information about how the ordinary people were punished in the sources in Seljuk. This issue will remain a controversy among historians because there is not much source in the literature due to the Mongol army's devastation in Anatolia.

Our opinion is that Islamic law was also applied in Seljuk law. I believe that we have done a well-rounded study which can be beneficial even though there are not many sources in history literature for the field of Seljuk law. This study we have done will reach its aim when it makes contributions to the academic world.

Key Words: Crime, Punishment, Law, Justice, Great Seljuk Empire, Anatolian Seljuk Empire.

ÖNSÖZ/TEŞEKKÜR

"Selçuklularda Suç ve Ceza (Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçukluları'nda Örnek Uygulamalar)" adlı tez çalışmamızda, Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçuklu Devletlerinde hangi suçlara ne tür cezalar verildiğini inceledik. Selçuklu hukukuyla ilgili literatürün kaynak bakımından zayıf olması nedeniyle biz araştırmamızı daha çok Selçuklu Devleti'nin siyasi tarihi ile ilgili bilgi veren kaynaklarda geçen hukuki olaylardan derledik. Bu hukuki olaylara verilen cezalara baktığımızda, bizi oldukça şaşırtan ceza örneklerine rastladık. Topluca yakarak öldürme, derinin yüzölüp içine saman doldurulması, ortadan ikiye bölerek öldürme bu örneklerdendir. Döneme baktığımızda bu tür cezaların sadece Selçuklularda olduğu düşünülmemelidir. Orta Çağ'da bu tür cezalar oldukça yaygındır. 'Islaha Yönelik Cezalar', 'Bedene Yönelik Cezalar/Ölüm Cezaları' ve 'Konularına Göre Cezalar' olmak üzere üç bölümde incelediğimiz çalışmamızda, suçları ve cezaları örnek uygulamalar ışığında ayrıntılı olarak ele aldık. İnsanlığın var oluşundan bugüne kadar ceza konusunun, güncelliğini koruyan bir konu olması nedeniyle çalışmamızın dikkat çekici olacağı düşüncesindeyiz.

Öncelikle tez konusunu belirlerken çalışmak istediğim konu alanıyla ilgili isteklerimi göz önünde bulunduran ve bana çalışmamın her aşamasında destek olan, bilgi ve deneyimleri ile yol gösteren danışman hocam Dr. Öğretim Üyesi Hasan Akyol'a, yüksek lisans sürecinde kendisinden ders alma şansına sahip olduğum, tarihe bakış açımında bana yeni bir pencere açan ve dolayısıyla tarihe, tarihî olaylara çok farklı bir perspektiften bakmamı sağlayan değerli hocam ANKA Teknoloji Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Mehmet Çelik'e ve yine üzerimdeki emeğini yadsıyamayacağım değerli hocam Prof. Dr. Nadir Özkuyumcu'ya, tez hazırlama sürecinde zamanımın büyük çoğunluğunu geçirdiğim, kaynak bakımından oldukça zengin, kütüphanecilik konusunda gerekli özen ve hassasiyete sahip İSAM Kütüphanesi ve çalışanlarına, öğrenim hayatım boyunca beni hep destekleyen ve her daim yanımda olan aileme yürekten teşekkürlerimi sunuyorum.

Necla ŞIKLI

Manisa, 2018

KISALTMALAR

- b.** Bin, İbn
Bkz. Bakınız
Byy. Basım Yeri Yok
C. Cilt
Çev. Çeviren
Ed. Editör
Nşr. Neşreden (tahkik eden)
s. Sayfa
ss. Sayfadan Sayfaya
S. Sayı
TDK Türk Dil Kurumu
TTK Türk Tarih Kurumu

EK LİSTESİ

EK 1: Büyük Selçuklu sultanı Alp Arslan döneminde geçen onur kırıcı bir ceza örneği.

EK 2: Cengiz Han Kanunları

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	vi
ÖNSÖZ/TEŞEKKÜR METNİ.....	vii
KISALTMALAR	viii
EK LİSTESİ	ix
KAYNAKLARA VE ARAŞTIRMALARA DAİR.....	1
GİRİŞ	4
1.1. KAVRAMLAR	4
1.1.1.Suç Kavramı	4
1.1.2.Ceza Kavramı.....	4
1.2. SUÇ VE CEZANIN TARİHSEL GELİŞİMİ	5
1.2.1. İlkel Toplular.....	5
1.2.2. İlk Çağ Uygarlıkları	6
1.2.3. Kavimler Göçünün Etkisi	8
1.2.4. Monarşi Devri.....	8
1.3. TÜRK HUKUK TARİHİ	9
1.3.1. Asya Hun Devleti	9
1.3.2. Göktürkler	10
1.3.3. Uygurlar.....	11
1.3.4. Kırgızlar.....	12
1.3.5. Cengiz Yasaları ve Uygur Etkisi.....	12
1.3.6. Karahanlılar	13
1.3.7. Gazneliler	13
1.4. SELÇUKLULARDA HUKUK ANLAYIŞI	14
1.5. SELÇUKLULARDA CEZA HUKUKUNUN KİŞİLER BAKIMINDAN UYGULANMASI	18
1.6. DİVAN-I MEZALİM KURUMU	18

I. BÖLÜM.....	20
BÜYÜK VE ANADOLU SELÇUKLU'DA CEZALANDIRMA USULLERİ (ISLAHA YÖNELİK CEZALAR)	20
2.1. ISLAHA YÖNELİK CEZALAR.....	20
2.1.1. Kınama (Uyarı) Cezası.....	20
2.1.2. Onur Kırıcı Cezalar	22
2.1.3. Dayak/Sopa Cezası	23
2.1.4. Ev Hapsi	24
2.1.5. Zindan Cezası.....	25
2.1.6. Sürgün Cezası	25
2.1.7. Aç Bırakma Cezası/ Kişinin Kendi Bedenine Yönelmesi	26
2.1.8. Baş Aşağı Sallandırma	27
2.1.9. Yağma Cezası.....	27
2.1.10. Fetih Hukuku	28
2.1.11. Müsadere	29
II. BÖLÜM.....	32
BÜYÜK VE ANADOLU SELÇUKLU'DACEZALANDIRMA USULLERİ (BEDENE YÖNELİK CEZALAR/ ÖLÜM CEZALARI)	32
3.1. BEDENE YÖNELİK CEZALAR/ÖLÜM CEZALARI	32
3.1.1. Zehirleyerek Öldürme	32
3.1.2. Gözlerin Oyulması	34
3.1.3. Gözlere Mil Çekilmesi.....	34
3.1.4. Suya Atarak Öldürme	35
3.1.5. İdam	36
3.1.6. Boynunu Vurma	37
3.1.7. Kılıçla Ortadan İkiye Bölerek Öldürme	38
3.1.8. Bazı Organların Kesilmesi	39

3.1.8.1. Burun Kesme Cezası	39
3.1.8.2. Dudak Kesme Cezası.....	39
3.1.8.3. Hadım Etme Cezası.....	39
3.1.8.4. Dil Kesme Cezası.....	40
3.1.8.5. El Kesme Cezası	40
3.1.9. Derinin Yüzülmesi/Kafa Derisini Yüzme	41
3.1.10. Derinin Yüzülüp İçine Saman Doldurulması	41
3.1.11. Baş Aşağı Sallandırıp Altında Ateş Yakarak Öldürme	43
3.1.12. Yakarak Öldürme.....	43
3.1.13. Topluca Yakarak Öldürme	45
3.1.14. Ağzına Toprak Doldurularak Öldürme	45
3.1.15. Vücutundan Parçalar Koparıp Sürükleyerek Öldürme	46
3.1.16. Bir Tokatla Ölümden Kurtulan Amid	46
3.2. ÖLÜMDEN SONRA DEVAM EDEN CEZALAR	46
3.2.1. Mezarın Kemiklerin Çıkarılıp Yakılması	46
3.3. DİĞER OLAYLAR	46
3.3.1. Nizamülmük'ün Öldürülmesi.....	47
3.3.2. Saadeddin Köpek'in Katli.....	47
4.1. BAŞLAR HAZİNESİ (HIZÂNETÜ'R-RU'ÛS)	48
III. BÖLÜM	50
BÜYÜK VE ANADOLU SELÇUKLU'DACEZALANDIRMA USULLERİ.....	50
(KONULARINA GÖRE SUÇ VE CEZA).....	50
4.1. SOSYAL İÇERİKLİ SUÇLAR	50
4.1.1. Hırsızlık	50
4.1.2. Zina	52
4.1.3. Yol Kesme	53
4.1.4. İftira Suçu	53

4.1.5. Tarlaya Verilen Zarar	54
4.2. DEVLETE KARŞI İŞLENEN SUÇLAR	54
4.2.1. Selçuklu Hanedanına/Sultana Saygısızlık	54
4.2.2. Sultanı Yaralama Suçu	55
4.2.3. Hanedan Arasında Taht Mücadelesine Taraf Olmanın Cezası	56
4.2.4. Görevde Aşırıya Kaçma, Görevi İhmal/ Kötüye Kullanma	57
4.2.5. Selçuklu Vezirinin Canına Kast	58
4.2.6. Selçuklu Şehrine Verilen Zarar	58
4.3. TAHT MÜCADELELERİ ve İSYANLAR	59
4.3.1. Hanedan Üyelerinin Taht Müddeîliği	60
4.3.1.1. İbrahim Yınal'ın Taht Mücadelesi.....	60
4.3.1.2. Kutalmış'ın Taht Mücadelesi	60
4.3.1.3. Kavurd'un Taht Mücadelesi	61
4.3.1.4. Tekiş'in Taht Mücadelesi.....	63
4.3.1.5. Tutuş-Berkyaruk Mücadelesi	63
4.3.2. Diğer Ayaklanmalar	65
4.3.2.1. Saganıyan Emiri Musa'nın İsyanı	65
4.3.2.2. Fars Hakimi Fazlûye'nin İsyanı.....	65
4.3.2.3. Antalya Hristiyanlarının İsyanı.....	65
4.4.1. Kısas.....	67
4.4.2. Diyet	67
SONUÇ	69
EKLER.....	70
KAYNAKÇA.....	75

KAYNAKLARA VE ARAŞTIRMALARA DAİR

Selçuklu hukuk kurallarının tamamına erişebileceğimiz derli toplu kanun metni günümüze ulaşmamış olduğundan, konuyla ilgili net bilgilere sahip değiliz. Bu nedenle araştırmamızı daha çok, Selçuklu genel tarihiyle ilgili günümüze ulaşmış birinci el kaynaklarda geçen hukukî olaylara verilen ceza örneklerinden yola çıkarak oluşturduk. Birinci el kaynakların yanı sıra ikinci el kaynaklardan da faydalandık. Tezimizi oluştururken en çok yararlandığımız kaynaklar aşağıda sıralanmıştır:

Sıbt İbnu'l Cevzî: "Miratü'z-Zaman Fi Tarihi'l-Ayan'da Selçuklular" isimli eseri, çalışmamızda çok sık faydalandığımız kitaplar arasındadır. Eser, insanlığın yaratılışından başlayarak 1257 yılına kadar geçen olayları konu edinmiştir. Yazar eserini, kendinden önce geçen olayları, Ebu'l-hasen Garsunni'ne Muhammed b. Hilal es-Sâbi', Hemedanlı Muhammed b. Abdümelik, İbnü's Sem'ânî, İbnü'l-Esir, İbn Asâkir gibi yazarların eserlerinden naklederek Arapça ile yazmıştır.¹ 1056-1087 yılları arası dönem Ali Sevim tarafından, Tuğrul Bey, Sultan Alp Arslan ve Sultan Melikşah dönemleri başlıkları altında üçe ayrılarak Türkçeye tercüme edilmiştir.

Nizamülmülk: Büyük Selçuklu Devleti vezirlerinden Nizamülmülk, asıl adı Hasan bin Ali bin İshak, "Siyasetname" adlı eserini Sultan Melikşah'ın isteği üzerine Farsça olarak kaleme almıştır. Dönemin bürokratik yapısını, yöneten-yönetilen ilişkisi ile ilgili bilgi veren eserden, devlet adamlarının taşınması gereken özellikleri, görev sırasında nasıl davranmaları gerektiğiyle ilgili bilgilere ve devlet görevlilerinin belirlenen kaidelerden aksi davranışlar sergilediğinde devletin nasıl bir ceza usulü tatbik ettiği bilgisine ulaşıyoruz.

Azîmî: "Tarîhu'l-Azîmî" adlı eserinde 1444 yılına kadar geçen olayları kısa kısa anlatır. 1039-1444 yıllarına ait bölümü Ali Sevim tarafından Türkçeye tercüme edilerek yayımlanmıştır.

İbnü'l Esir: Tam adı İzeddin İbnü'l Esir'dir. "El-Kâmil fi't-Tarih" adlı eseri, dünyanın yaratılışından 1230 yılına kadar geçen olayları anlatan on iki ciltlik bir

¹ Sıbt İbnu'l-Cevzî, **Mir'atü'z-Zaman fi Târîhi'l-Âyân'da Selçuklular**, (Çev. Ali Sevim), TTK, Ankara, 2011. s. 2, 3.

eserdir. Selçuklular ilgili bölümler on, on bir ve on ikinci cildinde bulunmaktadır. Bu eser çalışmamızda en çok kullandığımız kaynak kitaplar arasındadır.

Sıbt İbnü'l-Cevzi: "Mir'ätü'z-zaman fi târihi'l-a'yân" isimli eserinde Suriye'de Selçuklular ile Batıniler arasında yaşanan hadiseler ve Batınilerin kendinden olmayanları nasıl katlettikleri ve katillerin yakalandığında ne tür cezalar aldıkları bilgisine ulaşmaktayız.

İbn Bibi: "El-Evâmirü'l-'Alâ'iyye fi'l-Umur, l-'Alâ'iyye" adlı eserini, İlhanlı devlet adamı ve tarihçi olan Ata Melik Cüveynî'nin isteği üzerine kaleme almıştır. Anadolu Selçuklu Devleti döneminin birincil kaynaklarından olan eser, II. Kılıç Arslan'ın oğlu Gıyaseddin Keyhüsrev'i veliaht tayin etmesinden kısa bir süre sonra ölmesi ile II. Gıyaseddin Mesud'un 1280 yılında Abaka Han'a gitmesi arasında geçen olayları anlatır. Eser, iki cilt halinde yazılmış Mürsel Öztürk tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir. Eserin sadece tek orijinal nüshası vardır. Bu orijinal nüsha şu an İstanbul Ayasofya Kütüphanesi'nde bulunmaktadır.²

Kerimüddin Mahmud Aksarayî: "Müsâmeretü'l-Âhbar ve Müsâyeretül-Ahyâr" adlı eser, Anadolu Selçuklularına dair İbn Bibi'nin "el-Evâmirü'l-'Alaiye" eserinden sonra en önemli eserlerden biri kabul edilmektedir. Eser dört bölüm halinde düzenlenmiştir. Birinci bölüm takvimlerden, ikinci kısmı Abbasi halifelerinden, üçüncü kısım Büyük ve Anadolu Selçuklu Devleti'nden, dördüncü kısım ise Anadolu Selçuklu Devletinin yetmiş beş yıllık döneminden bahseder. Hasan Fehmi Turgal eserin Anadolu Selçuklularına ait kısmını tercüme ederek neşretmiştir. Eserin tamamı daha sonra Nuri Gençosman tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir. Osman Turan da eserin tenkitli neşrini yapmıştır. Biz araştırmamızda Mürsel Öztürk'ün yapmış olduğu çeviri eseri kullandık. Mürsel Öztürk çevirisini Osman Turan'ın neşrini esas alarak oluşturmuştur.

Anonim Tarih-i Âl-i Selçuk: Yararlandığımız birincil kaynaklardan diğeri de yazarı bilinmediği için anonim olarak geçen Tarih-i Âl-i Selçuk'tur. Eser Büyük Selçuklular ve Celaledin Harzemşah ile ilgili bilgiler verdikten sonra Türkiye Selçuklu Devleti tarihi ile ilgili ayrıntılı bilgiler sunmaktadır. Anadolu Selçuklu sultanı

² İbn Bibi, **El-Evâmirü'l-'Alâ'iyye Fî'l-Umûri'l-'Alâ'iyye**, (Neşredenler Necati Lugal, Adnan Sadık Erzi), TTK Basımevi, Ankara 1957, s. 7, 9.

İzzeddin Keykâvus döneminde, Antalya Hristiyanlarının Selçuklu'ya isyan etmesi ve sonucunda nasıl cezalandırıldığı bilgisine, bu eserden faydalanarak çalışmamızda yer verdik.

Müneccimbaşı Ahmed b. Lütlullah: Câmi'ü'd-Düvel (Sâhâifü'l-Âhbâr): XVII. yüzyılda Münecimbaşı Ahmed Dede tarafından oluşturulan eser, Selçuklu tarihi açısından oldukça önemlidir. Eser, Lale Devri'nin önemli şairlerinden Nedim'in başkanlığında toplanan heyet tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir. Eser üzerinde Ali Öngül tarafından mukayeseli çalışma yapılmıştır.

Osman Turan tarafından kaleme alınan *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti* adlı eserde Selçuklu tarihiyle ilgili ayrıntılı bilgilere ulaşmak mümkündür. Eserde sırasıyla, Selçuklu tarihinin ana kaynakları ve bu alanda yapılmış çalışmalar üzerine bilgi verildikten sonra Selçuklu Devleti'nin menşeleri, ilk devirleri, kuruluşu, yükseliş ve duraklama devri, Türkiye Selçukluları, Selçuklular döneminde Türk-İslam medeniyeti ile ilgili bilgiler verilmektedir. Biz çalışmamızda bu eserden, daha çok Selçuklu hukukuyla ilgili vermiş olduğu genel bilgilerden istifade ettik.

Öncelikle belirtmek isteriz ki Cüneyt Kanat tarafından yazılmış olan *Ortaçağ Türk Devletlerinde Suç ve Ceza* adlı eser, çalışmamızın konusunu belirlemede bize ışık tutmuştur. Eser adından da anlaşılacağı üzere, Ortaçağ Türk devletlerinde suçlar ve suça verilen cezaları ele almıştır. Eserde Ortaçağ Türk Devletleri'nden olan Selçuklular, Timur ve Memluklu Devleti ile ilgili suç ve ceza örneklerine yoğun olarak yer verilmiştir. Suç ve ceza konusuyla ilgili ilk eser olması açısından ehemmiyet taşımaktadır.

Yine çalışmamızda genel Selçuklu tarihini siyasî ve kültürel açılarından inceleyen eserlerden de faydalandık.

GİRİŞ

1.1. KAVRAMLAR

1. 1.1.Suç Kavramı

"İşleyene cezai müeyyide uygulanması öngörülmüş, yasak fiil anlamına gelen hukuk terimine suç denir."³ Türkçe bir kelime olan suç, törelere ve ahlak kurallarına aykırı davranıştır. Diğer bir tanım ise bir toplumda yazılı-yazısız kurullarla yasaklanan ve yaptırma bağlanan eylemdir. Felsefi anlamda suç tanımlarına baktığımızda her ekolün farklı suç tanımı bulunmaktadır. Örneğin, teknik hukuk ekolüne göre; "kanunun cezalandırdığı fiil suçtur". Mutlak adalet teorisinde, "ahlak ve adalete aykırı olan her türlü fiil ve hareket", pozitivistlere göre ise "belirli bir zamanda belirli bir halkın ortalama ahlak anlayışına aykırı hareket" veya "bireyin topluma uyması için zorunlu olan ortalama bir ölçü içerisinde dürüstlük ve merhamet duygularını ihlal eden hareket" şeklinde tanımlanmıştır. Durkheim gibi sosyologlar ise suçu, "kollektif şuurun kuvvetli ve yerleşmiş durumlarını ihlal eden fiildir".⁴Her suçun bir cezai karşılığı vardır.

1.1.2.Ceza Kavramı

Arapça bir kelime olan ceza, yasaklanan bir şeyi yapma veya emredilen şeyi terk etme karşılığında suçluya verilen karşılıktır.⁵ Cezanın diğer bir tanımı "kanun koyucunun emrini çiğneyene karşı toplumun menfaati için öngörülen cezadır."⁶ Türkçe tanımı ise kötülüklere karşılık vermektir.

Cezanın amacı suçluya işkence çektirmek ya da ona elem vermek olmayıp onu, işlediği suçtan ötürü düşünceye sevk etmek, kişinin bir daha suç işlemesine engel olmaktır.⁷ Bu gaye daha çok, bizim 'Islaha yönelik cezalar' başlığı altında topladığımız cezalar için geçerlidir. Çünkü diğer tür ceza örneklerinde bedene müthiş ıstırap

³ Mehmet Boynukalın, "Suç", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayıncılık, C. 37, İstanbul, 2009, s. 453.

⁴ Boynukalın, s. 453, 454.

⁵ M. Akif Aydın, **Türk Hukuk Tarihi**, Beta Yayınları, İstanbul, 2010, s. 178.

⁶ Ahmet Yaşar, **İslam Ceza Hukukunda İdamı Gerektiren Suçlar**, Beyan Yayınları, İstanbul 1995, s. 11.

⁷ Murat Polat, **İslam Ceza Hukukunda Suç ve Ceza Arasındaki Denge**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2015, s. 21, 24.

hakimdir. Tarihe baktığımızda pek çok devlette, işkence olarak kabul edilecek pek çok ceza örneği mevcuttur. Konumuz Selçuklular olduğundan günlerce baş aşağı sallandırmak, ateş altında canlı canlı yakmak, derinin yüzölçümüne içine saman doldurulması, Selçuklu döneminde uygulanmış olan işkence sayılabilecek ceza örneklerindedir.⁸

1.2. SUÇ VE CEZANIN TARİHSEL GELİŞİMİ

1.2.1. İlkel Toplular

Suç ve ceza kavramları eskiçağda oluşmaya başladı. İlkel toplumlarda suç ve cezayı işlerken, 'kabilenin kendi içinde işlediği suçlar' ve 'kabileler arası suçlar' olarak ikili ayırım yaparak incelemek konuyu daha da anlaşılır kılmak adına doğru olacaktır. Kabilenin kendi içinde işlediği suçlarda cezayı veren de, cezanın uygulayıcısı da kabile başkanıdır. En ağır ceza, ölümle eş değer görülen sürgündür. Yaşamını, kabilesiyle birlikte hareket ederek idame ettirmek zorunda olan birey, sürgün edilerek yalnız bırakılmaktadır. Yalnız kalan bireyin diğer kabilelere kendini kabul ettirme, onların aralarına girme şansı düşüktür. İkinci ayırım olan kabileler arası suçlarda, ceza uygulayıcısı olarak mağdurun tüm kabilesi devreye girmektedir. Mağdurun bağlı bulunduğu kabile, suçluyu cezalandırmak için cezayı, suçlunun tüm kabilesine ödetmektedir. Bu cezanın altında ezilmek istemeyen kabile de kendisine ceza uygulayan diğer kabileye savaş açabilmektedir. İşte tüm bu olanlar kabileler arası savaşı tetiklemekte, var olan insan sayısının azalmasına sebep olmaktadır.⁹ Buna çözüm yolu olarak tazminat uygulaması bulunmuştur. Tazminatın miktarı mağdurun yaşı, cinsiyeti ve köle olup olmamasına göre farklılık göstermektedir.¹⁰ Lakin tazminat yöntemi, en başta zorunlu kabul edilmeyip tamamen mağdurun veya yakınının isteğine bırakılmıştır. Daha sonradaki dönemlerde tazminat zorunlu olmuştur. Kaynaklarda tazminat yöntemini uygulayanlar arasında Cermen ve Frank kavimleri

⁸ Yaşar, s. 11.

⁹ Marcel Rousset, **Adalet Tarihi**, (Çev. Adnan Cemgil), Yeni Zamanlar Yayınevi, İstanbul, 1963, s. 6, 7.

¹⁰ Harry Elmer Barnes, Negley K. Teeters, **İlkel Cezalar ve Fiziksel Cezanın Başlıca Türleri**, (Çev. Devrim Aydın), Ankara Barosu Dergisi, 2011, C. 4, 163-176. <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/397886> (28.04.2018).

gösterilmektedir.¹¹ Başka hangi kavimlerin bu yöntemi uyguladığına dair elimizde net veriler bulunmamaktadır.

1.2.2. İlk Çağ Uygarlıkları

Bu dönem yargı sistemlerinin ortaya çıktığı yazılı yasaların var olmaya başladığı, cezaların kabilelere verilmesinin sonlanıp şahıslara vermeye başlandığı dönemdir. Adam öldürmek yasaktır. Sadece savaşta adam öldürülebilir o da hükümdar içindir.¹²

Bu dönemde yasalar, ağır ve hafif cezalar olarak ikiye ayrılmıştır. Bu yasalarda eşitlik söz konusu değildir. Herkes statüsü oranında bu yasalardan yararlanmaktadır. Köleler yarım insan kabul edildiği için, cezaları da diğer insanlara verilen cezanın yarısı kadardır. Sahiplerine köleler üzerinde her türlü cezayı uygulama hakkı verilmiştir. Yargıçlar, toplumun saygısını kazanmış kişiler arasından seçilmektedir. Ağır suçlara sarayında, baş yargıç sıfatıyla kral bakmıştır. Eğer suç başkent dışında işlenmişse, işlenen yerin en üst yöneticisi davalara bakmakla yükümlü kılınmıştır.¹³

İlk Çağ'da hukuk metni sayılabilecek ilk belge Sümer kralı Urukagine dönemine aittir. Bu belgede kral, tanrının yeryüzüne adalet dağıtması için, kendisinin tanrı tarafından görevlendirildiğinden bahsetmektedir. Ondan sonra gelen Sümer kralları da bu görevi kendileri de pek sık yürütmüşlerdir. İlk yasa metni, Sümer kralı Urnammu'ya aittir. Urnammu yasalarını kendi örf ve adetlerinden oluşturmuştur.

Babil kralı Hammurabi, kanunlarını örf-adet ve emsal niteliğindeki mevcut yargıç kararlarından oluşturmuştur. O da Sümer kralları gibi, yeryüzünde adaleti tesis etmek için Tanrı tarafından görevlendirildiğine inanmıştır. Babil Kanunları içeriğinde yaralama, görevi kötüye kullanma, ticaret, köle hakları gibi konular barındırmaktadır. Hırsızlık, yalancı şahitlik, zina ve savaşa çağırıldığı halde gitmeyenin cezası ölümdür.¹⁴ Hammurabi Kanunları'nda 'kisas ilkesi' geçerlidir. Lakin kisas

¹¹ Rousselet, s. 6,7.

¹² Özgür Sarı, Güncel Önkal, "Suçun Sosyolojisi Cezanın Felsefesi", **Sosyolojik Bakış ve Araştırmalar Platformu**, 26.04.2010, <https://tekniksosyoloji.wordpress.com/2010/04/26/sucun-sosyolojisi-cezanin-felsefesi/> (02.02.2018).

¹³ Belkis Dinçol, **Eski Ön Asya Toplumlarında Suç Kavramı ve Ceza**, Ege Yayınları, İstanbul, 2003, s. 10, 11, 20.

¹⁴ Dinçol, s. 8, 13, 14.

uygulanabilmesi için suçta ve cezada her iki tarafın statüsel anlamda (köle olup olmadığı) eşit olması gerekmektedir. Birde bu kanunlarda, 'suçta kasıt ilkesi' vardır. Suç kasti olarak işlenmişse cezai karşılığı daha ağır olmuştur. Şayet kasıt yoksa suçlunun, tazminat ile cezadan kurtulma ihtimali mümkündür. Kısas dışında Babil Kanunlarında, babasını döven birinin eli, babayı-anneyi inkar eden evladın dili, köleliğini inkar edenin de kulakları kesilmiştir.¹⁵

Asurlularda da yazılı kanun yasaları bulunmaktadır. Kadınların hak ve görevleri, toprak mülkiyeti, gayrimenkul hukuku, köle hukuku konuları kanunun kapsamı dahilinde olmuştur. Asur kanunları o güne kadar yazılmış kanunların en kazuistik¹⁶ olanıdır. Bir madde, içeriğinde bir sürü olasılığı barındırmaktadır.¹⁷

Roma kanunları ise o döneme kadar oluşturulmuş en gelişmiş kanunlardır. Bu kanunlar günümüz modern hukukuna kaynaklık etmektedir.¹⁸ Davalarını, tıpkı günümüzde olduğu gibi özel kişiler arasındaki anlaşmazlıklar ve devlete karşı işlenen suçlar olarak ikiye ayırmışlardır. Dava önce şekil olarak incelenmiş daha sonra mahkemelere gönderilmiştir. Bu dönemde avukatlık kurumu oluşturulmuş, dönemin en önemli avukatı olarak Cicero kabul edilmektedir.¹⁹

Roma'da cezayı uygulamak her zaman devletin görevi değildi. Bazen bu görev, mağdura veya mağdur yakınına bırakılmıştır. Örneğin yüksek tabakadan biri kötü muameleden dolayı, dayaktan ölmüşse, yakınları bunu yapanı ölümle cezalandırabilirdi. Roma yasalarında baba, merkezi otorite tarafından otorite kabul edilmiş, ona, eşinin, çocuklarının ve kölelerinin üzerinde hükmetme ve onları cezalandırma yetkisi verilmiştir.²⁰

¹⁵ Kozak İbrahim Erol, **Kadim Dönemler Genel Hukuk Tarihi**, Adalet Yayınevi, Ankara, 2011, s. 100.

¹⁶ Kazuistik, *ayrıntılı* anlamında kullanılmaktadır.

¹⁷ Dinçol, s. 9.

¹⁸ Sarı, Ögür, Güncel Önkal, "Suçun Sosyolojisi Cezanın Felsefesi", **Sosyolojik Bakış ve Araştırmalar Platformu**, <https://tekniksosyoloji.wordpress.com/2010/04/26/sucun-sosyolojisi-cezanin-felsefesi/> (02.02.2018).

¹⁹ Rousselet, s. 19, 20, 23.

²⁰ Özgür Sarı, Güncel Önkal, "Suçun Sosyolojisi Cezanın Felsefesi", **Sosyolojik Bakış ve Araştırmalar Platformu**, 26.04.2010, <https://tekniksosyoloji.wordpress.com/2010/04/26/sucun-sosyolojisi-cezanin-felsefesi/> (02.02.2018).

İlk Çağ uygarlıklarında ölüm cezalarının diğer şekilleri, nehre atmak, ateşle yakmak, kazığa oturtmaktır. Sakatlama cezası Hititlerde sadece kölelere uygulanırken, Sami yasalarında diğer insanlara da uygulanmıştır.

Bu dönemde bugünkü anlamda hapisaneler kurulmamıştır. Hapishane, suçlu gerçek cezayı alana kadar onu güvenli bir yerde tutmak amaçlı, bugünkü anlamda nezarethane gibi kullanılmaktadır. Hapiste kalma süresinin davanın bitimine bağlı olarak bazen yıllarca sürdüğü olmuştur.²¹

1.2.3. Kavimler Göçünün Etkisi

Türklerin tarihte bilinen ilk devleti olan Asya Hun Devleti'nin Çin egemenliğine girmesi sonucu, Çin egemenliğinde yaşamak istemeyen kalabalık bir Türk grubu Balamir öncülüğünde batıya doğru göç etti. Yapılan bu göç sonucu Alanlar ve Gotlar ile karşılaşan Türkler, onları batıya doğru itti. Onlar da Avrupa'daki diğer kavimleri sıkıştırdı. Hun Türklerinin başlattığı bu göç hareketine Kavimler göçü denir.²² Bu göç beraberinde, Avrupa'ya kaos getirdi. Avrupa'da merkezi otorite zayıfladı. Canının derdine düşen halk derebeylerine sığındı. Bu yolla feodalite sistemi ortaya çıktı. Bu sistemde ceza verme yetkisi senyörlere aittir. Bedene acı çektirmeye yönelik cezalar ön plandadır. İlk hapisaneler bu dönemde ortaya çıkmıştır.²³

Feodal yargılama sisteminde usul, sözlü olup, gerçeğin araştırılması söz konusu değildir. Kararlar temyiz edilemez. Verilen hükümlerin tanrının buyruğu olduğu kabul edilmiştir. Davalıya, mahkeme sürecinde herhangi bir itiraz hakkı tanınmamıştır. Lakin davacının, isteğinde en yüksek derebeyine, hatta krala, başvurma hakkı bulunmaktadır. Hukuk davaları, duello şeklinde görülmüştür.²⁴

1.2.4. Monarşi Devri

Monarşi devri, feodalite sisteminin zayıfladığı, ulus devletlerin kurulmaya başladığı dönemdir. Bu dönem yargı sistemlerinin kurumsallaşmaya başladığı

²¹ Dinçol, s. 28, 29, 35, 39.

²² Çapan, Fatma, Baran Güvenç, "Kavimler Göçü ve Batı Roma İmparatorluğu'nun Çöküşü", **Dergipark**, 04.12.2017, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/444170> s.663, 664. (05.03.2018).

²³Özgür Sarı, Güncel Önkal, "Suçun Sosyolojisi Cezanın Felsefesi", **Sosyolojik Bakış ve Araştırmalar Platformu**, 26.04.2010, <https://tekniksosyoloji.wordpress.com/2010/04/26/sucun-sosyolojisi-cezanin-felsefesi/> (02.02.2018).

²⁴ Rousselet, s. 26, 27.

dönemdir. Yasama, yürütme ve yargı erkleri birbirinden ayrılmıştır. Feodal sistemde ön plana çıkan bedene işkenceye yönelik cezalar, monarşi devrinin ilk dönemlerinde de devam etmiştir. Yine bu dönemde bugünkü anlamda 'soruşturma' başlamıştır. İdam cezası, suçun büyüklüğüne göre değil, suçun ıslah edilebilirliğine göre verilmiştir. Amaç kişinin kendisini disipline etmesini sağlamasıdır.²⁵

Hakimlik bu dönemde belli bir ücret karşılığında yapılan meslek haline geldi. Yargıçlara mesleğini bir başkasına devredebilme hakkı tanınmıştır. Bu durum, yargıçları kral karşısında güçlendirerek, daha bağımsız bir yargı sisteminin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Birkaç hakimli mahkemelerde bu dönemde ortaya çıkmıştır.²⁶

1.3. TÜRK HUKUK TARİHİ

1.3.1. Asya Hun Devleti

Türk hukuk tarihi, Türklerin tarihte bilinen ilk devleti olan Asya Hunları ile başlatılır. Asya Hun Devleti'nin yasaları, Türk örf, adet ve geleneklerine göre oluşturulmuş yazılı olmayan yasalardır. Bunun yanında kanunlarında komşusu Çin'in de etkisi bulunmaktadır.²⁷

Asya Hunlarında devlet, suç ve cezayla bizzat ilgilenerek ceza verme işini, ne bir şahsa ne de bir topluluğa bırakmıştır.²⁸ Hunlarda suçlar, hafif ve ağır olmak üzere ikiye ayrılmıştır.²⁹ Vatana ihanet, isyan, savaştan kaçma, cinayet ve evli kadına tecavüz ağır suçlar arasındadır³⁰ ve cezası ölümdür. Hafif suçların cezai karşılığı ise failin yüzünü yaralamaktır. Bir de hafif suçlar için tazminat cezası öngörülmüştür. Örneğin bağlı atı çalmak ağır suçtur. Ancak bağlı olmayan atı çalmak, hafif suçlar arasındadır ve cezai karşılığı tazminattır. Bunun dışında diğer malları çalmak, kavgada

²⁵ Özgür Sarı, Güncel Önkal, "Suçun Sosyolojisi Cezanın Felsefesi", **Sosyolojik Bakış ve Araştırmalar Platformu**, 26.04.2010, <https://tekniksosyoloji.wordpress.com/2010/04/26/sucun-sosyolojisi-cezanin-felsefesi/> (02.02.2018).

²⁶ Rousselet, s. 33, 35.

²⁷ Melek Özyetkin, "Turfan Uygurlarında Ceza Hukukuyla İlgili Uygulamalar", **Belleten**, Cilt LXXV, Sayı 273, Ankara, 2011, s. 338.

²⁸ İsmail Acar, **İslam Hukukunda Zina Suçu ve Cezası Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 1999, s. 21.

²⁹ Sadri Maksudi Arsal, **Türk Tarihi ve Hukuk**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1947, s. 206.

³⁰ Acar, s. 23.

yaralamak hafif suçlar arasında kabul edilmiştir.³¹ Hunlarda ve Göktürklerde genç kızları kandıranlar o kızla evlenmek zorunda bırakılmıştır.

Hunlar kendi kanunlarını uygulamak konusunda büyük hassasiyet göstermişlerdir. Kanunları uygularken hükümdar bile bir zafiyet gösterse o hükümdar, ailesiyle birlikte fahişeler mahallesine sürgün edilmektedir.³² Hunlar, yargılama sürecinin çok uzamamasına ayrıca dikkat ederlerdi. Yakalanan suçlular yargılama yapılana kadar hapisanede tutulur, on gün içinde gerekli yargılama yapılırdı.

Hunların, devletler arası hukuki vesikalarında "*Elçilerin şahsiyeti masundur.*" yani elçilerin dokunulmazlığından bahsetmektedir.³³ Bu geleneği Selçuklular da sürdürmüştür. Örneğin Büyük Selçuklu Sultanı Alp Arslan döneminde geçen bir olayda;

Sultan Alp Arslan Urfa'ya fetih için gittiğinde, bu dönemde Urfa Bizans'ın elindeydi, Urfalılar Alp Arslan'a, elçi vasıtasıyla, elli bin altın karşılığında kuşatmayı kaldırma teklif ettiler. Alp Arslan bu teklifi kabul ederek kuşatmayı kaldırdı. Fakat Urfalılar kuşatma aletlerinin de yakılmasını, ancak yakıldıktan sonra parayı göndereceklerini söylediler. Bunun üzerine sultan, kuşatma aletlerini yaktırdı. Urfalılar söz verdikleri parayı ödemekten vazgeçtiler. Buna kızan sultan, Urfalılar ile arasında aracılık yapan Bizans elçisi tutuklattı ve onun öldürülmesini emretti. Nizamülmülk, "*Bu geleneğe aykırıdır; gerçek sebebi belli olmayan ve görünüşte de kötü olan böyle bir yolun açılması doğru değildir*" dedi. Bunun üzerine Alp Arslan elçiyi serbest bıraktı.³⁴

1.3.2. Göktürkler

Göktürk Devleti, Hunlardan farklı olarak kanunlarını yazılı hale getirmiştir. Göktürlere ait olan ve günümüze kadar ulaşan Orhun Kitabeleri'nde bazı kanun maddeleri şöyledir:

³¹ Arsal, s. 286.

³² Acar, s. 23.

³³ Arsal, s. 206, 207.

³⁴ Sibt İbnu'l Cevzi, *Miratü'z-Zaman Fi Tarihi'l-Ayan'da Selçuklular*, (Çev. Ali Sevim), TTK Basımevi, Ankara, 2011, s. 166.

"Hakan olanlar, Tanrı kapısında duacı olup, iyilik niyaz ederler. Halka adalet ve merhametle hükümdarlık ederler. Sonra gelenler, önden gelenlerin hayırlı işlerini bozmyalar, tabi onlardan daha hayırlı olmaya çalışalar ve devleti devam ettireler, Hakanla işbirliği yapalar, şöyle kişiler ola, akıllı, ulu görgülü, iyi ve yavuz kişiler ola."

"Hükümdarların veziri bir kişi ola, vezirler, halkın ekmek et ve yağını düşüne, ulusu aç koymaya, muhtaçlara her an el uzata, her kim ki düşmüşlere el uzatmaz, o vezirliğe yaramaz."³⁵

Görüldüğü üzere ilk maddede, *"sonra gelenler, önden gelenlerin hayırlı işlerini bozmyalar"* ifadesi daha önceki uygulamaların devam ettiğinin ispatı niteliğindedir. İkinci madde, vezirin taşınması gereken niteliklere değinmiştir. Türk devletlerinde, adaletin uygulanabilmesi hususunda vezir her daim önemli olmuştur.

6. ve 7. yüzyıl Çin kaynaklarında, bu yüzyılda yaşayan Türklerin cezai uygulamalarıyla ilgili bilgiler mevcuttur. Biz bu bilgileri o yüzyıllarda devlet kurmuş olan Göktürkler ile ilişkilendirerek bu başlık altında işleyeceğiz. Bu dönemde yaşayan Türklerin ceza kanunlarında isyan, cinayet, vatana ihanet ve zinanın cezası idamdır. Genç kızı taciz eden biri, önce mali cezaya çarptırılmış, sonra o kızla evlenmek zorunda bırakılmıştır. Kavga sırasında birini yaralayan kişi, yaralanan kişiye belli bir tazminat ödemek durumundadır. Şayet gözü yaralanmış ise, gözü yaralayan kişi, gözü yaralanana kızını vermek zorundadır. At çalan kişi, o atın değerinin on katını ödemek tazminat olarak ödemek durumundadır.³⁶

1.3.3. Uygurlar

Türk hukuk tarihinde günümüze kadar ulaşan diğer bir belge Turfan Uygurlarına aittir. Bu kanunlarda Çince ve Moğolca birçok terim bulunmaktadır. Bu da Uygur kanunlarında, Moğolların ve Çinlilerin etkisi olduğunu göstermektedir.

Uygur hukuk belgelerinde arazi, köle satışı, evlat edinme, köleyi azat etme, ödünç alma, vasiyet, nüfus sayımı ile ilgili genel bilgilere değinilmiştir. Bu belgeler

³⁵ Enver Behnan Şapolyo, **Selçuklu İmparatorluğu Tarihi**, Güven Matbaası, Ankara 1972, s. 213, 214.

³⁶ Arsal, s. 261.

aynı zamanda senetlerin hükümlerini koruma altına almayı, haksız itirazlara karşı caydırıcı önlemleri içermektedir.

Uygurlar nüfus sayımı yapmışlardır. Hukuk sözleşmeleri olarak kabul edilen bu sayım evraklarında, vatandaşlar tarafından verilen bilgilerin doğruluna çok önem verilmiş, yanlış beyan veren kişi, kamçı, tazminatla veya ölümle cezalandırılmayı kabul ettiğini bu belgeler aracılığıyla taahhüt etmiştir. Diğer sözleşme türlerinde cezai karşılığı hep zararın tanzimidir, devlette bu tanzimden pay almıştır.

Para-mal cezalarına baktığımızda bir kişi suç işlediğinde suçun karşılığı olarak mağdura ya da onun ailesine tazminatla yükümlü kılınmıştır.³⁷

1.3.4. Kırgızlar

Orta Asya'ya Uygurlardan sonra hâkim olan Kırgız kanunları da Uygur kanunlarıyla benzerlikler taşımaktadır. 8. ve 9. yüzyıla ait Kırgız kanunlarında, savaştayken gevşek davranan, eşkıyalık yapan, elçilik vazifesini dürüstlük çerçevesinde yerine getirmeyen, devlet işleriyle ilgili Han'a yanlış fikir veren kişilerin cezası ölüm olmuştur.³⁸

1.3.5. Cengiz Yasaları ve Uygur Etkisi

Oğuz töresinin temel dayanağı adalettir. Cengiz Han kanunlarını, Oğuz töresine dayanarak, Türk kültürünün kaideleriyle oluşturmuştur.³⁹

Moğollarda okuma yazma oranı oldukça düşüktür. Onlar yazıyı Uygurlardan öğrenmişlerdir. Uygurlar, Cengiz Devleti'nde önemli memuriyet görevlerine getirildiler. Böylece Moğollar üzerinde Uygur tesiri etki etmeye başladı. Yasa-name-i Buzurg (Büyük yasaname) olarak isimlendirilen yazılı Moğol yasasında, Uygur kanunlarının etkisi görülmektedir. Moğol Devleti'nin yıkılmasından sonra Altınordu Devleti, Cengiz yasalarını uygulamayı sürdürmüştür.

³⁷ Özyetkin, s. 338-341.

³⁸ Arsal, s. 315.

³⁹ Ali Bademci, **Cengiz ve Yasası Timur ve Tüzükatı**, Ötüken yayınları, İstanbul 2012, s. 111.

Cengiz yasalarında din, dil, ırk ayrımı yoktur. Kendisi için üstünlük sıfatları kullanımını yasaklamıştır. Yasalarında lakap kullanmak suç kabul edilmiştir.⁴⁰ (Cengiz Yasaları için Bkz. Ek-2)

1.3.6. Karahanlılar

Karahanlı dönemine ait olan Divân-ı Lügati't-Türk'te hırsızlık olaylarında hırsızın ellerinin ayaklarının bağlandığından ve hapse atıldığından söz edilmiştir. Yine bu esere göre beyin sürgün etme, işkence yapma yetkisi bulunmaktadır. Bey isterse başka bir boya yağma cezası da uygulayabilmektedir.⁴¹

Karahanlılara ait diğer bir eser olan Kutadgu Bilig'de anlatılan bir olayda: Bir gün Kün Togdı, (hükümdar), Ay Toldı(vezir)'yu huzuruna çağırıp onu, sağında şeker, solunda Hind otu, elinde bıçak ve üç ayaklı gümüş taht üzerinde karşıladı. Ona, elindeki şekerin hak arayanlara verdiği hakkı, Hind otunun hakka girenlere verdiği cezayı, elindeki bıçağın ise bir tür mahkeme temsili vazifesini gördüğünü ("*Ben işleri bıçak gibi keser atarım; hak arayan kimsenin işini uzanmam*"), tahtını ise özellikle üç ayaklı seçtiğini, üç ayaklı olan bir şeyin dört ayaklıya göre kolay eğilmeyeceğini söyleyerek adaletin böyle dosdoğru olup hiçbir zaman eğilmemesi gerektiği hususunda ona tavsiyede bulundu. Ayrıca vezire, herkesin beye saygılı olması gerektiğini, şayet beye saygısızlık yapılırsa kafasının koparılacağı, kanının emileceği hususunda kendisini uyardı.⁴²

1.3.7. Gazneliler

. Gaznelilerde hukuk şer'î ve örfî olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Şer'î kanunlar kapsamına giren evlenme, boşanma, miras vs. konularıyla kadılar ilgilenmiştir. Her vilayette Kadıyü'l-Kudat olarak isimlendirilen baş kadı bulunmaktadır. Baş kadıların naib adında yardımcıları vardır. Bunlar hükümdarın gözünde itibar kazanmış ehliyetli kişiler arasından seçilmişlerdir. Ayrıca kadılar bugünkü anlamda noter vazifesini de görmüşlerdir. Kadılar görevleri karşılığında maaş almaktadırlar. Örfî hukuk davaları

⁴⁰ Alaaddin Ata Melik Cüveyni, **Tarih-i Cihangüşa**, (Çev. Mürsel Öztürk), T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998, s. 86, 87.

⁴¹ Mehmet Altay Köymen, "Alp Arslan Zamanı Türk Toplum Hayatı", **Selçuklu Araştırmaları Dergisi**, C.4, Ankara, 1975, s. 45.

⁴² Yusuf Has Hacip, **Kutadgu Bilig**, (Çev. Reşid Rahmeti Arat), TTK Basımevi, Ankara, 1974, s. 58, 69.

Mezalim divanında görülmektedir. Bu divan haftada iki gün toplanmış, davalara başta hükümdar olmak üzere vezir, valiler, sipahsalar bakmıştır.

Gaznelilerde verilen cezalara baktığımızda, mezhep değiştiren bir vezirin cezası, dar ağacına asılıp taşlanarak idam edilmek olmuştur. İdamdan sonra cenaze teşhir için darağacında uzun süre bekletilmiştir. Vergi kaçırın, halktan gayri resmi vergi toplayan görevlinin cezası ölümdür. Adam öldürmenin en hafif cezai karşılığı hadım etmektir. Düşmanla iş birliği yapanların derileri yüzülmüş, cesetleri günlerce teşhir edilmiştir. İsyân, en ağır suçlardan olup suçlular fillerin ayakları altında ezilmek suretiyle cezalandırılmıştır. Eşkîyalık yapanın cezası ölümdür.⁴³ Bunlar dışında Gaznelilerde kamçı, falaka, sopa ve müsadere cezaları bulunmaktadır. Ayrıca Gaznelilerde müsadere cezasına çarptırılan suçlu şayet mal saklamışsa, sakladığı bu malları ortaya çıkarmakla görevli Müstahric Kurumu kurulmuştur.⁴⁴

Gaznelilerde, yukarıda sayılan cezaların uygulayıcısı emir-i harestir. Bu kurum Abbasi ve Samanilerden Gaznelilere geçmiştir.⁴⁵ Gaznelilerde emir-i hareslik önemli bir makamdır. Kaynaklarda, halkın hükümdardan daha çok emir-i haresten korktuğu belirtilir. Bu kurum Selçuklularda da vardır. Ancak Selçuklu döneminde Alp Arslan ve Melikşah döneminden sonra eski ihtişamını yitirmiştir.⁴⁶

1.4. SELÇUKLULARDA HUKUK ANLAYIŞI

Selçuklu hukuku, Türk örf ve ananeleri üzerine inşa edilmiştir. Selçuklu Devleti'nin menşei Oğuzlar, 7. Yüzyılda Hazarlar ve İtil Bulgarları ile ticaret yapmış ve bu ticaret nedeniyle ticaret yolu üzerinde bulunan Müslümanlardan İslâm ve medeniyetini öğrenmişlerdir.⁴⁷ Bu anlamda, Oğuzların Kınık boyuna mensup olan Selçuklu Devleti'ndeki İslâm tesirinin etkisi başlangıç olarak Selçuklu'nun kuruluş yıllarından çok daha öncelere gitmektedir.

⁴³ M. Hanefi Palabıyık, **Gazneli Devleti Saray Teşkilatı**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 1996, s. 175-177.

⁴⁴ Güller Nuhoglu, "Gazneli Devlet Teşkilatı", **Türkler Ansiklopedisi**, C. 5, Ankara, 2002, s. 302, 303.

⁴⁵ Palabıyık, s. 175.

⁴⁶ S. Sadi Kuçur, "Nizamülmülk'ün Siyasetnamesi'ne Selçuklu Devlet Teşkilatı açısından Bir Bakış: Emir-i Hares ve Emir-i Dad Örneği", **Türk Araştırmaları Dergisi**, İstanbul, 2012, s. 53.

⁴⁷ Osman Turan, **Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti**, Ötüken Yayınları, İstanbul 2012, s. 63.

Büyük Selçuklular, Sultan Melikşah dönemine kadar Oğuz geleneklerine sıkıca bağlı kalmışlardır. Ancak Melikşah'tan sonra gelen sultanlar Oğuz geleneklerinden tamamen kopmamış olmakla birlikte, onlar döneminde daha yoğun bir İslam dini tesiri görülmeye başlanmıştır.⁴⁸ Dolayısıyla Selçuklu'nun kuruluşundan çok daha önce Oğuzlarda kabul görmeye başlayan İslam medeniyetinin etkisinin hukuka yansımamış olduğunu dillendirmek kanaatimizce, gerçeği göz ardı etmekten öteye gitmeyecek bir söylem olacaktır. Kısaca Selçuklu hukuku, İslam hukuku ve örf-adetlerin harmanlanması ile meydana gelmiştir.

Yukarıdaki söylemler ışığında İslam hukukuna değinmek yerinde olacaktır. İslam hukukunda suçlar had, kısas ve tazir suçları olarak üçe ayrılır. Had suçları, cezası Allah ve Peygamber tarafından belirlenmiş kamu haklarına yönelik suçlardır. Kısas suçları, cezası yine Allah ve Peygamber tarafından belirlenmiş fakat şahıs haklarına yönelik olan suçlardır. Had ve kısasa dahil olmayan diğer tüm suçlar ise tazir suçunun kapsamına girmektedir. Tazir suçlarının cezası devlet başkanları tarafından belirlenmektedir.⁴⁹

Selçuklularda hukuk, şer'î ve örfî olarak ikiye ayrılmaktadır. Şer'î hukukun hükümleri İslam dininin Hanefî mezhebinin görüşleri doğrultusunda oluşturulmuştur. Örfî hukuk ise Türk gelenek ve göreneklere göre hazırlanmış kurallar bütünüdür ve hükümdar buyruklarından oluşur.⁵⁰ Bunların yanı sıra Selçuklu hukukunda, yeni fethedilen yerlerin mevcut hukuk kuralları da kendine yer bulmuştur. Örneğin Tuğrul Bey Nişabur'u fethettiği zaman oranın kadısı Sa'id ile görüşerek: "*Biz yabancılarız; Sizin usullerinizi bilmeyiz. Bu sebeple bizden nasihatlerinizi esirgemeyiniz.*" diyerek, Selçuklu mevcut hukuk kurallarının, fethettiği yerdeki uygulamalara da açık olduğunun göstergesidir. Ancak fethedilen bölgenin hukuk kuralları Selçuklu hukukuyla çelişiyorsa, çelişen kurallar değiştirilerek Selçuklu hukukuna uygun hale

⁴⁸ M. Fuad Köprülü, **İslam ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi**, Ötüken Yayıncılık, İstanbul, 1983, s. 27.

⁴⁹ Aydın, s. 158, 159.

⁵⁰ Hayreddin Karaman, "Fıkıh", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. 13, İstanbul, 1996, s. 10.

getirilmiştir. Örneğin Melikşah, Semerkand'ı aldığıında Özkend'te bu şekilde bazı kanunlarda değişiklik yapmıştır.⁵¹

Selçuklu hukuku kurallarında diğer bir düzenleme, Batınilerin İslam dünyasında Selçuklu hukukuyla çelişen birtakım hukuk kuralları oluşturmaları sonucu Sultan Melikşah tarafından yapılmıştır. Sultan Melikşah, hukukta ikilik yaratarak anlaşmazlığa neden olan maddeleri veziri Nizam'ül-Mülk'ün önerisiyle, devrin önemli İslam hukukçularını bir araya getirerek yeniden düzenletmiştir. Bu kurallar "*El-Mesail'ül Melikşahiye Fil-Kavaid'iş Şer'iyye*" olarak isimlendirilmiştir.⁵² Bunun dışında Nizam'ül-Mülk sultanın isteği üzerine, içeriğinde Melikşah'tan önceki Selçuklu hükümdarlarının uygulamış olduğu ve devlet içinde aksaklıklara sebep olan kanun ve kanun niteliğindeki uygulamaların düzenlemesi için "*Siyerü'l-müluk ya Siyasetname*" eserini kaleme almıştır.⁵³

Şer'i hukukun baş kadısı Kadı'l Kudat, örfi hukukun ise Emir-i Dad'tır.⁵⁴ Selçuklu'da kanunlar halk arasında statü ya da din ayrımı yapılmadan eşitlik prensibi gözetilerek uygulanmıştır.⁵⁵ Verilen kararların uygulayıcısı, Sultan Melikşah'a kadar, Gaznelilerde de var olan, emir-i harestir. Melikşah ile birlikte bu kurumun yerini Emir-i Dad (dadbeg) almıştır. Türkçe karşılığı adalet emiridir. Bunun dışında Selçuklu'da zaman zaman emir-i candar, emir-i alem, subaşı, yatakçı candar gibi görevlilerde, cezai uygulamalarda bulunmuşlardır.⁵⁶

Selçuklu hukuk anlayışı ile ilgili olarak son olarak Selçuklu'nun adalet anlayışına değinelim. Selçuklu sultanları ve devlet yöneticileri ülkelerinde adaleti sağlamak konusunda titiz davranmışlardır. Şahit oldukları bir haksızlık durumunda, var olan haksızlığı gidermek hususunda gerekli özen ve hassasiyeti göstermişlerdir. Yaptığımız bu genellemenin yerinde olduğunu aşağıdaki örnekler ispatlayacaktır.

Sultan Alp Arslan 1070 yılında Diyarbakır'a gittiğinde bölge yöneticisi Nasr b. Mervan, kendisine yüz bin altın sundu. Alp Arslan daha sonra, bu paranın halktan

⁵¹ Muhammed b. Süleyman er-Ravendi, **Rahat-üs-Sudur ve Ayet-üs-Surur**, (Çev. Ahmed Ateş), Cilt I, TTK Basımevi, Ankara, 1957, s. 127.

⁵² Boynukalın, s. 453.

⁵³ Kuçur, s. 45.

⁵⁴ Köprülü, 1983, s. 15.

⁵⁵ Kenan Çetin, **Selçuklu Medeniyeti Tarihi**, Yitik Hazine Yayınları, İstanbul, 2008, s. 191.

⁵⁶ Kuçur, s. 56, 67.

kanunsuz bir şekilde toplandığını öğrenince altınları Nasr'a, aldığı kimselere iade etmesi için geri verdi. Böylece Alp Arslan haksızlığın izlerini silmeye çalıştı.⁵⁷ Diğer bir örnek Sultan Sencer'in, yeğeni Mesud b. Muhammed Tapar'ı Gürgan'a vali olarak atarken adaletli olması konusunda onu uyarmasıdır.⁵⁸

Nizamülmülk'ün sekreterine bir vatandaş, davasının divanda görülmesi için dilekçeyle başvurduğu sırada, sekreter vatandaşı terslemiş ve dilekçeyi de Nizamülmülk'e ulaştırmamıştır. Bunu öğrenen Nizamülmülk çalışanına: *"Ben seni sırf huzuruma gelemeyen zayıf ve ihtiyar erkek ve kadınlar için görevlendiriyorum. Sen bunların işlerini bana ulaştıramadıktan sonra sana ihtiyacım yoktur."* diyerek sekreterini sert bir dille uyarmıştır.

Nizamülmülk'ün Selçuklu'da yönetici olan oğlu Fahrülmülk'e yazdığı mektupta *"Her şeyden önce, bütün reayanın senden asude olmaları gerekir; her zaman onlara hukuk lazımdır. Bırak, onlar kalpleri serbest olduğu halde, kazançları ile ve kendi hayatlarını temin yolunda çalışsınlar. Onlardan (vergi olarak) bir şey alınmak istendiği zaman, yavaş yavaş alsınlar Hadiseler kapısı, onların üzerine kapalı olsun. Hiç kimse, emredilenden başka onlardan bir şey almasın. Kendilerine uğrayanlar onları asla incitmemelidir. Bundan başka, senin sarayının kapısı zulme uğramış onlara açık olsun. Haftada bir gün bu işle meşgul ol. Başka bir iş yapma. Bunu yaparken yavaş yavaş hareket et. Ta ki zulme uğrayanın şikayetlerinin sebebini ve bunun giderilmesinin nasıl mümkün olması gerektiğini bilesin. Öyle ki, emrettiğin her şey hakikat ve basiret yüzünden olsun."*⁵⁹

Moğolların Anadolu'ya yaptığı tahribattan ötürü Selçuklu hukukunun tamamıyla aydınlanmasını sağlayacak kaynakların çoğu günümüze ulaşmadığından Selçuklu hukuku hakkında ne yazık ki ayrıntılı bilgiler veremiyoruz. Bu nedenle Selçuklu hukukuyla ilgili verdiğimiz bilgiler günümüze ulaşmış ana kaynaklarda geçen ceza uygulamalarından yola çıkarak ulaştığımız birtakım genellemelerden ve

⁵⁷ Vecdi Akyüz, "Müslüman Türk Devletlerinde Divan-ı Mezalim Kurumu", **Türkler Ansiklopedisi**, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 213.

⁵⁸ Erdoğan Merçil, **Selçuklular Zamanında Divan Teşkilatı**, Bilge Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2015, s. 133.

⁵⁹ Akyüz, s. 213, 215.

çıkarımlardan ibaret olacaktır. Kaynaklarda geçen bu cezalar daha çok devlet erkânına uygulanmış olan ceza örnekleridir.

1.5. SELÇUKLULARDA CEZA HUKUKUNUN KİŞİLER BAKIMINDAN UYGULANMASI

Devlet Başkanları: Selçuklu şer'î hukukunun daha çok Hanefi mezhebinin görüşleri doğrultusunda oluşturulduğundan yukarıda bahsetmiştik. Hanefi hukukçular, hükümdarın işlediği suçlardan ötürü ceza alıp almayacağı konusunda kamu (Allah) ve şahıs haklarına yönelik olarak ikili ayırım yapmışlardır. Hanefi hukukçularına göre hükümdarların kamu suçlarına karşı dokunulmazlığı bulunmaktadır. Gerekçe olarak, kamu suçlarının uygulanmasının devlet başkanının gözetim ve denetiminde olduğunu kişinin kendisini cezalandıramayacağını gösterirler. Lakin hükümdarların, şahıs haklarına yönelik suçlarda herhangi bir dokunulmazlıkları bulunmamaktadır.⁶⁰ Kaynaklarda biz de Selçuklu hükümdarlarının kendisini cezalandırdığı ya da cezalandırıldığı örneğine rastlamadık. Diğer mezheplerde ise böyle bir ayırma gidilmeyip devlet başkanları hangi tür suçu işlese işlesin işlediği suçlardan sorumlu tutulmuşlardır.

Zimmiler: Selçuklu tebâsı olan gayrimüslimlerde İslam ceza hukukuna tabidir. Yalnız şarap içme konusunda Ebu Hanife, onlara kendi dinleri izin verdiği için esneklik tanıyarak onlar için bunu suç olarak saymamıştır.

Köleler: Köleler çok eskilerden beri birçok toplumda, yarım insan kabul edildiği için hür insanların aldığı cezanın yarısını almışlardır. Evli kölelerin işlediği zina suçu ise recm ile cezalandırmayıp recm cezasından daha hafif bir ceza uygulanmıştır.⁶¹

1.6. DİVAN-I MEZALİM KURUMU

Emevilerde ortaya çıkan Samanoğulları ve Gazneliler aracılığıyla Selçuklu'ya ulaşan, Oğuzların töre ve gelenekleri üzerine kurulan Divan-ı Mezalim kurumunda devlete karşı işlenen ağır siyasi suçlar görülürdü.⁶² Tuğrul Bey 1038 yılında Gazneli

⁶⁰ Akif Aydın, **Türk Hukuk Tarihi**, Beta Yayıncılık, İstanbul, 2010, s. 167

⁶¹ Aydın, s. 167, 168.

⁶² Akyüz, s. 210.

Sultan Mesud'dan Nişabur'u aldıktan sonra⁶³ orada, Pazartesi ve Çarşamba günleri divanı toplayıp halkın şikayetlerini dinlemiştir.⁶⁴ Muhammed Tapar divana gelen her dilekçeyi muhakkak okur, davalara divanda bizzat bakardı. Muhammed Tapar'dan sonra çoğu Selçuklu hükümdarı Divan-ı Mezalim davalarını vezir, kadı, eyaletlerde yöneticiler aracılığıyla görmüştür.⁶⁵

Türkiye Selçukluları'nda bu teşkilat 1077 yılında kuruldu. Anadolu Selçuklu hükümdarı I. Gıyaseddin Keyhüsrev, Büyük Selçuklu'nun geleneğini devam ettirerek, haftada iki gün; ancak Pazartesi ve Perşembe günleri davalara bakmıştır.⁶⁶

Divan-ı Mezalim'i sultandan başka vezirlerinde toplama yetkisi bulunmaktadır. Vezir Nizamülmülk, tıpkı hükümdarlar gibi haftada iki gün divanı toplamıştır. Divan-ı Mezalim davalarına hükümdar ve vezir dışında hükümdarın yetki vermesi durumunda, vilayetlerde valiler, nahiyelerde reisler, ikta arazisinde ikta sahipleri bakmıştır.⁶⁷

Divan-ı Mezalim'e sultan bile şikâyet edilebilirdi. Nitekim memluk satan bazı tüccarlar, paralarının devletçe karşılanmadığı için Sultan Muhammed Tapar'dan şikayetçi olmuşlardır. Sicilya kralı II. Roger, Selçuklu sultanlarından etkilenerek, kendi ülkesinde bu kurumu oluşturmuştur.⁶⁸

⁶³ Azimî, **Azimî Tarihi**, (Çev. Ali Sevim), TTK Basımevi, Ankara, 1988, s. 3.

⁶⁴ Mevdudi, **Selçuklular Tarihi**, (Çev. Ali Genceli), Hilal Yayınları, Ankara, 1971, s. 137.

⁶⁵ Merçil, 2015, s. 133.

⁶⁶ Akyüz, s. 213.

⁶⁷ Akyüz, s. 213, 215.

⁶⁸ Merçil, 2015, s. 132, 133.

I. BÖLÜM

BÜYÜK VE ANADOLU SELÇUKLU'DA CEZALANDIRMA USULLERİ (ISLAHA YÖNELİK CEZALAR)

Selçuklu'da cezalandırma işini dad-beğ/emir-i dad⁶⁹ adı verilen görevli yapmaktadır. Dad-beğ/Emir-i Dad'ın yanı sıra, sultan ve diğer devlet görevlileri de zaman zaman cezalandırma işini bizzat tatbik etmiştir. Örneğin, Tuğrul Bey'e karşı savaştan Hoy halkının cezasını, elleri kesilmek suretiyle sultan Tuğrul'un veziri Amidü'l-Mülk Kündürî vermiştir. Yine İbrahim Yınal, Musul valiliğine atandığı sırada, ordugahta bir darağacı kurdurarak yağma faaliyetlerinde bulunan askerleri bu dar ağacında sallandıracağını söylemiştir.⁷⁰ Bu iki örnek, cezalandırma işini kimin tatbik ettiğinin yanı sıra aynı zamanda cezaların yüksek dereceli devlet görevlileri tarafından da verebileceğinin ispatıdır.

Çalışmamızda Büyük ve Anadolu Selçuklu Devleti'nde cezalandırma usullerini, "Islaha Yönelik Cezalar", "Bedene Yönelik/Ölüm Cezaları" "Konularına Göre Suç ve Ceza" olmak üzere üç bölüm halinde ele aldık. Bu bölümde ilk ayırım olan "Islaha Yönelik Cezalar" işlenecektir. Kişinin bedenine büyük acılar veren cezaî uygulamalar bu bölümde yoktur. Islahtaki amaç, kişinin kendini ve ruhunu terbiye etmesini sağlamak olduğundan biz, kişinin bir daha suç işlemesine mâni olacak düzeyde hafif sayılabilecek cezaları bu başlık altında topladık. Islaha yönelik cezalar, öldürme gayesi taşımamaktadır. Fakat bu bölüm altında ele alınan 'yağma cezası ve fetih hukuku' örneklerinde ölenlerin olması, belirtmiş olduğumuz bu gayede akıllara soru işareti getirebilir. Ancak bu cezalardaki hedefin insanın yanında şehir de olduğu unutulmamalıdır. Dolayısıyla amaç insanları olduğu kadar, şehri de ıslah etmektir.

2.1. ISLAHA YÖNELİK CEZALAR

2.1.1. Kınama (Uyarı) Cezası

Selçuklularda yüksek dereceli bir devlet memuru hata yaptığı zaman, hemen etrafa duyurulmaz huzura çağırılır, ikinci kez hata yaparsa sonucunun daha ağır

⁶⁹Arapça emir, Farsça dâd (adalet) kelimelerinin birleşmesinden oluşmuştur, Emir-i Dâd, şer'î davaları dışında örfî davalara hükümdar adına bakan görevlidir. Bkz. Aydın Taneri, "Emir-i Dâd", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Diyanet Vakfı Yayınları, C. 11, İstanbul, 1995, s. 130.

⁷⁰ Çetin, s. 188.

olacağı konusunda uyarılırdı. Bu yönetime başvurulmadan verilecek diğer cezalar devletin kendi yükselttiğini alçaltma olarak yorumlanırdı. Bu nedenle Selçuklular, uyarı (kınama) cezasına sıkça başvurmuşlardır.⁷¹

Sultan Melikşah tarafından Vasıt'ta halife adına vergi toplamakla görevlendirilen Yahudi İbn Allan, bazı devlet adamlarını kışkırtması sonucu sultan tarafından ölüm cezasına çarptırıldı. İbn Allan ile ilişkileri iyi olan Nizamülmülk, İbn Allan'ın ölümünden sonraki üç gün onun ölümüne tepki olarak, Sultan Melikşah'ın huzuruna çıkmadı. Sultan Nizamülmülk'ü, yaptığıın yanlış olduğu hususunda uyardı. Nizamülmülk de özür dileyerek kendini affettirdi.⁷² İbnü'l Cevzî, İbn Allan'ın Müslümanların mallarına haksız yere el koyduğu ve kadınlara tecavüz ettiği gerekçesiyle öldürüldüğünü söylemektedir.⁷³

Selçuklu'nun Kufe emiri Kutlu Edraz, 1077 yılında Halife'yi ziyaret etmek istedi. Fakat Halife, Kufe halkına eziyet ettiği gerekçesiyle onun bu isteğini geri çevirdi. Buna kızan emir, Halife'nin naibini tutuklattı. Fakat bir süre sonra onu serbest bıraktı. Halifenin veziri İbn Cüheyr, mektup yoluyla Kutlu Edraz'ı Nizamülmülk'e şikâyet etti. Nizamülmülk emir Kutlu Ednaz'a, onu şiddetle kınayıp azarlayan bir mektup yolladı. Mektubunda, Halife'ye bağlı kalmasını eğer aksi olursa cezasının ölüm olacağını, kendisine çeki düzen vermesi gerektiğini, makamından dolayı işlediği suçu şimdilik görmezden geldiğini söyleyerek, gidip kendini halifeye affettirmesi konusunda onu uyardı.⁷⁴

Uyarı cezası vasal devlet adamlarına da uygulanmıştır. Örneğin Selçuklu'nun vasal devleti Bizans yöneticisi Laskaris, topraklarından Müslümanların geçişinde zorluk çıkarıyor, vergileri ödemek konusunda da isteksiz davranıyordu. Bunun üzerine Sultan I. Gıyaseddin Keyhüsrev bir divan topladı. Devlet erkanının bu konu hakkında görüşlerini aldı. Devlet adamları, Laskaris'i elçiler yoluyla uyarmak gerektiğini, eğer özür dilerse kendisine "*Bugün azarlanacak değilsiniz*" ayetinin okunmasını, şayet özür dilemeyip aynı davranışlara devam ederse cezaların en büyüğü uygulanması

⁷¹ Nizamülmülk, **Siyasetname**, (Çev. Sadık Yalsız Uçanlar), Kültür Vakfı Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 163.

⁷² Erdoğan Merçil, **Selçuklular-Makaleler-**, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2011, s. 156,157.

⁷³ İbnü'l Cevzî, s. 229.

⁷⁴ Sibt İbnü'l Cevzi, **Miratü'z-Zaman Fi Tarihi'l-Ayan'da Selçuklular**, (Çev. Ali Sevim), TTK Basımevi, Ankara, 2011, s. 220, 221.

hususunda görüşlerini belirttiler. Lakin Laskaris, isyan olarak nitelendirilebilecek davranışları birçok defa yapmıştı. Bu nedenle Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev uyarı cezasını uygun görmeyip Laskaris üzerine başarılı bir sefer düzenledi. Fakat Laskaris öldürülmeyip serbest bırakıldı.⁷⁵

2.1.2. Onur Kırıcı Cezalar

Bu cezanın amacı, suçluyu aşağılayıp utandırarak, tekrar suç işlemesine engel olmaktır. Bu surette eşeğe ters bindirip onu halka teşhir etmek,⁷⁶ hayvan boyunduruğu⁷⁷ geçirip halkın içinde dolaştırmak Selçuklu'da onur kırıcı ceza uygulama örneklerinden sadece bir kaçıdır.⁷⁸ Konuyla ilgili elimizde pek çok örnek mevcuttur. Bu örnekler aşağıda sıralanmıştır.

Tuğrul Bey'in Irak Amidi Ebu'l-Fazl, 1057 yılında Vasıt'ın fethi için yola çıktı. Amid, Vasıt lideri Şii İbn Ferances'i yendi ve onu tutsak aldı. İbn Ferances, üzerine kırmızı bir gömlek, başında boncuklu kırmızı şapka geçirilerek alnına da Şii Mısır Fatimi halifesinin adı yazılı olan gümüşler asılarak bir deveye bindirildi. Bu şekilde Bağdat'a gönderilip, Bağdat sokaklarında halka teşhir edildi. İbn Ferances'in bindirildiği devenin arkasında yürüyen görevli: "*Bu nimete küfredene ve kendisine iyilikte bulunan kimseye kötülük yapana verilen cezadır*" diyerek ona ara ara dayak atıyordu. İbn Ferances, Necma'ya geldiğinde orada iki eli başına bağlı bir şekilde asıldı. Daha sonra da başı kesildi. Baş, Fatimi Halifesinin adının yazılı olduğu bayrakla Sultan Tuğrul'a gönderildi. Sultan, bu bayrağı kesik başa geçirip askerler arasında dolaştırdı. Cesedi ise köpeklere yedirildi.⁷⁹

Sultan Alp Arslan 1066 yılında, emir Gümüştekin'i fetih için Doğu Anadolu'ya gönderdi. Emir, Tilkhum bölgesinde Tletukh kalesini alarak Urfa'ya yöneldi. Emir Urfa'da Dük Aruandanos ile mücadele etti. Aruandanos yenildi. Aruandanos, boynuna

⁷⁵ İbn Bibi, **El-Evamiirü'l-Ala'iyye fi'l-Umuri'l-Ala'iyye Selçuknâme II**, (Çev. Mürsel Öztürk), TTK Yayınları, Ankara, 2014, s. 134, 139.

⁷⁶ İbn Bibi, 2014, s. 30, 31.

⁷⁷ Çift süren ya da arabaya koşulan hayvanların birlikte yürümesini sağlamak için boyunlarına geçirilen ağaç çember. Bkz. TDK.

⁷⁸ Urfalı Mateos, **Urfalı Mateos Vekayi-namesi**, (Çev. Hrant d. Andreasyan), TTK, Ankara, 1962, s. 133,134.

⁷⁹ İbn Bibi, 2014, s. 30, 31.

öküz boyunduruğu geçirilerek esir olarak götürüldü. Gümüştekin onu, Urfa kapısının önünde sattı.⁸⁰

Bizans hükümdarı Romen Diyojen, Müslümanların yaşadığı Mısır, Suriye, Horosan, Rey ve Irak gibi yerleri kumandanlarına dirlik olarak dağıttı. Sultan Alp Arslan onu İslam dünyasından uzak durması konusunda uyardı. Fakat Romen Diyojen bu uyarıyı pek dikkate almadı. Bunun üzerine Alp Arslan Bizans üzerine sefer düzenledi. Diyojen yenildi ve esir edildi. Bir çadırda bağlanmış bir şekilde bir süre bekletildi. Daha sonra ayakları bağlanıp boynuna da bukağı⁸¹ geçirilerek sultanın karşısına çıkartıldı. Alp Arslan ona, üç kırbaç ve tekme vurdu. Ona sakilik yaptırdı, onun saçını kesti.⁸²

11. yüzyılda Bağdat'a edebiyat ve astroloji alimi olduğunu söyleyen biri geldi. Bağdatlılar onu benimsediler ve ona Tilya adını verdiler. Tilya, Arap emirlerinden Benu Amir'in yanına giderek emire, Selçuklu'ya karşı kışkırtmak maksadıyla, Basra'da Arapların egemen olması gerektiğini bunu da ancak kendisinin başarabileceğini söyledi. Tilya'nın sözlerinden etkilenen emir, beraberinde on bin orduyla Basra'ya saldırdı. Basra'da büyük çaplı yağmalar yaptılar. Selçuklu ordusu bu eylemi bastırmak maksatlı Basra'ya geldiğinde emir ve adamları orayı terk etmişti. Tilya ise Bahreyn'de yakalandı ve Sultan Melikşah'a götürüldü. Sultan onu, bir deveye bindirip Bağdat halkına teşhir etti. Teşhir sırasında Tilya bir yandan da kamçılındı. Daha sonra Tilya idam edildi.⁸³

2.1.3. Dayak/Sopa Cezası

Bu ceza yöntemine kaynaklarda az da olsa rastlamaktayız. İbnü'l Cevzî'den, Selçuklu'da bu cezanın sefere gitme konusunda isteksiz davranan askerlere uygulanmış olduğu bilgisine ulaşıyoruz. Büveyhi Devleti'nde görevli Türk komutan Arslan Besâsîrî, bağlı bulunduğu devletin hakimiyet alanlarını genişletmek için Irak, Ahvaz, Musul gibi yerleri ele geçirdi. Bunu üzerine Tuğrul Bey, Besâsîrî üzerine sefer hazırlıkları yapmaları hususunda askerlerine emir verdi. Askerler sultana, o beldelerde

⁸⁰ Urfalı Mateos, s. 133, 134.

⁸¹ Bukağı, hayvanın kaçmasını önlemek için ayağına geçirilen demir köstektir. Bkz. TDK.

⁸² İbnü'l Cevzî, s. 171, 172.

⁸³ İbnü'l Esir, **Büyük Selçuklu Devleti Tarihi**, (Çev. Murat Temelli), Özgü Yayıncılık, İstanbul, 2013, s. 383.

insan için yiyecek ve hayvanlar için yem olmadığını dolayısıyla seferin uzayacağını ve ailelerinden uzak kalmak istemediklerini, izin verirse sefere katılmak istemediklerini söylediler. Bunun üzerine Sultan Tuğrul o askerleri yakalatıp dövdürdü ve birkaç gün tutuklattıktan sonra serbest bıraktı. Bu ceza üzerine askerler, sefere gitmeye ikna oldular.⁸⁴

2.1.4. Ev Hapsi

Büyük Selçuklu sultanı Alp Arslan kendisine hükümdar olması sırasında zorluk çıkaran amcası Tuğrul Bey'in veziri Amîdülmülk'ü, hükümdar olduğunda tutuklatarak Horosan amedinin evinde hapsedti. Bir yıl burada kalan Amîdülmülk sonrasında öldürüldü.⁸⁵

Anadolu Selçuklu sultanı IV. Rükneddin Kılıç Arslan veziri Pervane ile birlikte Moğollar ile iş birliği yaparak, kardeşi II. İzzettin Keykâvus'u tahttan uzaklaştırdı.⁸⁶ Tahttan uzaklaşan II. Keykâvus, ekonomik anlamda sıkıntıya düştüğü bir dönemde eski veziri Sahib Ata'dan mektup yazarak yardım istedi. Sahib Ata Pervane'ye bu mektuptan bahsetti. Sahib Ata, Pervane'nin bilgisi ve izni dahilinde II. Keykâvus'a gerekli yardımı gönderdi. Fakat Pervane Ata'yı, sanki bu yardımdan haberi yokmuş gibi Moğollara şikâyet etti. Moğollar onu Osmancık kalesinde hapsedti. Sahib Ata'nın Selçuklu uç emiri olan oğlunun, Moğol hakanı Abaka Han ile görüşmesi neticesinde vezir, hapis hayatından kurtuldu. Sahib Ata'ya evinden hiç çıkmama cezası verildi. Ata üç yıl ev hapsinde kaldıktan sonra Moğolların desteğiyle tekrar Selçuklu vezirlik makamına geri getirildi.⁸⁷ Her ne kadar Sahib Ata'ya ev hapsi cezası Moğollar tarafından verilmiş olsa da, bu cezanın Selçuklu sultanı IV. Kılıç Arslan tarafından rıza gösterilmiş olması nedeniyle, Selçuklu hukuk uygulamalarına dahil olduğunu söyleyebiliriz.

⁸⁴ İbnü'l Cevzî. s. 18.

⁸⁵ Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah, **Câmiu'd-Düvel Selçuklular Tarihi I**, (Çev. Ali Öngül), Akademi Kitabevi, İzmir, 2000, s. 31, 32.

⁸⁶ İbn Bibi, **Anadolu Selçukî Devleti Tarihi**, (Çev. M. Nuri Gençosman), Uzluk Basımevi, Ankara, 1941, s. 267.

⁸⁷ İbn Bibi, 1941, S. 660- 603; El-hac Ebubekir Zade Hüseyin Oğlu Sahib Ata Fahreddin Ali'nin Hayatı, **T.C. Başbakanlık Konya Vakıflar Bölge Müdürlüğü**, www.sahipatamüzesi.gov.tr, (21.12.2017).

2.1.5. Zindan Cezası

Sultan Alp Arslan döneminde Diyarbakır bölgesini yöneten Mervanoğlu Nasr el- Devle Ahmed'in ölümünden sonra oğulları, Ebu'l-Hasan Sa'id ile Nizam el-Din Ebü'l-Kâsım Nasr arasında mücadele başladı. Nasr, Nizamümülk'ten yardım istedi. Alp Arslan, Sa'id'e onu hükümdar yapacağı konusunda daha önceden söz vermesine rağmen Nizamül-Mülk, sultanın ava çıktığı sırada Sa'id'i tutuklatarak zindana attırdı. Avdan dönen Sultan Alp Arslan, Nasr el-Devle Ahmed'i Mervanoğlu tahtına oturmasına müsaade etti.⁸⁸

Vezir Saadetin Köpek Sultan I. Gıyaseddin Keyhüsrev'e, Harzemlilerin kumandanı Kayır Han'ın isyan hazırlığı içinde olduğunu söylemesi üzerine sultan, Kayır Han'ı müebbet hapse mahkûm etti. Kayır Han ölene kadar zindanda kaldı.⁸⁹

2.1.6. Sürgün Cezası

Sürgün, bir kişinin ya da grubun ceza olarak bir süreliğine ve yahut ömür boyunca, yaşadığı yerden başka bir yere otorite tarafından istemi dışında gönderilmesidir.⁹⁰ Sürgün cezasının var oluşu ilk çağ dönemine kadar gider. Sümerler, Asurlular, Hititler, Persler, Yunanlılar, Romalılar bu ceza yöntemini kullanmışlardır.⁹¹ Kaynaklarda, Selçuklu'nun sürgün cezası örneklerine daha çok, önemli görevlerde bulunup düşman devletlerle iş birliği yapan,⁹² ve yahut görevini kötüye kullanan devlet memurlarına karşı uygulandığı örneklerine rastlamaktayız.⁹³

Kuruluş yıllarında Selçuklu'nun rakip devleti Şii Büveyhi devletiydi. Bu iki devlet birbirlerine karşı mezhep üstünlüğü sağlamak için sürekli savaş halindeydi. Bir grup Türk Sultan Tuğrul'a karşı, Büveyhi hükümdarı Celalüddeve Ebu Kalıcar ile iş

⁸⁸ Merçil, 2011, s. 148.

⁸⁹ Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah, **Camiud'-Düvel Selçuklular Tarihi II**,(Çev. Ali Öngül), Akademi Kitabevi, İzmir, 2001, s. 81.

⁹⁰ Talip Türcan, "Sürgün", **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Diyanet Vakfı Yayıncılık, C. 38, İstanbul 2010, s. 164.

⁹¹ Türcan, s. 164.

⁹² İbnü'l Cevzî, **Miratü'z-Zaman Fi Tarihi'l-Ayan'da Selçuklular**,(Çev. Ali Sevim), TTK Basımevi, Ankara, 2011, s. 25.

⁹³ Ravendi, s. 104.

birliği yaptı. İş birliğini öğrenen Tuğrul Bey, bu Türklerin hepsini Bağdat'tan çıkarıp Dinever ve Hulvan'a sürgün etti.⁹⁴

Büveyhiler Bağdat'ı işgal etmişlerdi. Bağdat'ı bu işgalden Sultan Tuğrul kurtardı.⁹⁵ Bunun üzerine Halife Kâim Bi-Emrillah, Bağdat'ta paraları Sultan Tuğrul adına bastırđı, hutbeleri onun adına okuttu. Hutbelerde, Sultan Tuğrul'un adından sonra Melik-i Rahim'in adı geçiyordu. Fakat Sultan Tuğrul, Bağdat'a gittiği zaman Melik-i Rahim'i yakalatıp, Rey Taberek'e sürgün etti. Kaynaklarda bu sürgünün nedeninden bahsedilmemekte, sadece Melik-i Rahim'in sürgün edilmesinden sonra halkın sükûnet bulduğundan söz etmektedir.⁹⁶

Büyük Selçuklu Devleti veziri Mahmud Tuğraî, rakip devlet adamları aleyhine Moğol Baycu Noyan'a mektup yazdı. Bu mektubu gören Vezir Celaleddin Karatay, Tuğraî'yi önce Antalya tarafına sürgüne gönderdi, sonra da onu hapse attırđı.⁹⁷

2.1.7. Aç Bırakma Cezası/ Kişinin Kendi Bedenine Yönelmesi

Aç bırakma cezası, suçlunun bir odaya kapatılarak kendisine hayatta kalmak için gerekli olan su, yiyecek vb. şeylerin verilmeyip onu yavaş bir ölüme terk etmek maksatlı uygulanan bir ceza yöntemidir.⁹⁸ Selçuklu Devleti'nde bu ceza uygulanmış olup elimizdeki örnekte cezanın uygulaması sırasında kişi, açlığa dayanamayarak kendi bedenini yemiştir.

Çaşnigir Emir Seyfeddin Ayaba, Emir-i Ahur Zeyneddin Basara, Emir-i Meclis Mübarizeddin Behramşah ve Bahaeddin Kutluğca gibi isimler, hizmetlerinde kıdemli ve oldukça zengin olmaları sebebiyle emir ve yetkilerini aşan şeyler yapıp Sultan Alaeddin Keykûbad'a baskıda bulunuyorlardı. Bunlar arasında Ayaba en güçlüsüydü. Tüm yetkileri elinde tutuyordu. Öyle ki, sultanın huzuruna ondan izin almadan hiç kimse çıkamıyordu. Ayrıca bu görevliler sultanın huzuruna, güçlü olduklarını adeta sultanın gözüne sokmak istercesine diğer görevlileriyle birlikte, kafile halinde çıkıyorlardı. Bundan rahatsızlık duyan Alaeddin Keykûbad, ilk iş olarak, onları bu

⁹⁴ İbnü'l Cevzî, s. 25.

⁹⁵ Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah, 2000, s. 19, 20; Osman Gazi Özgüdenli, "Tuğrul Bey Dönemi", **Selçuklu Tarihi El Kitabı**, (Ed. Refik Turan), Grafiker Yayınları, Ankara, 2012, s. 64.

⁹⁶ Ravendi, s. 104.

⁹⁷ Merçil, 1995, s. 335.

⁹⁸ Cüneyt Kanat, **Ortaçağ Türk Devletlerinde Suç ve Ceza**, Küre Yayınları, İstanbul, 2010, s. 50.

şekilde kendisinin huzuruna alan Emir-i Perdedaran-i hassa Şemseddin Kazvini'ye elli sopa vurdurdu. Bu olaydan sonra sultanın huzuruna emirlerin sadece bir görevlisiyle çıkması kural haline geldi. Emirler artık güçlerini sultan Alaeddin Keykûbad'ı tahttan indirmek için kullanmaya başladılar. Sultan, bir eğlence tertip ettiği sırada bu emirleri tutuklattı. Onların ve onlara bağlı görevlilerin malları müsadere edildi. Emir Seyfeddin'in kale burcunda kafası kesildi. Zeyneddin Beşâre bir odaya kapatıldı. Onun, **açlıktan uzuvlarını yiyerek** öldüğü İbn Bibi tarafından nakledilmektedir. Emir-i Meclis Mübarizeddin Behramşah Zamantı kalesine gönderildi. Bahaeddin Kutlugca eşeğe bindirilerek Tokat'a sürüldü.⁹⁹

2.1.8. Baş Aşağı Sallandırma

Bu ceza, suçluyu ayaklarından bağlayarak baş aşağı sallandırmak suretiyle, günlerce sürdürülebilen bir ceza türüdür.

Sultan I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in kulağına, Canit (Canik) bölgesinin tekfur Kir Aleksî'nin Selçuklu topraklarında karışıklık çıkardığına dair bir şikâyet ulaştı. Bunun üzerine Sultan, Tekfur üzerine bir ordu gönderdi. Kir Aleksî avdayken yakalandı. Sultan, Sinop şehir halkına teslim olmaları hususunda bir elçi gönderdi. Fakat Sinop halkı direnmekte ısrarcıydı. I. Gıyaseddin Keyhüsrev, Kir Aleksî'yi, şehrin her yerinden görülebilecek yüksek bir yere çıkardı. Orada Aleksî'ye çeşitli işkenceler yapıldı. İkinci gün Kir Aleksî tekrar aynı yere getirilip baş aşağı sallandırıldı. Bunun üzerine şehir halkı kaleyi, Sultan I. Gıyaseddin Keyhüsrev'e teslim etmeyi kabul etti.¹⁰⁰

2.1.9. Yağma Cezası

Selçukluların atası Oğuzların adetlerinden biri de yağma şöleni idi. Hakan beylere ziyafet verir, ziyafet sonrası otağını halka açıp yağmaya izin verirdi.¹⁰¹ Selçuklular göçebe hayatın usullerinden tamamen kurtulmuş değillerdi. Oğuzların bu geleneği Selçuklu'da da devam etmiş hatta Selçuklu'da cezai işlem olarak

⁹⁹ İbn Bibi, 2014, s. 286-292.

¹⁰⁰ İbn Bibi, 2014, s. 175-179; Münecimbaşu Ahmed, s. 49.

¹⁰¹ Şapolyo, s. 17.

uygulanmıştır.¹⁰² Selçuklu'dan önce kurulmuş olan Karahanlılarda da yağma cezası uygulanmıştır.¹⁰³

Türk asıllı Büveyhi komutanı Besâsîrî'nin Bağdat'ı işgal etmesi üzerine Sultan Tuğrul, Büveyhileri oradan uzaklaştırmak amacıyla 1055 yılında Bağdat üzerine sefere çıktı.¹⁰⁴ Yapılan savaşta Besâsîrî yenildi. Besâsîrî'nin Bağdat'taki evi yağmalandı.¹⁰⁵ Sultanın Bağdat'tan ayrılıp Vasıt'a gitmesi üzerine askerleri tarafından Bağdat şehri yağmalanarak şehrin iki yakası yerle bir edildi. Birçok Bağdatlı işkence edilerek öldürüldü. Ölüler mezardan çıkartıldı. İbn Bibi yaşanan bu olayla ilgili ekliyor; "söz konusu tahribin Besâsîrî ve yandaşlarının oturdukları yerlerde yapılmış olması kuvvetle muhtemeldir."¹⁰⁶ Sultan Tuğrul Besâsîrî olayında, Selçuklu'ya karşı Besâsîrî'yi destekleyen Mervanoğlu Nasrüddevle Ahmed'e ceza olarak, ülkesinin yağmalanması emrini verdi. Fakat Mervanoğlu bir şekilde sultana kendisini affettirerek bu cezadan kurtuldu.¹⁰⁷

Sultan I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in huzuruna bir gün bir grup tüccar çıktı. Tüccarlar sultana, Antalya'da Frenk meliklerinin kendilerine eziyet ettiğini, zorla mallarını ellerinden aldıklarını, "sultan sizin mallarınızı kurtarsın" diyerek onlarla alay ettikleri hususunda Frenk meliklerini sultana şikâyet ettiler. Bunun üzerine Sultan Keyhüsrev, Antalya'nın fethi için yola çıktı. Antalya alınarak beş gün boyunca yağma ve talan edildi. Sultan Konya'ya döndüğünde, malları ellerinden alınan tüccarların mallarını iade etti.¹⁰⁸

2.1.10. Fetih Hukuku

Sultan Alaaddin Keykûbad döneminde bir tüccar sultana, Doğu Anadolu taraflarındayken Hristiyanların yolunu kestiğini ve tüm mallarına el koyduğu şikayetinde bulundu. Sultan, malları gasp edilen tüccarın zararını hazineden ödedi. Sonra emirlere: "*Rum'u ezmezsen ezer, sözü meşhur bir sözdür. Dünyanın mahfillerinde ve meclislerinde söylenir. Panteri avlamaktan men edince ceylan otlakta*

¹⁰² Mevdudi, s. 137.

¹⁰³ Köymen, 1975, s. 47.

¹⁰⁴ Osman Gazi Özgüdenli, s. 64.

¹⁰⁵ Azîmî, s. 13.

¹⁰⁶ İbn Bibi, 2014, s. 78, 79.

¹⁰⁷ Merçil, Selçuklular, s. 145.

¹⁰⁸ İbn Bibi, 2014, s. 125-129; İbn Bibi, 1941, s. 44, 45.

küstahça otlayıp gezinmeye başlar. Biz o milletleri, merhametimiz ve şefkatimizle ülkedeki bütün insanların faydalanıp pay sahibi olduğu saltanatımızın gölgesinde güvenli ve huzurlu olarak yaşattık. Onları düşmanlık şimşeginden ve kötülük ateşinden uzak tuttuk. Onlar aptallıklarından bu nimetin kıymetini bilmiyorlar. Huzur ve rahat onları memnun etmiyor. Canlarını rızık için tehlikeye atan, halkın genel menfaati için çalışan, binlerce endişe ve tehlikeye katlanıp ülke topraklarını ve şehir yollarını aşan tüccarlara zarar veriyorlar. Eğer biz cezalandırmak için seçkin yiğitlerimizi ve ünlü süvarilerimizi onların üzerine gönderirsek, 'bir anlık adalet, altmış yıllık ibadetten daha hayırlıdır' sünnetine uymuş oluruz. İnsanların seçkinleri tarafında mazur görülür, hatta teşekkür değer bulunuruz." diyerek eşkıyalık yapılmasına müsaade eden Ermeni Kralı Leon'un ülkesine ordu gönderdi. Başarılı bir sefer yaparak bölgeyi topraklarına kattı.¹⁰⁹

2.1.11. Müsadere

Arapça sudur/صدر kelimesinden gelir. Kelimenin kökü olan صدر /sadera "ısrarla istedi, zorla aldı" manasına gelmektedir.¹¹⁰ Müsadere, işlenen suçun karşılığı olarak suçlunun mal varlığına kısmen ya da tamamen devlet tarafından el konulmasıdır.¹¹¹ Bu usul ile haksız kazancın önüne geçilmeye çalışılmıştır

Müsadere, genel müsadere ve özel müsadere olmak üzere iki şekilde uygulanmaktadır. Genel müsadere suçlunun tüm mallarına, özel müsadere ise sadece belli mallarına el konulmasıdır. Müsadere sistemini Hunlar ve Göktürkler de uygulamışlardır.¹¹² Selçuklular bu iş için Divan-ı Müsadere adında ayrı bir divan kurmuşlardır.¹¹³

Halife Kaim bi-Emrillah kızı Seyyide Hatun'u, önce Sultan Tuğrul'a verip daha sonra bu kararından vazgeçmesi üzerine¹¹⁴ Sultan Tuğrul, Irak valisine halife ve erkanının mallarını müsadere etmesi için mektup gönderdi.¹¹⁵ Güç durumunda kalan

¹⁰⁹ İbn Bibi, 2014, s. 318-321.

¹¹⁰ Serdar Mutluçalı, **Arapça Türkçe Sözlük**, Dağarcık Yayınları İstanbul, 2012, s. 516.

¹¹¹ Selim Kaya, "Selçuklu Devletlerinde Müsadere Uygulamaları", **Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, s.2, C.2, Kahramanmaraş, 2005, s. 53.

¹¹² Selim Kaya, s. 53.

¹¹³ Ali Sevim, Erdoğan Merçil, **Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat ve Kültür**, TTK, Ankara, 2014, s. 628.

¹¹⁴ Münecimbaşı, 2000, s. 25.

¹¹⁵ Merçil, 2015, s. 134.

Halife, bu evliliğe rıza gösterince müsadere uygulanmadı. Sultan Tuğrul'un ölümünden sonra Seyyide Hatun babasının yanına dönmek istemiş, bu isteğini reddeden dönemin Selçuklu Sultanı Alp Arslan, onun tüm mallarına el koymuştur.¹¹⁶ Bu, Selçuklu tarihinin ilk müsadere uygulamasıdır.

Vasıt'ta halife adına vergi toplamakla görevlendirilen İbn Allan el-Yahudi'den Uyarı cezası başlığı altında bahsetmiştik. Vasıt'ta vergi toplamakla görevlendirilen İbn Allan el-Yahudi, oradaki Müslümanların mallarına haksız yere el koyuyor, kadınlara tecavüz ediyordu. İbn Allan'ın yaptığı kötülükleri öğrenen Sultan Melikşah, on bin altınını müsadere ettikten sonra onu öldürtmüştür.¹¹⁷

Sultan Tuğrul, ölmeden önce kardeşi Çağrı Bey'in en küçük oğlu aynı zamanda kedisinin de evlatlığı olan Süleyman'ı veliaht tayin etti.¹¹⁸ Sultanın ölümünden sonra vezir Amidülmülk Süleyman'ı, Büyük Selçuklu sultanı ilan etti. Kardeşi Süleyman'ın sultanlığını kabul etmeyen Alp Arslan, Süleyman'a karşı taht mücadelesine girişti. Bu mücadeleden başarıyla çıkan Alp Arslan, sultan olduktan sonra Amidülmülk'ün mallarını müsadere ettirip tutuklattı.¹¹⁹ Bir yıl sonra ölüm cezasına çarptırdı.¹²⁰

Anadolu Selçuklu sultanı I. Alaeddin Keykubad'ın tahta çıkışında, Seyfeddin Ay-Aba, Zeyneddin Beşâre, Mubarizüddin Behramşah ve Bahâeddin Kutlugca gibi beyler etkili oldular.¹²¹ Daha fazla güçlenmek ve zenginlik elde etmek için yetkisini aşan eylemlerde bulundular. Sultan Alaeddin Keykûbad onlar hakkında özel meclislere şikâyette bulundu. Bunun üzerine bu emir ve beyler, gücünü Alaeddin Keykubad'ı tahttan indirmek için kullanmaya başladılar. Bunun üzerine sultan tarafından yirmi dört kişi olduğu rivayet edilen emir ve beylerin malları müsadere edildi. Bunlardan bazıları öldürüldü, bazıları hapse atıldı, bazıları da Anadolu'ya sürgüne gönderildi.¹²²

¹¹⁶ Kaya, s. 54.

¹¹⁷ İbnü'l Cevzi, s. 229.

¹¹⁸ İbnü'l Esir, s.285.

¹¹⁹ Merçil, 2015, s. 134.

¹²⁰ Münecimbaşı Ahmed, 2000, s. 31.

¹²¹ Refik Turan (Ed.), "Sultan Alaeddin Keykubat Dönemi ve Ehemmiyeti (1220-1237), **Selçuklu Tarihi El Kitabı**, Grafiker Yayınları, Ankara 2016, s. 387.

¹²² Erdoğan Merçil, Selçuklularda Emir-i Dad Müessesesi, **Bellekten**, C. LIX S. 225, Ankara, 1995, s. 332, 333.

Bu örnekler dışında Selçuklu'da, müsaderenin genel olarak şehrin tamamına uygulandığı da görülmüştür. Şöyle ki; I. İzzeddin Keykâvus döneminde Antalya'daki gayrimüslim halk ayaklanarak, oradaki Müslüman halkı katletmişti. Bunun üzerine I. İzzeddin Keykâvus derhal Antalya üzerine sefere çıktı. İsyanın ele başları idam edildi ve Antalya'nın su, arazi vs. her türlü mal varlığına el konuldu.¹²³

¹²³ Feda Şamil Arık, "Türkiye Selçuklu Devleti'nde Müsadere", **Beşinci Milletlerarası Türkoloji Kongresi Tebliğler III**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, C.1, İstanbul 1985, s. 59.

II. BÖLÜM

BÜYÜK VE ANADOLU SELÇUKLU'DACEZALANDIRMA USULLERİ (BEDENE YÖNELİK CEZALAR/ ÖLÜM CEZALARI)

Bu tür cezalarda insan bedenine müthiş bir ıstırap hakimdir. Kişiler işkenceye varan genellikle sonucunda, bedeninden bir parçanın eksildiği burun kesme cezası, dil kesme cezası, gözlerin oyulması v.b. ve yahut çoğunlukla ölümle sonuçlanan yakarak öldürme, derinin yüzülmesi, suya atarak öldürme gibi cezaî yöntemler bu bölümde ele alınmıştır. Bu bölüm 'Bedene Yönelik Cezalar', 'Ölümden Sonra Devam Eden Cezalar' bir de 'Diğer Olaylar' olarak üç başlık altında incelenmiştir.

3.1. BEDENE YÖNELİK CEZALAR/ÖLÜM CEZALARI

3.1.1. Zehirleyerek Öldürme

Orta çağ hukuk metinlerinde zehir suç olarak kabul edilmiş ancak zehre, ayrı bir kanun maddesi ayrılmamıştır. Örneğin Roma İmparatoru Justinianus yasalarında zehir suçu, kanun maddelerinden birinde geçmektedir. Bunu takip eden dönemlerde, örneğin 13. yüzyıl İtalyan hukukunda zehirleme suçu yine diğer maddeler arasında kaybolmuştur. 14. yüzyıl Fransız örf hukuku zehre çok az yer verir.¹²⁴ Bu nedenle dünya tarihinde zehrin suç olup olmayacağı konusu net değildir. Kanaatimizce bunun sebebi, tıbbın yaygın olmaması nedeniyle zehrin tespitinin zor olmasıdır.

Selçuklu hukuk tarihine baktığımızda zehrin, kanun maddelerinde var olup olmadığını bilemiyoruz. Ancak Selçuklu'da zehir, ortaya çıktığında cezasız kalmamıştır. Dolayısıyla Selçuklu hukukunda zehrin suç olarak kabul edildiğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Anadolu Selçuklu sultanı II. Kılıç Arslan, Konya Ereğli'sinde İbn Avârız adlı birisi tarafından zehirlenerek öldürüldü. I. Gıyaseddin Keyhüsrev, babasını öldüren İbn Avarız'ın ve bu işte parmağı olan dört emirin el ve ayaklarını keserek, onları diri diri yakmıştır. Anonim Selçukname'de bu hadise, II. Kılıç Arslan'ın Aksaray kuşatması sırasında öldüğü, I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ülkede karışıklık çıkmaması için devlet yönetimini elde edinceye kadar babasının ölümünü gizlediği, bu süre zarfında babasının bedenini kokmasını engellemek amacıyla zehirli ilaçlar ile

¹²⁴ Collard F., *Ortaçağ'da Zehir ve Cinayet*, (Çev. Mustafa Daş), Yeditepe Yayınları, İstanbul 2005, s. 51, 54, 56.

mumyalattığını, fakat bu hadisenin I. Gıyaseddin muhalifleri tarafından II. Kılıç Arslan'ı kendisinin zehirlediği yönünde kullanıldığından bahseder.¹²⁵

Selçuklu'da zehrin daha çok tahttan indirilmek istenen hükümdarlara karşı uygulandığını görüyoruz. Bunun dışında rakip devlet adamları zehri, birbirlerini ortadan kaldırmak için de kullanmışlardır.

Melikşah, Nizamülmülk'ün oğlu Cemalülmülk'ü öldürmek istedi. Bunun için Horasan amidini görevlendirdi. Amid, şerbetinin içine zehir koydurarak Cemalülmülk'ü öldürüttü.¹²⁶ Kaynaklarda bu olayın sebebi belirtilmemektedir.

IV. Kılıç Arslan'ın Selçuklu tahtına oturmasında Moğolların desteğini alan Muineddin Pervane'nin etkisi büyüktür. Bu sebepten ötürü, Pervane'nin devlet nezdindeki gücü artmıştır. Öyle ki Pervane hiç çekinmeden sultandan Sinop limanını istemiş ve IV. Kılıç Arslan ona Sinop'u vermek zorunda kalmıştır.¹²⁷ Devlet yönetiminde tek söz sahibi olmak isteyen Pervane, Moğolların ve İlhanlı hükümdarı Abaka Han'ın desteğini alarak sultanın yemeğine zehir koydu,¹²⁸ daha sonra da onu yayın kirişiyle boğdurdu.¹²⁹ Başka bir rivayete göre Sultan IV. Kılıç Arslan'ın kendisini öldüreceğini duyan Muineddin Pervane Moğollara, sultanın kendilerine karşı isyan hareketi hazırlığı içinde olduğu yalan haberini gönderdi. Bunun üzerine Moğol Hakanı IV. Kılıç Arslan'ı yanına çağırdı. Çeşitli hediyelerle Han'ın yanına giden IV. Kılıç Arslan, orada boğularak öldürüldü.¹³⁰

Ortak saltanat (II. İzzeddin Keykâvus, IV. Rükneddin Kılıç Arslan) döneminde Kayseri subaşı Kadı Seyfeddin Türkeri, Sultan II. İzzeddin Keykâvus'u şarap içmeye, kumar oynamaya, harama el uzatmaya alıştırmakla sultanın ahlakının bozulmasına sebep oldu. Sultan ona uyararak, hak etmeyen kişileri önemli görevlere getirdi. Üstelik bu görevliler devletin ihtiyacından fazlaydı. Türkeri'nin amacı, sultanı emirlerin gözünden düşürmektir. Sultanı ziyarete gelen Amid Şemseddin Altunaba, sultanı yaptıklarından ötürü yüzüne karşı eleştirdi. Sultan, devlet işlerinde birtakım

¹²⁵ Anonim, Selçuknâme, s. 26.

¹²⁶ İbnü'l Esir, s. 344.

¹²⁷ Müneccimbaşı Ahmed, 2001, s. 112.

¹²⁸ Kerîmüddin Mahmud-i Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbar*, (Çev. Mürsel Öztürk), TTK Basımevi, Ankara, 2000, s. 65.

¹²⁹ Arslan Tekin, *Selçuklu Tarihi*, Kariyer Yayınları, İstanbul, 2012, s. 366.

¹³⁰ Müneccimbaşı Ahmed, 2001, s. 112, 113.

düzenlemelere gitti. Bunun üzerine Türkeri, Antunaba'ya düşmanlık besledi. Altunaba'nın içkisine zehir koydu. Kumandan, zehrin tesiriyle üç gün acı çekti ve üçüncü günün sonunda öldü.¹³¹

3.1.2. Gözlerin Oyulması

Urfalı Mateos, sultan Tuğrul'un komutanlarının Sivas seferi sonrasında onlara karşı gelenlerin gözlerinin oyulduğundan bahsetmektedir.¹³²

3.1.3. Gözlere Mil Çekilmesi

Gözlere mil çekilme cezası hafif şekilde (bir kez) uygulandığında gözlerin tekrar iyileşmesi ihtimali bulunan bir ceza türüdür. Fakat bu ceza üst üste uygulandığında kişiyi ölüme bile götürebilmektedir. Cezanın uygulanması sırasında bu ihtimaller göz önünde bulundurularak ceza ağır ve hafif olarak tatbik edilmiştir. Örneğin, Katip İbn Behmenyar, Sultan Melikşah'ın oğlu Davut öldüğünde evinde içkili bir eğlence tertip etti. Bunu kendi gözleriyle gören Sultan Melikşah, İbn Behmenyar'ın gözlerine kör oluncaya kadar mil çektirmiştir.¹³³

Elimizdeki örneklerden yola çıkarak Selçuklularda bu cezanın daha çok hanedan üyelerine uygulandığını söyleyebiliriz. Amaç taht varisinin kör edilip tahtta hak iddia etmesine engel olmaktır. Sultan Alp Arslan ölümüne yakın, kendisinden sonra tahta geçmesi için oğlu Melikşah'ı veliaht tayin etti. Sultan Alp Arslan'ın ölümünden hemen sonra Melikşah'ın amcası Kavurd Bey, Melikşah'tan önce Rey'e gelip tahta oturmayı planlıyordu. Kavurt Bey Türkmenlerin desteğini alacağını düşünüyordu, fakat onlardan istediği desteği alamadı. Melikşah, Türkmenleri kendi yanına çekmeyi başardı. Nisan 1073'te yapılan savaşta Kavurd Bey yenildi. Sultaşah ve Emiraşah adlı oğulları da Kavurd Bey ile birlikte hapis edildi. Kavurd Bey elleri kolları bağlı bir şekilde Hemedan'a götürüldü ve orada yayın kirişiyile boğularak öldürüldü. Oğulları Sultaşah ve Emiraşah'ın gözlerine mil çekildi. Melikşah bu

¹³¹ İbn Bibi, Selçuknâme s. 563, 564.

¹³² Urfalı Mateos, s. 112.

¹³³ İbnü'l Cevzî, s. 242.

uygulamasıyla Kirman Selçuklu Devleti'nin kendisini tehdit edebilecek şekilde güçlenmesinin önüne geçmeye çalışmıştır.¹³⁴

Dinan-ı İnşa sabibi Kemalü'l-Mülk'ün oğlu Ebu'l-Mehasin, aynı zamanda Nizamülmülk'ün damadı, Sultan Melikşah'a, Nizamülmülk ve adamlarının devletin parasını usulsüz işlerde kullandıklarını, bazı yerleri de kendilerine tahsis ettiklerini konusunda şikâyetinde bulundu. Melikşah Nizamülmülk'e bu olayı sorduğunda Nizamülmülk, durumun böyle olmadığı hususunda sultanı ikna etti. Melikşah, Ebu'l-Mehasin'i gözlerine mil çekmek suretiyle cezalandırıldı ve onu bir kaleye hapsettirdi.¹³⁵ Babası Kemalü'l-Mülk, Divan-ı İnşa ve Tuğra'dan azledildi. Bir rivayete göre malından da üç yüz bin altın da müsadere edildi.¹³⁶

Sultan Berkyaruk'un kardeşi Muhammet Tapar tahtta hak iddia ederek kendisini sultan ilan etti. Berkyaruk'un annesi Zübeyde Hatun'u bulup onu hapse attı. Bir yıl hapis hayatı yaşayan Zübeyde Hatun, daha sonra Muhammet Tapar tarafından boğduruldu.¹³⁷ Bu sırada Berkyaruk öldü. Onun yerine oğlu II. Melikşah Selçuklu hükümdarı oldu.¹³⁸ II. Melikşah'ın sultanlığını kabul etmeyen Muhammet Tapar, II. Melikşah'ın üzerine yürüyüp onu tutuklattı ve gözlerine mil çekti. Böylece Selçuklu'da Muhammed Tapar dönemi başladı.¹³⁹

3.1.4. Suya Atarak Öldürme

Bu ceza örneğine Selçuklu ana kaynaklarında nadir de olsa rastlamaktayız. Urfalı Mateos Sultan Tuğrul'un komutanlarının, Sivas kuşatması sırasında kendilerine karşı gelenleri denize atılarak öldürdüğünü kaydetmektedir.¹⁴⁰

Alp Arslan döneminde Horasan valiliğine Amid Muhammed b. Mansur Nesevi atandı. Kaynaklardaki rivayete göre Nizamül-Mülk, Horasan valiliğine kendi oğullarından birini düşünüyordu. Bu nedenle Nesevi'yi kıskandı. Nizamül-Mülk,

¹³⁴ İbnü'l Cevzî, s. 188-191; Hasan Akyol, "Kirman Selçukluları", **Selçuklu Tarihi El Kitabı**, (Ed. Refik Turan), Grafiker Yayınları, Ankara, 2016, s. 199-202.

¹³⁵ İbnü'l Esir, s. 349.

¹³⁶ Merçil, 2011, s. 153.

¹³⁷ Müneccimbaşı Ahmed, 2000, s. 80.

¹³⁸ Müneccimbaşı Ahmed, 2000, s. 98.

¹³⁹ Hasan Akyol, Erol Kara, "Fetret Devri", **Selçuklu Tarihi El Kitabı**, (Ed. Refik Turan), Grafiker Yayınları, Ankara, 2012, s. 150.

¹⁴⁰ Urfalı Mateos, s.112.

Nesevi'nin sultan nezdindeki nüfuzunu kırmak amacıyla kendisine onu borçlu gösteren birtakım senetler gönderdi. Ancak Mansur Nesevi, bu senetleri getiren heyeti öldürüp Ceyhun Nehri'ne attırdı. Daha sonra Sultan Alp Arslan'a olayı anlattı. Sultan, onu haklı buldu.¹⁴¹

Selçuklu'nun Irak Amidi Besâsîrî,¹⁴² Selçuklu düşmanı Ukaylî Emiri Kureyş b. Berdan ile iş birliği yaparak bir plan hazırladılar. Bu plana göre Emir Kureyş, Tenrit kalesini alacak daha sonra da kaleyi Besâsîrî'ye teslim edecekti. Kureyş Irak amidine kaleyi teslim etmesi için haber gönderdi. Amid bu teklifi kabul etti. Kureyş, kaleyi teslim almak üzere Tenrit'e birkaç Türk gönderdi. Fakat gönderdiği Türkler Kureyş'in istediğini yapmayarak orada onun aleyhine konuşmalar yaptı. Kureyş bunu Irak Amidinin yaptırdığını düşünerek Amidi yakaladı ve onu Besâsîrî'ye teslim etti. Besâsîrî onu bir tekneye bindirdi, elleri bağlı bir şekilde suya atmak suretiyle öldürüldü.¹⁴³

Mes'ud el-Bilâlî, Bağdad'da Anadolu Selçuklu sultanı I. Rükneddin Mesud'un naibi olarak görev yapıyordu. Sultan I. Mesud'un ölümünden sonra Mes'ud el-Bilâlî, Bağdat'ı ele geçirmek için harekete geçti. Halifenin veziri Avnü'd-Din Yahya bin Hübeyre, onu yenilgiye uğrattı. Danışmend hükümdarı Sultan Muhammed Mes'ud el-Bilâlî'ye, Sallar-Cûr bin Züheyri el-Kürdi'yi yardım için gönderdi. Mes'ud el-Bilâlî, bir ziyafet tertip etti. Sallâr, ziyafete katılmak üzere yola çıktığında, Mes'ud el-Bilâlî Fırat nehrinde onu yakaladı. Ellerini, ayaklarını bağladı ve vücuduna ağırlık bağlayarak onu Fırat nehrine attı.¹⁴⁴

3.1.5. İdam

I. Gıyaseddin Keykâvus, Latinlerin yönetimi altında bulunun Antalya'da Selçuklu tüccarlarının soyulması üzerine Antalya üzerine sefere çıktı. Şehri oradaki halkın yardımıyla ele geçirdi.¹⁴⁵ I. Gıyasesin Keykâvus'dan sonra gelen oğlu I.

¹⁴¹ Merçil, Selçuklular, s. 150.

¹⁴² Besâsîrî, daha önce Büveyhiler'de komutan olarak görev yapmış, fakat daha sonra Fatimiler ile arası açılınca Selçuklu'da görev almış Türk komutandır. Bkz. Erdoğan Merçil, Besâsîrî, **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Diyanet Vakfı Yayınları, C. 5, s. 529.

¹⁴³ İbn Bibi, Selçuknâme, s. 61.

¹⁴⁴ Hüseyinî, s. 91.

¹⁴⁵ Güray Kırpık, Hasan Akyol, "I. Gıyaseddin Keyhüsrev", **Selçuklu Tarihi El Kitabı**, (Ed. Refik Turan), Grafiker Yayınları, Ankara, 2016, s. 349.

İzzeddin Keykâvus döneminde Kıbrıs Franklarının yardımıyla Latinler, Antalya'yı geri alarak oradaki Müslüman halkı katletti. Bunun üzerine şehri tekrar teslim alan I. İzzeddin Keykâvus, isyanın elebaşlarını idam ettirdi.¹⁴⁶

3.1.6. Boynunu Vurma

II. İzzeddin Keykâvus'un veziri Sahib Şemseddin İsfahani, ölen sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in karısı Berduliye Hatun ile evlendi.¹⁴⁷ Kaynaklarda belirtildiğine göre Sahib Şemseddin İsfahani'nin amacı, Selçuklu hanedanına ortak olmaktı. Bu evliliğe beylerbeyi Şerafeddin Erzincani karşı çıktı. Bunun üzerine vezir İsfahani, Şerafeddin Erzincani'nin boynunu vurdurdu. Kafası bir torbaya konularak Çubuk köyünde bir evin duvarındaki bir çiviye asıldı. II. İzzeddin Kaykâvus'dan sonra tahta geçen IV. Rükneddin Kılıç Arslan döneminde, baştan beri bu evliliğe karşı çıkmış olan emirler tarafından Sahib'in kafası kesildi. Tesadüftür ki onun kafası da aynı evin duvarına asıldı.¹⁴⁸

Büyük Selçuklu sultanı Melikşah vefat edince oğulları Muhammed Tapar ve Berkyaruk arasında taht mücadelesi başladı.¹⁴⁹ Mücadeleyi Berkyaruk kazandı.¹⁵⁰ Berkyaruk Muhammed Tapar'ın veziri Müeyyedü'l-Mülk'ü, yüz bin dinar karşılığında affedip onu kendi veziri yaptı. Sultanın taştarı sultanın uyuduğunu düşünerek, Muhammed Tapar'ın vezirini, kendi veziri yapması konusunda olumsuz yorumlar yaptı. Sultan da bundan etkilendi ki hemen Müeyyedü'l-Mülk'ü yanına çağırdı. Müeyyedü'l-Mülk gözleri bağlı bir şekilde oturtuldu ve kılıçla boynu gövdesinden ayrıldı. Müeyyedü'l-Mülk acılar içinde öldü.¹⁵¹

Sultan Tuğrul'un ölümünden sonra Çağrı Bey'in oğlu Alp Arslan ile Çağrı Bey'in diğer oğlu Süleyman arasında yaşanan taht mücadelesi sırasında vezir Amidülmülk, Süleyman'ı destekledi. Alp Arslan sultan olduğunda onu görevinden aldı. Sultan Alp Arslan'a göre Amidülmülk, devleti ele geçirme planları yapıyordu.

¹⁴⁶ İbn Bibi, Anadolu Selçukî Devleti, s. 47, 60.

¹⁴⁷ Mehmet Suat Bal, "Türkiye Selçuklu Devleti Tarihinde Bir Dönüm Noktası; II. İzzeddin Keykâvus Dönemi", **Ankara Üniversitesi**, www.dergiler.ankara.edu.tr, (06.01.2018), s. 243.

¹⁴⁸ İbn Bibi, Selçuknâme, s. 529-532; Müneccimbaşı Ahmed, 2001, s. 94.

¹⁴⁹ Şadruddin Ebu'l-Hasan Ali İbn Naşır İbn Ali El-Hüseynî, **Ahbarü'd-Devleti's-Selçûkîye**, (Çev. Necati Lugal), TTK Basımevi, Ankara, 1943, s. 59.; Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah, 2000, s.70; Hasan Akyol, Erol Kara, s. 149.

¹⁵⁰ Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah, 2000, s.70; Hasan Akyol, Erol Kara, s. 149.

¹⁵¹ Ravendi, s.144, 145.

Amidülmülk yargılandı. Zincirle boğularak öldürülmesine karar verildi. Fakat Amidülmülk kılıçla ölmek istedi ve bu isteği kabul edildi. Amidülmülk'ün hırkasından koparılan bez parçasıyla gözleri bağlandı. Sonrasında kılıçla kafası gövdesinden ayrıldı. Kesik baş bir kuyuya atıldı.¹⁵²

3.1.7. Kılıçla Ortadan İkiye Bölerek Öldürme

Sultan Alp Arslan kardeşi Süleyman'ın hacibi olan Aytekin'i, sultan olduktan sonra kendisini desteklemediği için kılıcıyla ikiye bölerek öldürdü.¹⁵³

Son Büyük Selçuklu sultanı Sencer'in yeğeni Behramşah, Gur meliki Suri'yi öldürüp, kafasını Sultan Sencer'e hediye olarak gönderdi. Suri'nin intikamını almak için Herat valisi Ali Çetri ve Gur meliki isyan başlattı. Sultan Sencer isyanı bizzat bastırdı. Ali Çetri yakalandı ve ortadan ikiye bölünmek suretiyle hayatına son verildi.

Anadolu Selçuklu sultanı Alaeddin Keykubad'ın Erzurum'u fethinden sonra oradaki emirlerin, meliklerin vücutları ortadan ikiye bölündü. Bunu, fetih sırasında Tuğraî görevinde bulunan Sahib Şemseddin Muhammed-i İsfahani'nin kaleme aldığı fetihname metinden anlamaktayız. Metinde şu cümlelere yer verilmiştir: "*Harezmi'nin kahredilmesinden, sefil Erzurumlu ve kardeşlerinin ele geçirilmesinden sonra hanların, meliklerin, pehlivanların, emirlerin vücutları ikiye ayrıldı. Diğer askerler esir alındı veya öldürüldü.*"¹⁵⁴

Büyük Selçuklu Devleti'nin eski atabeklerinden Buzabe, Sultan Mahmud'un oğulları Muhammed ve Melikşah'ı yanına alarak, saltanat düşüncesiyle Selçuklu sultanı Mesud'a karşı isyan etti. Buzabe, Muhammed'i İsfahan'da tahta oturttu. Bunun üzerine Sultan Mesud, Buzabe'nin üzerine bir ordu gönderdi. Atabek Buzabe yenildi ve Sultan Mesud'a götürüldü. Buzabe, ortadan ikiye bölünerek öldürüldü. Daha sonra kafası Bağdat'a gönderilip halife Emirü'l-Mü'minîn'in kapısına asıldı.¹⁵⁵

¹⁵² İbnü'l Cevzî, s. 143-147.

¹⁵³ İbnü'l Cevzî, s. 149.

¹⁵⁴ İbn Bibi, Selçuknâme, s. 405.

¹⁵⁵ Muhammed Şebânkârei, "Selçuklular", (Çev. Ahmad Hesamipour), **Tarih Okulu**, S: 4, byy., 2009, s. 152, 155, 156.

3.1.8. Bazı Organların Kesilmesi

3.1.8.1. Burun Kesme Cezası

Sultan Alp Arslan 1070-71 yıllarında Bizans imparatoru Mihail ile savaş halindeydi. Ahlat yakınlarında sultanın gönderdiği öncü kuvvet, Bizans ordusuyla çarpıştı. Bizans ordusu yenildi, kumandan esir alınarak Alp Arslan'ın huzuruna götürüldü. Alp Arslan onun burnunu kestirdi.¹⁵⁶

3.1.8.2. Dudak Kesme Cezası

Tuğrul Bey kardeşi İbrahim Yınal'dan, elinde bulunan Hemedan ve Cibâl şehirlerini kendisine teslim etmesini istedi. Yınal, Tuğrul Bey'in bu isteğinden veziri sorumlu tuttu. İbrahim Yınal, vezirinin gözlerine mil çektirdi ve onun dudaklarını kestirdi.¹⁵⁷ Kaynaklarda bu vezirin kim olduğuyla ilgili bilgi bulunmamaktadır.

3.1.8.3. Hadım Etme Cezası

Tuğrul Bey veziri Amidülmülk'ü, kendisinin evleneceği kadını getirmesi için görevlendirdi. Fakat vezir, kadınla kendisi evlendi. Sultan ceza olarak veziri hadım ettirdi. Ancak Amidülmülk vezirlik görevinden alınmadı. Başka bir rivayete göre o, korkudan kendi kendini hadım etti.¹⁵⁸

Sultan Alp Arslan, Harzemşahların kızı ile evlenmek istedi. Kızı çeyiziyle birlikte alıp gelmesi için Vezir Ebu Nasr'ı görevlendirdi. Fakat dönüş yolunda, vezir hakkında kızı kendi nikahına aldığına dair söylentiler çıktı. Sultan veziri döndüğünde idam etmeye karar verdi. Bu kararı duyan Ebu Nasr, korkudan kendini hadım etti. Ebu Nasr hapse atıldı ve yerine Nizamülmülk görevlendirildi.¹⁵⁹

¹⁵⁶ İbnü'l Cevzî, S. 169; Kanat, s. 115.

¹⁵⁷ Müneccimbaşı Ahmed, 2000, s. 17.

¹⁵⁸ İbnü'l Cevzî, s. 142, 169; Müneccimbaşı Ahmed, 2000, s. 31.

¹⁵⁹ Ahmed Bin Mahmud, **Selçuknâme**, (Çev. Erdoğan Merçil), Bilge Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2011, s. 66.

3.1.8.4. Dil Kesme Cezası

Sultan Melikşah oğlu Davut'u kaybetmişti. Diğer oğlu Ahmet de hastalanması üzerine. *"Ölüm meleği Davut'u almak için geldi ancak Ahmet'i alamayacak"* diyen sultanın maskarası Caferek'in, aynı zamanda Ahmet'e eğitim verip onu yetiştiren kişi, yaptığı bu yorum sultana çok ağır geldi.¹⁶⁰ Caferek'in dili ensesinden kesilerek¹⁶¹ üç parçaya bölündü. Daha sonra Caferek öldürüldü. Cevzî'nin verdiği bilgilerde Caferek'in dilinin, Melikşah'ın oğlunun ölümü hakkında yorum yapması nedeniyle kesildiği bilgisi geçmektedir.¹⁶² İbnü'l Esir'in verdiği bilgilere göre ise Nizamülmülk'ün taklidini yapmasından dolayı Caferek'e bu ceza uygulanmıştır.¹⁶³

Sultan Melikşah'ın oğlu Davut'un ölümüne ne kadar üzüldüğünü onun ölümünün ardından yazdığı şu satırlarla daha iyi anlayabiliriz: *"Ey oğlum Davut! Sensiz ava çıktım, senden ayrılmamın bana verdiği sıkıntı ve senden uzak kalmanın getirdiği yalnızlık içindeyim. Feleğin seni benden aldığı, gecelerimi uykusuz kıldığı, hayatımı berbat ettiği, ciğerimi parçalayıp üzüntümü arttırdığı için ağlıyorum. Hadi, bana bildir bakalım, benden ayrıldıktan sonra durumun nasıldır? Ölüm seni değiştirdi mi? Mezar kurtları sana ve vücuduna ne yaptı? Toprak, yüzüne ve gözlerine ne yaptı? Sende benim gibi misin? Benim kadar üzüntülü müsün? Seni ne kadar çok özliyorum, senin için ne kadar çok üzüliyorum. Vah senin yokluğuna vah!"* Hatta sultan, oğlunun ölümü nedeniyle bu üzüntüyü kaldıramayarak birkaç kez canına kıyma teşebbüsünde bulunmuştur.¹⁶⁴

3.1.8.5. El Kesme Cezası

Sultan Tuğrul Hoy kentini, Hoyluların direnmesi nedeniyle kırk gün sonra ele geçirebildi. Vezir Amidülmülk, kendilerine karşı savaştan bir grubu ellerini kestirmek suretiyle cezalandırmıştır.¹⁶⁵

¹⁶⁰ İbnü'l Cevzî, s. 242.

¹⁶¹ İbnü'l Esir, 2013, s. 343.

¹⁶² İbnü'l Cevzî, s. 242.

¹⁶³ İbnü'l Esir, s. 343.

¹⁶⁴ İbnü'l Cevzî, s. 343.

¹⁶⁵ İbnü'l Cevzî, s. 110, 223.

3.1.9. Derinin Yüzülmesi/Kafa Derisini Yüzme

1105-1106 yıllarında Sultan Mehmed Tapar döneminde, Musul ve Nuseybin emiri Çekermiş, Frankların elinde bulunan Urfa'yı fetih için yola çıktı. Frank askerlerinin başında Rişar isimli komutan bulunuyordu. Beraberindeki kalabalık sayılabilecek orduyla şehirden çıktığı görülen Rişar'ın adamlarından dört yüz elli kişi, Çekermiş'in askerleri tarafından öldürüldü. Selçuklu askerleri bunların her birinin baş derisini yüzülerek beraberinde götürdüler.¹⁶⁶

Urfalı Mateos'un verdiği bilgilere göre Selçuklu sultanı Alp Arslan döneminde geçen bir olayda, Ani Kalesi fethi sırasında Selçuklu askerleri tarafından Ermeni din adamlarının derileri yüzülmüştür.¹⁶⁷

3.1.10. Derinin Yüzülüp İçine Saman Doldurulması

Büyük Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey'in Boği, Bugi, Anazuğli adında üç komutanı Arap diyarına doğru sefere çıktı. Burada başarılı savaşlar yaparak rotayı İran'a çevirdiler. İran'a doğru giderken yol üzerinde bulunan Arçes (Erciş) şehrine uğradılar. Burada İstefan Katapan isminde Roma kumandanı vardı. İranlılar bu kumandanla Selçuklu'ya karşı iş birliği yaptı. Bunun üzerine Kapatan ile savaşan Selçuklu ordusu, onu mağlup etti. Selçuklular, Katapan'ın derisini yüzüp içine saman doldurarak onu ağır işkencelerle öldürdüler. Daha sonra cesedi, surların üzerinden atıldı.¹⁶⁸

Antalya Hristiyanları 1216 yılında Meliki Kîrâleks'in öncülüğünde, Antalya'yı Selçuklu'dan geri almak için ayaklanma başlattılar. Sultan I. İzzeddin Keykâvus Antalya üzerine sefere çıktı. İsyan bastırıldı. Kîrâleksi ve otuz emir esir alındı. Esirlerin hepsinin derisi yüzülerek içine saman dolduruldu. Cenazeler Rum diyarında dolaştırıldı.¹⁶⁹

Sultan I. Alaaddin Keykûbad'tan sonra tahta geçen oğlu II. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde, Moğollar ile yapılan 1243 Köseadağ Savaşı'ndan sonra

¹⁶⁶ Urfalı Mateos, s. 22, 228.

¹⁶⁷ Urfalı Mateos, s. 121.

¹⁶⁸ Urfalı Mateos, s. 82, 83.

¹⁶⁹ Tarih-i Al-î Selçuk, s. 40.

Anadolu'da Moğol hakimiyeti başladı.¹⁷⁰ II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in Rükneddin Kılıç Arslan (IV. Kılıç Arlan), II. İzzeddin Keykavus ve Alaaddin Keykubad adında adında üç oğlu bulunuyordu. Babalarının ölümünden sonra üçü birlikte ortak saltanat kurdular. Fakat I. Alaaddin Keykubad kısa bir süre sonra öldü. II. Gıyasedin Keyhüsrev'in IV. Kılıç Arslan arasında saltanat mücadelesi başladı.¹⁷¹ İki kardeş ara ara barışıp ortak saltanat kursalar da, bu uzun ömürlü olmamış tekrar birbirleriyle saltanat yarışına girmişlerdir. Bu yarışın sürekli olarak canlı kalmasında Moğolların etkisi büyüktür. Onlar, tahta kimin oturacağına çıkarları doğrultusunda sürekli olarak müdahale etmişlerdir. Bu nedenle saltanat, IV. Kılıç Arslan ve II. İzzeddin Keykavus arasında sürekli olarak yer değiştirmiştir. Moğollar son dönemlerde IV. Kılıç Arslan'ı desteklediler. Onlarla baş edemeyeceğini anlayan II. İzzeddin Keykavus, 1260 yılında Bizans imparatoruna sığınarak sultan olmaktan vazgeçti. Daha sonra oradan Kıpçak iline geçmiş ve orada ölmüştür. IV. Kılıç Arlan 1266 yılında hayatını kaybetmiştir. IV. Kılıç Arslan'dan sonra yerine oğlu, III. Gıyaseddin Keyhüsrev hükümdar olmuştur.¹⁷²

Moğolların Anadolu'daki bu tahakkümüne son vermek isteyen Karamanoğlu Şemsüddin Mehmed Bey, Memlük sultanı Baybars'ın da desteğiyle harekete geçti. Moğollar'ın ellerinde bulunan Ermenek, Mut, Silifke, Anamur alındı. Daha sonra Karamanoğlu Mehmed Bey Eşrefoğulları ve Menteşe oğullarının da desteğini alarak hakimiyet alanını genişletti. Mücadelesini daha da güçlendirmek isteyen Mehmed Bey, IV. Kılıç Arslan'dan sonra tahta geçen oğlu III. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde, II.İzzeddin Keykâvus'un oğlu olduğunu iddia ettiği Siyâvuş'u Selçuklu tahtına oturttu.¹⁷³ Kendisini de Selçuklu veziri ilan etti. Karamanoğlu Mehmed Bey daha sonra Siyâvuş'ün gücünü arttırmak için onu IV. Kılıç Arslan'ın kızıyla evlendirdi. Onlar, Mehmed Bey ve Siyâvuş, kendilerine karşı olan Sultan III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in veziri olan Fahreddin Ali'nin oğulları, Nusreddin Hasan ve Taceddin Hüseyin'i yenilgiye uğratarak daha da güçlendirdiler. Fakat bu başarıları uzun sürmedi. III. Gıyaseddin Keyhüsrev Moğol İlhanlıların desteğiyle, onları yenilgiye uğrattı. Mehmed Bey Selçuklu kuvvetleri tarafından, Mut ovasında yakalandı ve başı kesilerek öldürüldü. Siyâvuş da yakalandı. Başına kara kilim örtülerek III. Keyhüsrev'in

¹⁷⁰ Münecimbaşı Ahmed, 2001, s. 89.

¹⁷¹ Kerimüddin Mahmud-i Aksarayî, s. 27.

¹⁷² Münecimbaşı Ahmed, 2001, s. 92-106, 113.

¹⁷³ Abû Bakr İbn al- Zakî, **Ravzat al Kuttâb va Hadikat al-Albâb**,(Çev. Ali Sevim), TTK Basımevi, Ankara, 1972, s. 27.

huzuruna getirildi. Sultan onun başını kestirdi. Derisini yüzdürerek içine saman doldurulduktan sonra şehir şehir gezdirilmesini emretti.¹⁷⁴ Daha sonra cesetleri yırtıcı hayvanlara yem edildi.¹⁷⁵ Kerîmüddin Mahmud-i Aksarayî'nin Müsâmeretü'l-Ahbâr adlı eserinde, Siyâvuş'un keskin kılıçla damarının kesilerek öldürüldüğünü söylemektedir.¹⁷⁶

3.1.11. Baş Aşağı Sallandırıp Altında Ateş Yakarak Öldürme

Horosan yolunda beş yüz tane koyun ve binek hayvanın öldürülmesinden sorumlu olanlardan biri, ayaklarından asılıp altında ateş yakılarak öldürüldü.¹⁷⁷ Kaynaklarda ender rastlanan ceza yöntemlerinden biri olan baş aşağı sallandırıp altında ateş yakarak öldürme, burada işlenen suça oranla verilen cezanın ağırlığı yönünden bizi şaşırtmıştır.

3.1.12. Yakarak Öldürme

Selçuklularda yakarak öldürme, ağır suçların karşılığı olarak uygulanan ceza yöntemidir. Kaynaklarda verilen bilgiler neticesinde Selçuklularda devlete karşı ittifak eden diğer devlet yöneticilerine ve sapkın olarak nitelendirilebilecek tarikat üyelerine bu cezayı tatbik ettiği anlaşılmaktadır.

Sultan Alp Arslan Ani Kalesi'ni ele geçirildiğinde, sultanın askerleri tarafından oradaki bazı aziz ve din adamları yakılarak öldürülmüştür.¹⁷⁸

Muhammed Tapar ve Berkyaruk mücadelesini fırsat bilen Şii Abdülmelik Attaş İsfahan'da, kendi mezhebinden olmayanlara karşı zulümlere başladı. Abdülmelik Attaş, yaptığı kötülükler ortaya çıkmaya başlayınca Hasan Sabbah'ın yanına kaçtı. Attaş'ın oğlu Ahmed, Melik Şah'ın yaptırdığı, Selçuklu'nun devlet hazinesinin saklanması için kullandığı Deylem'deki Dij-Kuh kalesini ele geçirdi. Bu kaleden hareketin liderliğini yürüttü. İsfahan'da bu hareket için çalışan Alevi-i Medeni isimli bir fedai vardı. Gözleri kördü. Bu engel durumunu kullanıp her gün sokağın başında bekliyor, İsfahan halkından kendisini evine bırakmalarını istiyordu. Ona yardım eden

¹⁷⁴ Mustafa Uyar, "Moğol İstilas Döneminde Selçuklular", (Ed. Refik Turan), **Selçuklu Tarihi El Kitabı**, Grafiker Yayınları, Ankara, 2012, s. 430,431.

¹⁷⁵ Abû Bakr İbn al- Zakî, s. 26.

¹⁷⁶ Kerîmüddin Mahmud-i Aksarayî, s. 103.

¹⁷⁷ İbnü'l Cevzî, s. 178.

¹⁷⁸ Urfalı Mateos, s. 121.

İsfahanlılar Medeni'yi evine bıraktıkları sırada, evde bulunan diğer fedailer tarafından içeriye çekilip yer altı odalarında bin bir işkencelerle öldürülüyordu. Kurdukları bu tuzak sonucunda birçok Müslüman ortadan kaybolmuştu. Halk artık korkudan sokağa çıkamıyordu.

Tesadüf eseri bir dilenci kadın Alevi-i Medeni'nin evinin önünden geçerken içeriden gelen işkence seslerini duydu. Kadın halka bundan bahsetti. Zaten kayıplarını arayan halk, evin önünde toplandı. Evdeki yer altı odalarının yolları bulundu. Yer altı odalarında yaklaşık beş yüz Müslüman öldürülmüştü. Akrabasını tanıyanlar cenazelerini alıp götürdü. Alevi-i Medeni yakalandı. Karısı ile birlikte yakılmak suretiyle öldürüldü.¹⁷⁹

Sultan Muhammed Tapar'ın veziri Sâdulmulk de bu işin içindeydi. Sultan, Dij-Kuh kalesini yedi yıl boyunca muhasara altında tuttu. Attaş Sâdulmulk'e, ellerinde yiyecek bir şey kalmadığını artık kaleyi teslim edecekleri haberini yolladı. Vezir ise sultandan köpek diye bahsederek, onlara sultanı yakında öldüreceğini biraz daha dayanmalarını söyledi. Vezir Sâdulmulk sultanı öldürmesi için sultanın hacamatçısı ile, sultanın hacamatını zehirli jiletle yaparak onu öldürme hususunda anlaştılar. Bu planı sultan duydu ve rahatsızlanmış gibi yapıp hacamatçıyı çağırdı. Hacamatçı tam işini yapacakken yakalandı ve sultanı hacamat yapacağı jiletle damarı kesilmek suretiyle öldürüldü.¹⁸⁰ Ertesi gün vezir Sâdulmulk de idam etti. Bu olaydan kısa bir süre sonra kale teslim alındı. Ahmed Attaş elleri bağlı olarak bir deveye bindirilip İsfahan'a götürüldü. Orada yedi gün asılı kaldı. Üzerine onlarca ok atıldı. Sonra da yakılarak öldürüldü.¹⁸¹ Başka bir kaynakta onun canlı canlı doğranarak işkence edildiği, sonrasında da idam edildiğini belirtilmiştir.¹⁸² Şayet bu hareket bastırılmasaydı bugün Şia dışında tek bir Müslüman'ın kalmayacağına dair görüşler bulunmaktadır.

¹⁷⁹ Ravendi, S. 151-154; Hamdullah Müstevfi-i Kazvîni, **Târîh-i Güzîde**, (Ed. Erkan Göksu), Bilge Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2015, s. 64,65.

¹⁸⁰ Kazvîni, s. 63, 64.

¹⁸¹ Ravendi, s. 155-157.

¹⁸² Şebânkârei, s. 148,149.

3.1.13. Topluca Yakarak Öldürme

Halep Eyyubi hükümdarı Melik ez-Zâhir Gazi b. Salâhaddin'in ölümü üzerine, yerine küçük yaştaki oğlu Melik ez-Aziz geçti. Fakat Büyük Selçuklu Sultanı I. İzzeddin Keykâvus, onun hükümdarlığını tanımadı. Halep'i kendisine bağlı olması koşuluyla, Samsat Eyyubi hükümdarı Melik Efdal'e verdi. Bunun üzerine Melik ez-Zahîr'in atabeki Şihabüddin Tuğrul Diyarbakır meliki el-Eşref'ten yardım istedi. Melik Eşref yanına, Artuklu emiri Artuk Arslan'ı alarak Halep üzerine yürüdü. Sultanın kendisine Halep'i vermeyeceği hissine kapılan Melik Efdal, sultana karşı Melik Eşref ile iş birliğine girdi. Onlar, Melik ez-Aziz'in annesi Melike Hatun ile birlikte bir plan yaptılar. Melike Hatun daha önceden Selçuklu ordusuna bir casus sokmayı başarmıştı. Bu casus Selçuklu ordusundaki tüm emirlerin adını biliyordu. Plan şu şekilde işleyecekti; casus Selçuklu karargahına gidecek, orada sultanın yakın adamlarıyla görüşüp ordudaki bazı emirlerin Selçuklu'ya ihanet içinde olduklarını söyleyecek, iddiasının ispatı için sahte mektuplar gösterecekti. Plan başarılı bir şekilde uygulandı. Mektuplarda, sultan ile emirler arasındaki bazı sırlar geçiyordu. Sultan tedbir olarak savaşa gitmedi. Yerine Emir-i Meclis'i gönderdi. Emir-i Meclis yenilince sultanın emirleriyle ilgili kuşkuları daha da arttı. Sultan, emirler savaştan geri döndüklerinde onları huzuruna çağırarak mektupları sordu. Emirler mektupların doğru olmadığına yeminler ettiler. Fakat Sultan I. İzzeddin Keykavus onlara inanmadı. Sultanın emriyle bu emirler bir binaya hapsedildi. Binanın etrafında ateşler yakıldı. Emirler feryat figân içinde can vererek öldüler.¹⁸³

3.1.14. Ağzına Toprak Doldurularak Öldürme

Sultan Sencer döneminde Oğuzlar, Selçuklu'ya tabi idi ve her yıl Selçuklulara vergi olarak yirmi dört bin koyun veriyorlardı. Verginin yükünden bunalan Oğuzlar, Selçuklu'ya artık vergi vermek istemiyordu.¹⁸⁴ Vergiyi tahsil etmeye gelen Selçuklu memurunu öldürdüler. Bunun üzerine Sencer 1153 yılında, Oğuzların üzerine yürüdü. Sencer mağlup oldu ve Oğuzlara esir düştü.¹⁸⁵ Oğuzlar, Sencer'i gündüzleri tahta oturtup geceleri demir bir kafeste tuttular. Bu durum Oğuzları çok güçlendirdi. Horosan'ı yağmalamaya ve Horasan halkına işkenceye başladılar. Horosan şeyhi İmam

¹⁸³ Münecimbaşı Ahmed, 2001, s. 52-55; Tekin, s. 343; Şebnkarei, s. 152; Kanat, s. 100, 101.

¹⁸⁴ Şebankarei, s. 152.

¹⁸⁵ Münecimbaşı Ahmed, 2000, s. 124.

Muhammed'in ağzına toprak doldurup öldürdüler. Hakani, bu olayı beyitlerinde şu mısralarla işlemiştir:

"Hz. Muhammed Peygamber'in devletinde kimse
Abası topraklı olan Muhammed Yahya kadar fazıl değildir.
O (Hz. Muhammed) tehlike zamanında dişini taşa feda etti.
Bu ölüm ağzını toprağa feda etti."¹⁸⁶

3.1.15. Vücutundan Parçalar Koparıp Sürükleyerek Öldürme

Selçuklu sultanı Alaaddin Keykûbad döneminde Alanya kale komutanı, bağımsız olmak istiyordu. Bunun için Kıbrıslı kumaş tüccarlarıyla iş birliği yaptı. Bunu öğrenen sultan, derhal Alanya üzerine sefere çıktı. Dizdar ele geçirildi. Vücutundan parçalar koparıldı. Yaralı halde yerde sürüklenerek öldürüldü. Sonra da cesedi kale burcuna asıldı.¹⁸⁷

3.1.16. Bir Tokatla Ölümden Kurtulan Amid

Sultan Alp Arslan'ın oğlu melik Arslan Argun, sebebi bilinmeyen bir nedenden ötürü Horasan valisine çok kızdı ve onu huzuruna çağırarak "*seni öldüreyim mi yoksa boynunu mu vurayım ne dersin?*" diye sordu. Amid, korkusundan tek kelime edemedi. Melik bu konuşmayı yaptığı sırada orada bulunan maskarası amide '*Ey ahmak öldürme beni desene*' diyerek tokat attı. Bu olay meliki güldürdü ve melik amidi affetti.¹⁸⁸

3.2. ÖLÜMDEN SONRA DEVAM EDEN CEZALAR

3.2.1. Mezardan Kemiklerin Çıkarılıp Yakılması

Sultan I. İzzeddin Keykâvus başarılı bir Suriye seferi sonrasında, daha önceden kendisine hasmâne tutum sergileyen Pervane Zahiraddin İli'nin mezarının orada olduğunu öğrendi. Mezarından çıkarılan İli'nin kemikleri yakılarak külleri yele savruldu.¹⁸⁹

3.3. DİĞER OLAYLAR

¹⁸⁶ Hamdullâh Müstevfi-i Kazvîni, s. 152.

¹⁸⁷ İbn Bibi, Selçuknâme, s. 409.

¹⁸⁸ Ahmed Bin Mahmud, s. 71.

¹⁸⁹ İbn Bibi, Selçuknâme s. 123.

3.3.1. Nizamülmük'ün Öldürülmesi

Nizamülmük'ün ölümüyle ilgili El-Hüseyni onun, devlet içinde sevenleri kadar düşmanlarının da çok olduğunu söylemekte ve bu düşmanların Sultan Melikşah ile Nizamülmük'ün arasını açtığından bahsetmektedir. El-Hüseyni'ye göre Nizamülmük çok güçlü bir vezirdir. Sadece kölelerinin sayısının yirmi bindir. Şayet onu görevden alırsa devlet nezdinde büyük bir tepkiyle karşılaşacağını düşünmektedir. Bu nedenle Sultan Melikşah iki Batini fedaisiyle Nizamülmük'ü öldürmeleri için anlaştı.¹⁹⁰ Bu iki fedai Nizamülmük'ün Alamut Kalesi kuşatması sırasında yardım talebi için huzuruna çıktığı sırada onu öldürmüştür. Bu olay 1093 yılında yaşanmıştır.¹⁹¹

İbn'ül Esir'in verdiği bilgiye göre ise, Nizamülmük ve Sultan Melikşah İsfahan yolu üzerindeydiler; Bağdat'a dönüyorlardı. Nizamülmük otağına gittiği sırada Deylemlî bir Batini yardım isteme bahanesiyle ona yaklaştı ve onu hançerleyerek öldürdü. İbn'ül Esir eklemiştir; Nizamülmük'ün öldürülme sebebi saltanata ortak gibi hareket etmesidir.¹⁹² Bu iki kaynaktan anlaşıldığı üzere Nizamülmük'ün bir komplo sonucu öldürüldüğü kuvvetle muhtemeldir.

3.3.2. Saadeddin Köpek'in Katli

Saadeddin Köpek, I. Gıyaseddin Keyhüsrev, I. Alaeddin Keykubad ve II. Gıyaseddin Keyhüsrev dönemlerinde Anadolu Selçuklu Devleti'nde vezirlik yapmıştır. Güçlü bir vezirdir. Bu güç aracılığıyla vezirlik dönemi boyunca kendine düşman olarak gördüğü birçok kişiyi, bir şekilde sultanın onayını alarak bertaraf etmeyi başarmıştır. Fakat onun emelleri daha büyük olmuş kendine, Selçuklu tahtını hak görmüştür. Bu emelinin önünde, Selçuklu soyunun mensubu olması engeli bulunmaktadır. Bu engeli, Anadolu Selçuklu sultanı I. Gıyaseddin Keyhüsrev ile annesi Şehnaz Hatun'un resmi olmayan ilişkisinden dünyaya geldiğini etrafına duyurarak aşmıştır. Saadeddin Köpek, Sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in yerine tahtta oturmak için Ahi teşkilatının ileri gelenleriyle iş birliği yaptı. Bu iş birliğini öğrenen II. Gıyaseddin Keyhüsrev iş birliği yapan üyeleri tutuklattı. Yapılan araştırma sonrası

¹⁹⁰ El-Hüseynî, s. 45.

¹⁹¹ Azîmî, s. 27.

¹⁹² İbn'ül Esir, s. 390, 391.

bu birliğin içinde Ahi Evren'in de olduğu tespit edildi ve Evren müebbet hapse mahkûm edildi.¹⁹³ Vezir Saadettin Köpek tüm bu yaptıklarıyla kendi sonunu hazırlamıştı. Sultan, Saadettin Köpek'i öldürmesi için Hassa kölesi Candar Karaca'yı görevlendirdi. Sarayda bu iş için Saadettin Köpek'in de katıldığı eğlence tertip edildi. Eğlence çıkışında öldürüleceğini anlayan vezir, şaraphaneye kaçtı. Saadettin Köpek, şaraphanede çalışanlar tarafında parçalanmak suretiyle öldürüldü. Parçaları toplanarak bir kafese konuldu. Kafes yüksek bir yere asılarak halka teşhir edildi.¹⁹⁴ Teşhir sırasında demir kafesin ipi koptu ve bir kişinin üzerine düşerek onun ölümüne sebep oldu. Bunu gören II. Gıyaseddin Keyhüsrev "*Mel'ün ölümünden sonra da insan öldürmeye harîstir*" yorumunda bulunmuştur.¹⁹⁵

4.1. BAŞLAR HAZİNESİ (HİZÂNETÜ'R-RU'ÛS)

Bu hazine, Abbasilere ait olup Bağdat'ta bulunmaktaydı.¹⁹⁶ İslam dünyasına karşı harekette bulunanların cezai sonucunun ibrete alem için sergilendiği, bugünkü anlamda müze sayılabilecek bir yerdir. Selçuklu sultanları, İslam dünyasına karşı hareket edenlere karşı kazandığı zaferlerin somut delillerini bu müzeye göndermişlerdir. Örneğin Sultan Tuğrul, Fatimiler ile iş birliği yapan Besâsîrî'nin kafası kesip, beynini de çıkartılarak cezalandırılmıştır. Besâsîrî'nin kafası su kanalları vasıtasıyla, önünde davullar vurdurulmak suretiyle şehrin her tarafında dolaştırılmıştır. Daha sonra kesik baş, Başlar Hazinesi'ne konulmuştur. Aynı kaynağın farklı bölümünde Besâsîrî'nin cesedinin yakılıp köpeklere yedirildiği bilgisi geçmektedir.¹⁹⁷

Başlar Hazinesi'ne Selçuklu hanedanı arasındaki taht mücadelesinde kaybedenler de konu olmuştur. Melikşah'ın kardeşi olan Tutuş'un, Melikşah'ın oğlu

¹⁹³ Arık, s. 59.

¹⁹⁴ İbn Bibi, Anadolu Selçukî Devleti, S. 197, 198; Mehmet Ali Çakmak, "II. Gıyaseddin Keyhüsrev Zamanında Türkiye Selçuklu Devleti", **Selçuklu Tarihi El Kitabı**, (Ed. Refik Turan), Grafiker Yayınları, Ankara, 2012, s. 398-401.

¹⁹⁵ Müneccimbaşı Ahmed, s. 84; Ali Öngül, **Müneccimbaşı Ahmed Dede Efendi'nin Cami'üd-Düveli'nin Tenkitli Metin Neşri ve Tercümesi (Selçuklular ve Anadolu Beylikleri)**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1986, s. 110.

¹⁹⁶ Mustafa Uyar, "Ortaçağ İslam Dünyasında 'İsyanın Makus Tarihi Müzesi': Başlar Hazinesi (Hızanetü'r-Ru'ûs)", **Toplumsal Tarih Dergisi**, C. 265 s. 90, İstanbul, 2006, www.academia.edu, (20.01.2018).

¹⁹⁷ İbn Bibi, Selçuknâme s. 81, 83.

Berkyaruk'a karşı verdiği saltanat mücadelesinin başarısız olması sonrası kafası kesilerek Başlar Hazinesi'ne konulmuştur.¹⁹⁸

¹⁹⁸ Ali Sevim, "**Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi**", TTK Basımevi, Ankara, 1983, s. 156.

III. BÖLÜM

BÜYÜK VE ANADOLU SELÇUKLU'DACEZALANDIRMA USULLERİ

(KONULARINA GÖRE SUÇ VE CEZA)

Bu bölümde suç ve ceza konuları bakımından 'Sosyal İçerikli Suç ve Cezalar', 'Devlete Karşı İşlenen Suçlar', 'İsyan', 'Usulî Yöntemler ile Suç ve Ceza' olmak üzere dört başlık altında incelenmiştir. Bu bölümde ilk kez 'Sosyal İçerikli Suçlar' başlığı altında, suç ve ceza ile ilgili toplumsal hayata yansımış örnekler ele alınacaktır. Daha önceki bölümlerde geçen örnekler daha çok, Selçuklu devlet erkanının işlediği suçlar ve bu suça karşılık verilen cezalar ile ilgiliydi. Devlete karşı işlenen suçlar kapsamına girebilecek isyan suçu, konunun kapsamının genişliği gereği ayrı başlık olarak ele alınmıştır.

4.1. SOSYAL İÇERİKLİ SUÇLAR

4.1.1. Hırsızlık

Hırsızlık dünya tarihinde neredeyse tüm toplumlarda suç kabul edilmiştir.¹⁹⁹ Sümerlerde hükümdarın bir şeyini çalan kişi, çaldığı şeyin otuz beş katını ödemek zorundaydı ya da öldürülürdü. Yine Sümerlerde hırsızlık maksadıyla bir evin duvarını delerek giren kişi öldürülür, cenazesi evin duvarına gömülürdü.²⁰⁰ Hammurabi Kanunlarında hırsızlığın cezası ölümdür.²⁰¹ Roma kanunlarında da suç kabul edilmiş ve hırsızlara tazminat, köle olmak, ölüm gibi cezalar uygun görülmüştür.²⁰² Eski Çin ve Hindistan'da da hırsızlık suçtur. Hindistan'da hırsız, çaldığı malları iade etmek mecburiyetindeydi.²⁰³

Türk hukukuna baktığımızda ise, örneğin Hunlarda hırsızlık yapan biri yedi ile yedi yüz arasında değişen sopa cezasına çarptırılırdı. Yahut çaldığının dokuz katını ödemek zorundaydı. Şayet çalan kişi ikinci defa hırsızlık yaparsa cezası ölüm olmuştur.

¹⁹⁹ Ali Bardakoğlu, "Hırsızlık", Türkiye **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, cilt 17, İstanbul 1998, s. 384.

²⁰⁰ Kozak, s. 53.

²⁰¹ Dinçol, s. 13, 14.

²⁰² Bardakoğlu, Hırsızlık, s. 384.

²⁰³ Nail Şensoy, **Muammer Raşit Seviğ'e Armağan**, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul 1956, s. 11.

İslam hukukunda hırsızlık suçunun biri maddi diğeri bedene yönelik olmak üzere iki tür cezai sonucu vardır. Kişi ilk defa hırsızlık yapmışsa sağ eli bilekten kesilir, ikinci kez yaparsa sol ayak bilekten kesilir, üçüncü kez yaptığında ise cezası haptir.²⁰⁴ Selçuklular bu suça, suçun sonucunun doğurmuş olduğu büyüklüğe göre ölüme varan cezalar tatbik etmişlerdir.

Sultan Alp Arslan'a kölelerinden birinin bir vatandaşın kıyafetini zorla aldığı şikâyeti ulaştı. Sultan bunu yapan kölesini buldu ve halkın gözünün önünde teşhir ederek onu cezalandırdı.²⁰⁵ Yine bu dönemde geçen benzer bir olayda da Alp Arslan'ın gulâmlarından biri köylü kadından zorla etek almış, bunun sonucunda gulâm idam edilmiştir.²⁰⁶

Büyük Selçuklu sultanı Melikşah, 1085 yılında Bedevi el-Cezire Arap kabilesine silah yardımı yaptı. Fakat içlerinden birinin silahı bir Selçuklu askeri tarafından çalındı. Silahı çalınan Arap, Selçuklu askerini sultana şikâyet etti. Sultan o askeri tespit etti. Ceza olarak askerin elleri kesildi. Eller, çalınan mızrağın ucuna takıp kabilesine göstermesi için şikâyet için gelen bedeviye teslim edildi.²⁰⁷

Melikşah'ın kölelerinden biri sokakta karpuz satmakta olan vatandaşın elinden herhangi bir ücret ödmeden zorla karpuz aldı. Vatandaş sultana, kölesini şikâyet etti. Melikşah o gulâmı tespit etti ve ceza olarak onu, karpuz satan vatandaşa hediye etti. Köle üç yüz altın ile vatandaştan özgürlüğünü satın aldı.²⁰⁸

Rükneddin Süleyman Şah'ın çok sevdiği Ayaz isminde bir kölesi vardı. Ayaz, av sırasındayken çok susayınca oradan geçmekte olan ihtiyar bir kadının elindeki yoğurt kasesini zorla alarak su ihtiyacını giderdi. Fakat ihtiyar kadın, yoğurdu yetim çocukları için şehre satmaya götürüyordu. Kadın gulâmı saraya kadar takip ederek onu, sultana şikâyet etti. Ayaz'ın karnı yarıldı. Midesinden yoğurt çıktı. Ayaz idam edildi. Kadına, zararın telafisi için bin dirhem verildi. Şayet Ayaz'ın midesinden yoğurt çıkmasaydı kadın idam edilecekti. Kadın bunu kabul etmişti.²⁰⁹ Münecimbaşı Ahmed

²⁰⁴ Bardakoğlu, Hırsızlık, s. 384, 390.

²⁰⁵ Mevdudi, s. 258.

²⁰⁶ İbnü'l Esir, Büyük Selçuklu Tarihi, s. 317.

²⁰⁷ İbnü'l Cevzî, s. 273.

²⁰⁸ El-Hüseynî, s. 51.

²⁰⁹ İbn Bibi, **Anadolu Selçuki Devleti Tarihi**, (Çev. M. Nuri Gençosman), Uzluk Basımevi, Ankara-1941, s. 36.

b. Lütfullah, Camiu'd-Düvel adlı eserinde, Ayaz'ın karnının yarılmadığını, onun kusturulduğunu söylemektedir.²¹⁰

4.1.2. Zina

Zina da tıpkı hırsızlık gibi çoğu toplumda suç kabul edilmiştir. Örneğin Eski Mısır'da zina yapan kadının cezası ateşte yakılarak öldürülmektir. Hammurabi Kanunları'nda, Eski Yunan'da vb. birçok toplumda suç kabul edilmiştir.²¹¹ İslam hukukunda bu suçun cezası sürgün, sopa cezası ve recmdir. Bu suçu işleyen bekarlara verilen ceza, yüz sopadır. Sopa cezası uygulandıktan sonra bir yıl sürgün cezası verilir. Sopa ceza uygulanırken dikkat edilecek bazı hususlar bulunmaktadır. Bunlar: Çıplak bedene vurulmayacak, ceza bedende çürüme oluşmayacak şekilde uygulanacak, sopa düz ve budaksız olacak. Yüz, karın, cinsel bölgelere vurulmayacak. **Recm** ise, sözlükte "öldürmek, kovmak, lanet etmek, taşlamak" anlamlarına gelir.²¹² Recm cezası evliler için uygulanan bir ceza türüdür. Cezanın uygulaması sırasında erkekler için çukur kazmak şart değilken, kadınlar için çukur kazmak şartı vardır.²¹³ Selçuklularda bu suç, içinde birden fazla kabahati barındırıyor ise suçluya birden çok ceza tatbik edildiği örnekler mevcuttur.

Sultan Melikşah'ın huzuruna gelen bir kadın, *"Benim duvarımın üzerine çıkararak evime girdi, bana el uzattı, benimle uygunsuz iş yaptı. Feryad ettim, olmadı. Sözümü işitmedi, seni sultana şikâyet eder, bana yaptığın fesadı söylerim dedim, dinlemedi, diyerek bir şahıs hakkında şikâyette bulundu. Size sövdü ve bana vurup dövdü"* dedi. Yapılan tahkik sonrasında olayın doğru olduğu anlaşıldı. Suçlu, zina suçu nedeniyle hadım edildi, duvardan atlayıp eve zorla girdiği için el ve ayağı kesildi, sultana dil uzattığı için de dili kesildi. Suçlu, üç gün sonra öldü.

Yine Melikşah döneminde bir vatandaş yanında zorla getirdiği başka bir vatandaşla, sultanın huzuruna çıktı. "Ey Şah-ı Cihan, şu Türkmen'i kızımınla yaramazlık ederken buldum, alıp huzura geldim. Bu benim namusumu parçaladı. Emreyle ben de

²¹⁰ Münecimbaşı Ahmed, 2001, s. 33.

²¹¹ Münteha Maşalı, "Adam Öldürme", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı Vakıf Yayınları, C. 34, İstanbul 2007, s. 40.

²¹² Nevin Ünal Özkorkut, **Türk Hukuk Tarihinde Zina Suçu**, Siyasal Kirabevi Yayınları, Ankara, 2009, s. 107.

²¹³ Özkorkut, s. 108, 115, 116.

onu öldürüp, pis vücudunu dünyadan kaldırayım" dedi. Sultan ona, "öldürme bozukluğu düzelt, onları evlendir" dedi. Türkmen beyi sultanın dediğini kabul etti. Evlilik yoluyla sorun çözüldü.²¹⁴

Vezir Sadeddin Köpek, Tacettin Pervane hakkında Harput melikinin cariyelerinden biriyle zina yaptığına dair dedikodu çıkardı. Buna etrafını gerçekmiş gibi inandırdı. Hatta Sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev de Saadettin Köpek'e inanlar arasındaydı. Köpek sultandan, Pervane'ye recm cezasının uygulanması için gerekli izni aldı. Pervane evli olduğu için recm edilerek öldürüldü.²¹⁵

4.1.3. Yol Kesme

Kur'an-ı Kerim'de bu suçun cezası ölüm, el ve ayakların çaprazlama kesilmesi ve sürgün cezasıdır.²¹⁶ Suçun ağırlığına göre bu cezalardan biri tatbik edilmektedir. İslam hukukçularının çoğunun görüşüne göre bu suç sırasında cana kast varsa cezası ölümdür. Lakin sadece malları yağmalanmışsa cezası el ve ayaklar çaprazlama kesilmesidir. Sadece yol kesilip etrafa korku ve tehdit saçılmış ise cezası sürgündür.²¹⁷ Selçuklularda yol kesme ağır suç arasında kabul edilmiş aşağıdaki iki örnekte Selçuklu Devletinde bu suça ölüm cezasını tatbik edildiği görülmektedir.

Tuğrul Bey döneminde Karmasin'de, Sa'du Hakkan adında biri, yolcuların yollarını kesip onlara dehşet saçıyordu. Hatta oradan geçen sultanın adamlarını bile öldürmüştü. Ceza olarak Sa'du Hakkan'ın boynu vuruldu.²¹⁸

Sultan Alp Arslan Rum taraflarında olduğu sırada Hulvan sınırında bir grubun yolları kestiği haberini aldı. Onların üzerine asker göndererek hepsini öldürttü.²¹⁹

4.1.4. İftira Suçu

Divanür-r-Resail kâtibi Ebu'l-Mehasin Ebu'r-Rıza, Sultan Melikşah'a Nizamülmülk için devlet hazinesinden fazlaca para aldığını ve bu paraları kendi

²¹⁴ Acar, s. 25, 26.

²¹⁵ İbn Bibi, Selçuknâme, s. 456, 457.

²¹⁶ Aydın, s. 188.

²¹⁷ Adnan Akalın, **İslam Hukukunda Devlete İsyân Suçu**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2015, s. 135.

²¹⁸ Cevzi, s. 99.

²¹⁹ El-Hüseynî, s. 24.

hazinesine geçirdiğini söyledi. Nizamülmülk savunmasında, ömrünü bu devlete adadığını, aldığı paraları askerlere dağıttığını, sultana her zaman bağlı olduğunu ve tüm bunların iftira olduğunu söyledi.²²⁰ Sultan, Ebu'l-Mehasin'i haksız buldu. Zincirle bağlanarak Save Kalesi'ne hapsedildi. Gözleri bıçakla oyulup sultana gönderildi. Gözler sultanın gözü önünde av köpeğine yedirildi.²²¹ Ebu'l Mehasin'e bu ceza Nizamülmülk'e iftara attığı için verilmiştir.

Bir grup kişi sultan I. Gıyaseddin Keyhüsrev'e gelerek Konya'nın fethi sırasında Konya halkının Selçuklulara şehri teslim etmemesinin sebebinin Kadı Tirmizi olduğunu, Tirmizi'nin Konya şehir halkını sultan aleyhine kışkırttığını söyledi. Bunun üzerine Sultan Keyhüsrev, Tirmizi'yi öldürttü. Bir süre sonra onun suçsuz olduğu anlaşıldı. Sultan ona iftira atanları ağır bir şekilde cezalandırdı.²²²

4.1.5. Tarlaya Verilen Zarar

Selçuklu Devletlerinde ekonomik etkinliklerden biri de tarım idi. Selçukluların tarlaları koruduğu, tarlaya zarar vermenin de ceza sebebi olduğu şu garip olaya binaen söylenebilir. Olay, Saadettin Köpek döneminde geçmiştir. Bir savaş sırasında askerlerin yük develerinden biri, bir çiftçinin ekin tarlasına girip mahsulüne zarar verdi. Çiftçi, Köpek'in yanına giderek durumdan şikayetçi oldu. Köpek, devenin sahibinin bulunmasını emretti, fakat devenin sahibi korkudan çıkmaya cesaret edemedi. Devenin sahibi ortaya çıkmayınca Saadettin Köpek deveyi astırdı.²²³

4.2. DEVLETE KARŞI İŞLENEN SUÇLAR

4.2.1. Selçuklu Hanedanına/Sultana Saygısızlık

Alp Arslan büyük oğlu Ayaz'a bir kese altın uzattı. Ayaz babasının uzattığı altını dizlerinin üzerinde almaya gitti ve aynı şekilde de geri döndü. Sultan daha sonra bir kese altın da Emir Hezaresb'e uzattı. Hezaresb altını yürüyerek aldı ve geri döndü. Sultan Alp Arsan bunu kendisine saygısızlık olarak değerlendirdi. Sultan ona, korku

²²⁰ İbnü'l Cevzî, s. 257.

²²¹ Ahmed Bin Mahmud, s. 143.

²²² Kanat, s. 241, 242.

²²³ İbn Bibi, Selçuknâme, s. 460.

ve endişeye kapılması için kılıcıyla ikiye böldüğü Hacip Aytekin'i, gönderdi. Hezaresb bundan sonra davranışlarına daha dikkat etti.²²⁴

Sultan İzzeddin Kılıç Arslan (II. Kılıç Arslan), on bir oğlu arasından tahta küçük oğlu Gıyaseddin Keyhüsrev'i veliaht tayin etti.²²⁵ Fakat Gıyaseddin Keyhüsrev, Tokat meliki olan kardeşi Rükneddin Süleymanşah'ın baskılarına dayanamayarak tahttan vazgeçti. Yol üzerindeki Lâdik köyüne uğradı. Köylüler ona saygısızlık ettiler ve onun eşyalarını yağmaladılar. Bunun üzerine Gıyaseddin Keyhüsrev kardeşine olanları anlatan bir şikâyet mektubu gönderdi. Mektup aynen şöyleydi: *"Her ne kadar yanlış yerden fetva alarak doğruluk ve iyilik yolunu kapamış, tek başına saltanat sürme arzusu kalbini taşlaştırmış, kardeşlik ve akrabalık haklarını rafa kaldırmışsa da, onun şerefli vicdanı her zaman böyle kötü olamaz. Oğullarımın babasız kalmasına nasıl dayanacak ve köle bir halkın böyle çirkin bir davranışta bulunmasına nasıl seyirci kalacaksın?"*

Sultan Rükneddin Süleymanşah mektubu okuyunca bunu yapanlara çok öfkelenildi. Ancak suçluları ortaya çıkarmak için öfkesini belli etmedi. Kim ki benim muhaliflerime bu eziyeti yaptıysa delilleriyle sarayıma gelsin ödüllendirilecektir, diyerek Ladik köyüne haber saldı. Suçlunun suçsuzdan ayırt edilmesi için bir süre onları gözetim altında tuttu. İtiraf edenleri sultan, son bir kez daha sorguya çekti ve Selçuklu ailesine bu saygısızlığı yapanları surların şerefesinde çarmıha gerdi. Ladik köyünü de yaktırdı. O günden bugüne Ladik'in adı "Ladik-i Suhte" (yanmış Ladik) olarak kaldı.²²⁶

4.2.2. Sultanı Yaralama Suçu

Sultan Alp Arslan, kız kardeşiyle evli olan Semerkant, Buhara ve Maverâünnehir'in hâkimi Şemsü'l-mülk Tekin'in üzerine kız kardeşini öldürdüğü gerekçesiyle beraberinde bir orduyla oğulları Melikşah ve Ayaz'ı gönderdi. Şemsü'l-mülk Tekin, Selçuklu ordusunu yendi ve Melikşah'ın malları yağma edildi. Fakat Tekin, karısını yani sultanın kardeşini öldürdüğünü kabul etmiyordu. Kendisini affettirmek için kendi kız kardeşini Alp Arslan ile evlendirdi. Gelen çeyizler arasında

²²⁴ Merçil, Selçuklularda Emir-i Dad Müessesesi, s. 333- 335; Mehmet Altay Köymen, **Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi**, TTK Yayınları, C. III, Ankara, 2011, s. 43.

²²⁵ Müneccimbaşı Ahmed, 2001, S. 27; Kerimüddin Mahmud-i Aksarayî, s. 23.

²²⁶ İbn Bibi, Selçuknâme, s. 65-67.

Tekin'in, Melikşah'tan yağma olarak aldığı altın leğen de vardı. Sultan Alp Arslan, bunu kendisine gözdağı vermek amacıyla yaptığı bir eylem olarak algıladı ve ordusuyla Tekin üzerine sefere çıktı. Sultanın ordularından bir grup asker, Buhara'da kadınlara tecavüz etti ve şehri yağmaladı.²²⁷ Birun Kalesi'nin savunucularından Yusuf'u tutsak alarak sultanın karşısına getirdiler. Sultan Alp Arslan, çadırının önünde Yusuf'un dört kazığa bağlanarak öldürülmesini emretti. Yusuf: *"Ey kötü adam! Benim gibi birisi böyle bir ölüm şekliyle mi öldürülür?"* dedi. Bunun üzerine sultan, Yusuf'u çözdürdü ve ona isabetsiz bir ok atışı yaptı. Yusuf sultanı bir boşluk anında bıçakla ağır bir şekilde yaraladı.²²⁸ Sultan hemen oradan uzaklaştırılıp çadırına götürüldü. Ferraşbaşı Cami'-i Nişaburî,²²⁹ sultanı yaralayan Yusufun kafasına çekiçe vurdu. Yusuf orada bulunan bir grup tarafından kılıçlarla parçalanmak suretiyle öldürüldü. Sultanın emri üzerine Yusuf'un kalbi ve safra kesesi sultana götürüldü.²³⁰

"Ben Tanrımdan yardım istemeden düşman üzerine yürümedim, dün bir tepeye çıkmış idim, askerlerimin azametinden yer sallanıyordu, bana bir gurur geldi; kendi kendime: Ben dünyanın padişahıyım, bana kimse kavamet edemez, dedim. Tanrının kaderi bana hıyanet etti, ben Tanrıdan yardım isterim, böyle hatıra gelen fikirlerden Tanrıdan mağfiret dilerim." Bu sözler Sultan Alp Arslan'ın başından geçen bu olayla ilgili yorumudur. Sultan, yaralandıktan üç gün sonra ölmüştür.²³¹ Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah'ın eserinde, Alp Arslan'ın Kara Hanlı Şemsülmülk Tekin üzerine sefer yapmasının nedeni olarak onun isyan etmiş olması gösterilmektedir.²³²

4.2.3. Hanedan Arasında Taht Mücadelesine Taraf Olmanın Cezası

II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ölümünden sonra oğulları II. İzzeddin Keykâvus, IV. Kılıç Arslan, II. Alaaddin Keykûbad'ın arasında taht mücadelesi başladı.²³³ Tahta kimin geçeceği konusunda devlet adamları da aralarında anlaşamıyordu. Özellikle Vezir Şemseddin Isfahani ile Emir-i Dad Nusred'in bu konudaki aralarındaki mücadele önemlidir. Isfahani kendisinin desteklediği II. İzzeddin Keykâvus tahta geçince, Emir-

²²⁷ İbnü'l-Cevzî, S.183; Hüseyinî s. 37

²²⁸ Müneccimbaşı Ahmed, 2000, S. 43, 44; İbnü'l-Cevzî, s.183; Hüseyinî S. 37.

²²⁹ Ravendî, s. 119.

²³⁰ İbnü'l-Cevzî, s. 184.

²³¹ Hüseyinî, s. 37, 38.

²³² Müneccimbaşı Ahmed, 2000, s. 43.

²³³ Kerîmüddin Mahmud-i Aksarayî, s. 27.

i Dad Nusred'i Hafik kalesine hapsedtirdi. Daha sonra IV. Kılıç Arslan sultan olduğunda vezir İsfahani'yi görevden almış ve İsfahani öldürülmüştür.²³⁴

4.2.4. Görevde Aşırıya Kaçma, Görevi İhmal/ Kötüye Kullanma

Tuğrul Bey'in veziri Amidülmülk, Bağdat valisi Ebu'l Feth'e, Bağdat'ta bir yıl boyunca topladığı vergileri hazineye teslim etmesi için haber gönderdi. Sultan, ödeme için birkaç gün beklediyse de vali ödeme yapmadı. Bunun üzerine Vali Ebu'l Feth dövüldü. Daha sonra elleri ve ayakları bağlı bir şekilde hapisaneye atıldı. Bin altın karşılığında serbest bırakıldı.²³⁵

Bağdat'ta bulunan Selçuklu sultanı ve veziriazam Nizamülmülk'ün vekili Ebu Sa'd b. Semha'nın, sokaktaki bir vatandaş tarafından ensesine tokat ile vurularak sarığı düşürüldü. O vatandaş yakalanıp kendisine işin aslı sorulduğunda, bunu Halife'nin veziri Ebu Şüca'nın yaptırdığı ortaya çıktı. Ebu Şüca'nın bu suçuna, Selçuklu'nun yaptığı fetihler hakkında etrafına olumsuz konuşması da eklenince sultan, Halife'den vezirini azletmesini istedi. Halife onu azletti ve evine kapanmasını emretti.²³⁶

III. Gıyaseddin Keyhüsrev'den sonra Selçuklu tahtına II. Gıyaseddin Mesud geçti. III. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminin etkili vezirlerinden olan Sahib Ata Fahreddin Ali'nin ölümünden sonra Moğollar yerine, Fahreddin Kazvini'yi atadı. Kazvini Anadolu'ya gelirken beraberinde birçok İranlı memur grubu getirdi. Kazvini, halka öyle ağır vergiler yükledi ki halk bu ağır vergileri kaldıramayıp başka yerlere göç etti. Şikayetler üzerine Kazvini görevden alındı, Tebriz'e götürüldü. Orada şehir meydanında halka uyguladığı ağır vergilerin sonucu olarak boynu vurdurulmak suretiyle öldürüldü.²³⁷

Sultan Alparslan, Irak valiliğine Ebu Ahmed en-Nihavendi'yi görevlendirmişti. Amid görevini layıkıyla yapıyordu. O, Irak'ta Selçuklu'nun ona bahşettiği tüm dünyevi yetkilerini Selçuklu hakimiyetini pekiştirmek için kullanıyordu. Fakat bu halifeyi rahatsız etti. O Irak'ta esasında Arap hakimiyetini istiyordu. Ukayloğulları'nı Irak'a davet etmesi bu isteğinin bir delili olarak gösterilebilir. Halife, Ebu Ahmed'i sarayına

²³⁴ İbn Bibi, 2014, s. 580; Merçil, Selçuklularda Emir-i Dad Müessesesi, s. 333-335.

²³⁵ İbnü'l Cevzi, s. 94.

²³⁶ İbnü'l Esir, s. 385, 386.

²³⁷ Kerimüddin Mahmud-i Aksarayî, s. 120-126; Uyar, Moğol İstilas Döneminde Selçuklular, s. 433.

davet etti. Saraya giden Ebu Ahmed'e halifenin veziri kötü davrandı. Ebu Ahmed vezirini halifeye şikâyet etti. Fakat halife, vezirine övgüler yağdırıyordu. Bunun üzerine amid, vezirin ve adamlarının tüm arazilerine el koydu. Halife bu durumu Nizamülmülk'e şikâyet etti. Nizamü'l-mülk Ebu Ahmed'e halifeye ve adamlarına iyi davranması konusunda nasihat verdiyse de, bir süre sonra amid Ebu Hasan görevinden alındı. Selçuklu tarihinde ilk kez bir devlet görevlisi, halifenin şikayetiyle görevden alınmıştı.²³⁸

4.2.5. Selçuklu Vezirinin Canına Kast

Büyük Selçuklu sultanı Sencer'in çok sevdiği Kaymaz adında bir kölesi vardı. Onu yanından hiç ayırmazdı. Kaymaz, sultanın kendisine olan sevgisini kullanarak haddini aşan işler yapmaktan geri durmayan biriydi. Vezir, Sadreddin Ebû Ca'fer Muhammed b. Fahrülmülk Ali b. Nizamülmülk onun bu hareketlerinden rahatsızlık duyduğu için davranışlarına dikkat etmesi hususunda onu uyardı. Kaymaz'ın vezire cevabı tehdit niteliğinde oldu. Sultanın sarhoş olduğu bir gece Kaymaz, gizlice sultanın yüzüğünü alarak vezirin odasına yöneldi. Vezirin kapısında bekleyen muhafızlara yüzüğü göstererek, kendisini sultanın gönderdiğini ve acil veziri görmesi gerektiğini söyledi. Bunun üzerine muhafızlar Kaymaz'a vezirin odasına girmesi için izin verdiler. Kaymaz, vezirin başını kesti. Kesik başı Sultan Sencer'e götürdü. Sencer, büyük emîri Kumaç'ı yanına çağırdı ve ona: "*Şu dübürünü kiraya verenin vezirime yaptığı işe bak! Onu yanımdan çıkar ve parça parça kes*" dedi. Emîr sultana cevaben senin idare altındaki topraklarda hiç kimse, senden habersiz bir iş yapıldığını bilmemeli. Sultan emîrin söylediklerini doğru buldu ve Kaymaz'ı o an öldürmedi. Fakat bir müddet sonra Kaymaz, feci bir şekilde öldürüldü.²³⁹

4.2.6. Selçuklu Şehrine Verilen Zarar

Sultan I. Rükneddin Mesud döneminde Bizans İmparatoru Manuel, Konya şehrini ani bir baskınla yağmaladı(1146). Konya halkından yedi bin Müslüman'ı öldürdü. Bunun üzerine Sultan, Konya'ya geldi. Bizans ordusundan yirmi bin askeri

²³⁸ İbn'ül Esir, s. 88, 89.

²³⁹ Münecimbaşı Ahmed, 2000, s. 113, 114.

esir aldı. Kaçanlar da yakalandı. Konya'ya gelen tüm Bizans askerleri öldürüldü. İmparator Manuel kurtuldu.²⁴⁰

4.3. TAHT MÜCADELELERİ ve İSYANLAR

Sözlük "haktan ayrılmak, zulmetmek, haddi aşmak" gibi anlamlara gelen isyan, mevcut yönetime silahlı olarak başkaldırma hareketine denir. İsyân suçunun üç unsuru bulunmaktadır. Bunlar:

- Mevcut yönetime/Devlet başkanına yapılmış olması

- Kuvvet kullanılması

- İsyancıların haklı bir sebebinin bulunmasıdır. Örneğin, devlet başkanının görevlerini yerine getirmediğini söylemek. Şayet isyancılar haklı bir sebebi olmazken bu tür eylemlerde bulundularsa bu, isyan suçu olmayıp 'yol kesme' suçu ile yargılanırlar.

İslam hukukuna göre isyan suçunun cezası, isyan edenlerle savaşmaktır. İsyân eden grup Müslüman ise isyanı bastırarak ölçüde kuvvet kullanmak meşru sayılmıştır. Ele geçirilen esirler öldürülmez, mallarına el konulmazdı.²⁴¹

Çalışmamızda 'isyan' başlığını 'hanedan üyelerinin isyanı' ve 'diğer isyanlar' olmak üzere iki başlık altında ele aldık. Selçuklular genellikle, hanedandan birinin isyanında, ilk olarak isyan edeni bir veya birkaç kez uyararak onu affetme yolunu seçmişlerdir. Yapılan uyarılara rağmen kişi isyan hareketinde ısrar ederse cezası çoğunlukla ölüm olarak tatbik edilmiştir. Tuğrul Bey, kendisine karşı daha önce de isyan eden İbrahim Yınal için Halife el-Kaim Biemrillah'a şu söylemi önemlidir: *"Ben ona güvenip işlerin yularını verdiğim halde o, açıkça isyana kalkıştı; bu nedenle ben, ona karşı harekete geçip başarı kazandım, bununla birlikte ona, iyi ve yumuşak davrandım. Eğer şu anda onun yeniden isyan ettiği söylentisi doğru ise kesinlikle ona karşı bizzat harekete geçeceğim ve onu, ensesinden yakalayacağım."*²⁴² Fakat şunu da belirtmek lazımdır ki bazı Selçuklu sultanları isyan hareketi olmadan önce de

²⁴⁰ Tarih-î Al-î Selçuk, s. 37; Osman Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1998, s. 181, 182.

²⁴¹ Ali Şafak, "Bağy", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı Vakıf Yayınları, C.4 İstanbul, 1991, s. 451, 452.

²⁴² İbn Bibi, Selçuknâme, s. 45.

kendilerince gerekli tedbirleri almışlardır. Sultan II. Mesud, tahtta hak iddia etmemesi için III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in iki oğlundan birini öldürdü. Diğerini Konya kalesi kapısındaki bir burç üzerine astı. Üç gün cesedini burada bekletti sonra da kafasını keserek bütün Türkler arasında dolaştırdı.²⁴³ Diğer isyanlarda, hanedan dışındaki isyanlarda, herhangi bir uyarı olmadan ceza ölüm olarak hemen tatbik edilmiştir. Fakat kişi aman dilediğinde sultan suçluyu affedebilmektedir. Örneğin Sultan Sencer döneminde, Semerkand yöneticisi Ahmed bin Süleyman Selçuklu'ya karşı isyan etti. Bu isyan üzerine Sultan Sencer Semerkand'ı kuşatma altına alınca Ahmed bin Süleyman sultandan kendisini affetmesini istemiş, sultan bu isteği geri çevirmemiştir. Ayrıca sultan, Ahmed bin Süleyman'ın Semerkand yöneticiliğini yapmaya devam etmesine müsaade etmiştir.²⁴⁴

4.3.1. Hanedan Üyelerinin Taht Müddefiligi

4.3.1.1. İbrahim Yinal'ın Taht Mücadelesi

Tuğrul Bey ademi merkezîyetçi yapıdan daha merkezi bir yapıya geçmek amacıyla 1050 yılında, kardeşi İbrahim Yinal'dan, elinde bulundurduğu Hemedan ve Cibâl şehirlerini kendisine vermesini istedi. Bu durumdan rahatsız olan Yinal, Hemedan kapısında Tuğrul Bey ile savaştı. İbrahim Yinal mücadeleyi kaybetti. Tuğrul Bey onu affetti. Tuğrul Bey'in Besâsîrî isyanı için Musul'da bulunduğu sırada İbrahim Yinal, Hemedan'da kendi hükümdarlığını ilan etti. İbrahim Yinal'ın ikinci kez isyan etmesinde, Musul hâkimi Kureyş ve Besasîrî'nin ona mektup göndererek kendisini destekleyeceklerini söylemeleri etkili oldu. Bunun üzerine Tuğrul Bey Hemedan'a geri dönerek üvey kardeşi Yinal ile savaştı. Tuğrul Bey yeğenleri Kavurd ve Alparslan'ın yardımıyla mücadeleyi kazandı ve İbrahim Yinal yay kırıyla boğularak öldürüldü.²⁴⁵

4.3.1.2. Kutalmış'ın Taht Mücadelesi

Kutalmış, Selçukluların atası Selçuk'un torunudur. Babası, Selçuk'un oğlu Aslan Yabgudur.²⁴⁶ Büyük Selçuklu'nun kuruluş yıllarında çağdaşı Karahanlı ve Gazneli'ye karşı üst üste kazandığı zaferler bu devletleri endişelendirmiş ve bu endişe

²⁴³ Merçil, Selçuklularda Emir-i Dad Müessesesi, s. 332-338.

²⁴⁴ Hamdullah Müstevfî-i Kazvîni, s. 71.

²⁴⁵ Münecimbaşı Ahmed, 2000, s. 17, 23, 24; Osman Gazi Özgüdenli, s. 73,74.

²⁴⁶ İbnü'l Esir, s. 40.

onları aralarında ittifak yapmaya itmiştir. Yapılan ittifak sonucunda, Gazneli Sultan Mahmud Selçuklu idarecisi Arslan Yabgu'yu tuzağa düşürülerek tutsak aldı.²⁴⁷ Tutsak alınanlar arasında Arslan Yabgu'nun oğlu Kutalmış da bulunmaktaydı.²⁴⁸ Kutalmış, tutsak hayatından kurtulup geri döndüğünde, Selçuklu hükümdarı Tuğrul Bey'di. Kutalmış, Tuğrul Bey'in hizmetine girdi. Fakat Kutalmış'ın aklında Selçuklu sultanı olmak vardı. Nihayet bu amaç için 1061 yılında harekete geçti. Mücadelesini Girdkuh Kalesi'nden sürdürdü. Burada uzun süre direndi. Daha sonra ise vezir Amidülmülk'e, herhangi bir cezaya çarptırılmaması ve kendisine iyi bir ikta arazisinin verilmesi şartıyla isyan hareketini kaldıracağı haberini gönderdi. Bu sırada Tuğrul Bey'in ölüm haberi geldi. Tuğrul Bey'den sonra Selçuklu tahtına Alp Arslan geçti.²⁴⁹ Alp Arslan onu, Gürcü ve Bizans sınırına gaza yapması için uç beyi olarak atadı. Başarılı gaza faaliyetleri yapan Kutalmış, Anadolu'da birçok kaleyi alarak güçlendi ve Selçuklu idaresine 1063/1064 yılında tekrar baş kaldırarak, beraberindeki orduyla Selçuklu başkenti Rey'e yürüdü. Alp Arslan ve Kutalmış'ın ordusunu karşıladı. Kutalmış yenilerek savaş meydanında ölü bulundu. Sağ kalan askerlerinin çoğu kılıçtan geçirildi.²⁵⁰

4.3.1.3. Kavurd'un Taht Mücadelesi

1064 yılında Sultan Alp Arslan'ın Bizans'tan Ani şehrini aldığı sırada Kirman'ı yöneten kardeşi Kavurd Bey, Rey'e hareket ederek Şiraz'ı ele geçirdi. Alp Arslan, Kavurd'u itaat altına almak için Şiraz'a geldiğinde, Kavurd ondan af diledi. Alp Arslan Kavurd'u affederek Kirman bölgesini yönetmeye devam etmesine izin verdi. Fakat Kavurd bir süre sonra burada, kendi adına para bastırıp hutbe okuttu. Kavurd'un bu hareketi ikinci defa büyük sultan olma hevesinde olduğu anlamına geldiğinden, Alp Arslan tekrar Kavurd üzerine sefere çıktı. Kavurd mağlub oldu. Alp Arslan onu tekrar affetti.²⁵¹

²⁴⁷ Münecimbaşı Ahmed, 2000, s. 4; Mehmed Neşri. **Kitâb-ı Cihan-nümâ Neşri Tarihi**, (Çev. Faik Reşit Unat, Mehmet A. Köymen), TTK Basımevi, C. I, Ankara, 1987, s. 25.

²⁴⁸ Kerîmüddin Mahmud-i Aksarayî, s. 7.

²⁴⁹ Muharrem Kesik, "Kutalmış'ın Büyük Selçuklu Tahtını Ele Geçirme Gayretleri", **Türkiye Selçukluları -Makaleler-**, Kriter Yayınları, İstanbul, 2015, s. 1-11.

²⁵⁰ Münecimbaşı Ahmed, 2000, s. 35; Öngül, s. 44.

²⁵¹ Mevdudi, s. 261-263.

Kavurd, Sultan Alp Arslan öldüğünde tahta Alp Arslan'ın oğlu Melikşah'tan daha çok kendisinin layık olduğunu düşünüyordu. Bu düşüncesini mektup vasıtasıyla Melikşah'a bildirdi. Melikşah'ın Kavurd'a cevabı: "*Oğul mevcut iken kardeş mirasına konmaz*" oldu. İkinin ordusu Hemedan yakınlarında Kerec hududunda karşılaştı. Kavurd yenildi. Melikşah, amca baba yerinedir diyerek, Kavurd'u öldürmeyip onu karargâhta Emir Savtekin'in çadırına hapsettirdi. Kavurd, Sultan Melikşah'a, ona bağlı olduğunu artık isyan etmeyeceğini, kendisini Kirman bölgesine geri göndermesi hususunda mektup gönderdi. Fakat bu mektup Melikşah'a arz olunmadı. Nizamülmülk'ün telkinleriyle Melikşah, Kavurd'un öldürülmesine ikna edildi ve Kavurd, görevliler tarafından boğularak öldürüldü. Melikşah, Umman ve Kirman bölgesinin yönetimini amcası Kavurd'un oğullarına verdi. Ancak Kirman Selçuklularını baskı altında tutmak için Emir Savtekin'i Kirman'a vali olarak atadı.²⁵²

Mevdudi'nin verdiği bilgilere göre Kavurd Bey, yenilgiden sonra Melikşah'ın huzuruna getirildiğinde, Selçuklu ordusunun önemli isimlerinden mektup geldiğini, bu nedenle isyana kalkıştığını söyleyerek kendisine gelen mektupları sultana vermiştir. Nizamülmülk bu mektupları ordu mensuplarının önünde kimin yazdığını tespit amaçlı sesli bir şekilde okurken içinde, memlekette söz sahibi kişilere kadar gidebileceği endişesi uyanmış ve memleketin daha fazla karışıklık içine girmesini engellemek adına mektupları okumayı bırakmıştır.²⁵³ Bir süre sonra Selçuklu ordu mensupları çeşitli bahanelerle, Melikşah'a karşı Kavurd'u kullanmaya başladılar: "Maaşımızı arttırmazsanız Kavurd sultan olur."²⁵⁴ Bunun üzerine Kavurd, Hemedan'a hapse atıldı. O, yaşadığı müddetçe kendisini destekleyenler onu her an isyana teşvik edebilirdi. Bu gerekçeyle Kavurd Bey öldürüldü. Oğulları Emiran Şah ile Miran Şah'ın gözlerine ise mil çekildi.²⁵⁵ Şu muhakkaktır ki, Kavurd'un öldürülmesinde onun Selçuklu ordusundaki desteği etkilidir. Yukarıda El-Hüseyni'den zikrettiğim bilgilerde, her ne kadar o, Kavurd'a ordu mensupları tarafından gelen bu mektuplardan bahsetmemiş olsa da, Melikşah ile Kavurd ordularının ilk karşılaşması sırasında Kavurd'un,

²⁵² El-Hüseynî, s. 38-40.

²⁵³ Mevdudi, s. 261-263.

²⁵⁴ Şapolyo, s. 96.

²⁵⁵ Mevdudi, s.261-263.

Melikşah ordusundaki askerlerin kendi tarafına geçmemesinden duyduğu şaşkınlığından bahsetmiştir.²⁵⁶

4.3.1.4. Tekiş'in Taht Mücadelesi

Sultan Melikşah'ın kardeşi Tekiş, Melikşah'ın Musul'da olduğu sırada (1085) Merv-i Rud ve Merv-i Şahican'ı yağmaladı. Yanında bulunan bazı askerler, orada bulunan Müslüman kadınlara çeşitli ahlaksızlıklar yaptı. Ramazan ayında camide içki içtiler. Daha sonra Tekiş, oradan Serahs'a geçti. Sultan Serahs'a gelince oradan apar topar ayrılarak Merv'e geldi. Sultan da onu ardınca takip etti. Bu şekilde birkaç yer dolaşan Tekiş, son olarak Venec Kalesi'ne sığındı. Sultan kalenin yakınlarında bulunan bir tepeye çıkararak kalenin fethedilebilecek bir yer olduğunu gördü. Tekiş sultandan, elçi aracılığıyla, gerekirse elinde bulunun tüm kaleleri vereceğini, kendisini affetmesini istedi. Sultan kaleleri de ona bırakıp hatta Toharistan'ı ona vermeyi kabul ettiyse de Tekiş sultana, daha sonra bu anlaşmadan vazgeçtiği haberini gönderdi. Bunu duyan Melikşah elçiyi öldürmek istedi fakat Nizamülmülk elçinin kabahati olmadığını eğer onu öldürürse bunun geleneklere ters olacağını söyleyerek, sultanı bu cezayı vermekten vazgeçirdi. Fakat elçi burnuna ip takılarak asker içinde gezdirildi. Daha sonra elçi itibarı yerle bir olmuş vaziyette Tekiş'e gönderildi. Tekiş, savaşmaya karar verdi. İkisinin ordusu 2 Ekim 1085 tarihinde karşılaştı. Tekiş yenildi.²⁵⁷ Gözlerine mil çekilerek²⁵⁸ Damgan'da Firuzkûh Kalesi'ndeki zindana atıldı.²⁵⁹

4.3.1.5. Tutuş-Berkyaruk Mücadelesi

Selçuklu Sultanı Melikşah öldüğünde Berkyaruk ve Mahmud adında iki oğlu vardı. Karısı Terken hatun onun ölümünü henüz dört yaşındaki oğlunun tahta geçmesini sağlayacak devlet içinde söz sahibi olan emirlerden gerekli desteğini alana kadar gizledi. Gayesinde mazhar oldu ve 1092 yılında Berkyaruk'u İsfahan'da tutuklatarak²⁶⁰ oğlu Mahmud'u Selçuklu sultanı ilan etti. Fakat Mahmud iki yıl sonra

²⁵⁶ El-Hüseyni, s. 39.

²⁵⁷ Ahmed Bin Mahmud, s. 144-147.

²⁵⁸ İbnü'l Esir, s. 354.

²⁵⁹ Ahmed Bin Mahmud, s. 147.

²⁶⁰ Berkyaruk kısa bir süre sonra Nizamülmülk'ün gulamları tarafından hapis hayatından kurtarılacaktır. Bkz. Münecimbaşı Ahmed, 2000, s. 70.

çiçek hastalığından öldü. İki kardeş arasında taht mücadelesi sürerken Melikşah'ın kardeşi Tutuş da Suriye'de, Büyük Selçuklu sultanlığını ilan etti. Halep valisi emir Kasımüddeve Aksungur, Antakya valisi Yağısıyan, Urfa ve Harran emiri Bozan, Mahmud ve Berkyaruk arasındaki yaşanan kavgadan dolayı Tutuş'un yanında yer aldılar. Tutuş bu emirlerle beraber 1093 yılında, el-Cezîre, Diyarbakır ve Musul'u alarak hakimiyet alanlarını genişletti. Bunun üzerine Berkyaruk amcası Tutuş'un üzerine yürüdü. Emir Aksungur ve Bozan, Berkyaruk tarafına geçince Tutuş savaşmadan Suriye'ye geri döndü.

Bu arada Terken Hatun, Azerbaycan emiri İsmail b. Yakutî²⁶¹ ile Berkayaruk'la savaşması hususunda anlaştı. Emir, Türkmenlerden çok sayıda asker topladı. Terken Hatunda ona asker gönderdi. Gönderdiği askerler savaş sırasında Berkyaruk tarafına geçti. İsmail b. Yakutî yenildi. Bu arada belirtmek gerekir ki Terken Hatun ve İsmail b. Yakutî aralarında evlenmek için anlaşmışlardı. Terken Hatun, hutbelerde oğlu Mahmud'dan sonra onun adını okutmaya, paraları oğlu ve İsmail b. Yakutî adına bastırmaya başladı. Bu evliliği istemeyen emirler evlilik tamamlanmak üzere iken İsmail'i öldürdüler.

3 Şubat 1094 tarihinde Sultan Berkyaruk devlet yönetimini eline aldı. Bağdat'ta adına hutbe okundu. Tâcüddevle Tutuş Melikşah ile savaşmak için Bağdat'a doğru yola koyuldu. Bu haberi alan Sultan Melikşah, emiri Aksungur'u onunla savaşması için gönderdi. Aksungur yenildi. Melikşah amcası Tutuş ile savaşmak için onun peşinden gitti. Bu arada Berkyaruk, üvey annesi Terken Hatun ölümü üzerine (Ekim 1094), Mahmud'un sultanlığını ilan ettiği İsfahan'ın kendisine verilmesini istedi. Mahmud'un emirleri aralarında gizli plan yaptılar; İsfahan'ın kapıları Berkyaruk'a dostane olarak açılacak daha sonra emirler onu tutuklayacaklardı. Planlarını uygulamaya koydular. Berkyaruk şehre girdikten bir gün sonra, bu emirler tarafından tutuklandı. Gözlerine mil çekecekken Mahmud b. Melikşah çiçek hastalığına yakalandı. 11 Kasım 1094 tarihinde de öldü. Bunun üzerine Mahmud taraftarları da Berkyaruk'un sultanlığını kabul etiler.²⁶² Bir müddet sonra da, 26 Şubat 1095 tarihinde Tutuş ve Berkyaruk'un ordusu karşı karşıya geldi. Tutuş'un ordusunun büyük bir kısmı Berkyaruk'un

²⁶¹ Tam adı İsmail b. Yakutî b. Davud Çağrı Bey bu emir, Berkyaruk'un dayısıdır. Berkyaruk'un annesi Zübeyde Hanım ile Emir İsmail'in babası Yakutî b. Davut kardeşlerdir. Bkz. Münecimbaşı Ahmed, 2000, s. 73.

²⁶² Münecimbaşı Ahmed, 2000, s. 70-76.

tarafında geçti. Tutuş yenildi. Sungurca isminde bir emir, onun başını gövdesinden ayrıldırı. Kafası Bağdat'a gönderilerek halkın arasında dolaştırıldı. Daha sonra kafa, Başlar Hazinesi'ne konuldu. Böylece Selçuklu'da taht mücadelesinden galibiyetle çıkan Berkyaruk dönemi tam anlamıyla başlamış oldu.²⁶³

4.3.2. Diğer Ayaklanmalar

4.3.2.1. Sagoniyan Emiri Musa'nın İsyanı

Tuğrul Bey'in ölümünün yarattığı saltanat mücadelesi karmaşasından yararlanan Sagoniyan (Çağaniyan) Emiri Musa, Selçuklu Devleti'ne karşı isyan etti. İsyân bastırıldı ve Musa öldürüldü.²⁶⁴

4.3.2.2. Fars Hâkimi Fazlûye'nin İsyanı

Fars hâkimi Fazluye, Sultan Alp Arslan'ın kardeşi Melik Kavurd ile birleşerek isyan etti. İsyânı Hurşeh kalesinden yönetti. Alp Arslan Fazluye'nin üzerine veziri Nizamülmülk'ü görevlendirdi. Kendisi de kardeşi Kavurt Bey'le savaşmak için Kirman'a yöneldi. Nizamülmülk Hurşeh kalesi kuşatması günlerce sürdü. Tam vazgeçeceği sırada Fazluye, yanında otuz adamıyla birlikte kalenin dışına çıktı. Nizamülmülk'ün adamları onu fark edip izlemeye koyuldular. Fazluye, saklandığı mağarada yakalandı. Sultanın huzuruna getirildi. Nizamülmülk'ün önerisiyle sultan onun, İsfahan kalesine hapsedilmesi emrini verdi. Fazluye'nin benim yönetimdeki yakın yerlerde kalmam gerekli demesi üzerine İran'daki İstahr kalesinde götürüldü. Burada açılan geniş bir kuyuya hapsedildi. Bir gece yarısı Fazluye'nin adamlarının onu kurtarmaya geldi. Bunun üzerine Selçuklu görevlileri onun kurtarılmasını engellemek için hemen kafasını kesip gelen adamların önüne attı.²⁶⁵

4.3.2.3. Antalya Hristiyanlarının İsyanı

Rumların yaşadığı Antalya'da Frenklerin gelip Rumları ezmesi orada bulunan halka eziyet etmesi üzerine, I. Gıyaseddin Keyhüsrev 1207 yılında Antalya'yı Selçuklu

²⁶³ Sevim, s. 156, 157.

²⁶⁴ Merçil, Selçuklular, s. 148, 149.

²⁶⁵ İbnü'l Cevzî, s. 159-162.

topraklarına kattı.²⁶⁶ Onun ölümüyle oğlu İzzeddin Keykâvus ile kardeşi Alâüddin Keykubad arasında çıkan saltanat kavgasını fırsat bilen Antalya Hristiyanları ayaklanarak Antalya şehrini Selçuklu'dan geri aldılar.²⁶⁷ Oradaki Müslümanlara zulüm yapmaya, onları öldürmeye başladılar. Bunun üzerine saltanat mücadelesinden zaferle çıkan Sultan I. İzzeddin Keykâvus, Antalya üzerlerine sefere çıktı. Hristiyanlar yenilerek Antalya tekrar Selçuklu topraklarına katıldı. I. İzzeddin Keykâvus erkeklerin öldürülmesini, mallarının yağmalanmasını, kadınların ve çocukların esir alınmasını emretti. Buraya Türkmenleri yerleştirip saltanat merkezine geri döndü. Kendisinin Kayseri'de olduğu bir vakitte Tekfur Leo'nun liderliğinde ayaklanan Sis üzerine Sultan Keykâvus, bir sefer düzenleyerek aynı cezayı Sisililere de tatbik etmiştir.²⁶⁸

4.3.2.4. Besâsîrî İsyanı ve Taraftarlarının Fillerin Ayakları Altında Ezilerek Öldürülmesi

Bu ceza yöntemini Gazne Devleti de uygulamıştır.²⁶⁹ Fatimilerin Türk asıllı emiri Ebu'l Haris Arslan el-Besâsîrî b. Eşkin, 1055 yılında beraberindeki orduyla Irak üzerine yürüdü. Irak amidi, beraberindeki asker ve halk ile Besâsîrî'nin ordusuna karşı dursa da daha sonra geri çekilmiştir. Besâsîrî, Irak'ta el-Mansur Camii'nde Mısır Fatimî halifesi el-Mustansır Billah el-Alevî adına hutbe okuttu. Besâsîrî Irak'a girmiş, askerleri tarafından Halife el-Kâim Biemrillâh'ın sarayı günlerce yağmalanmıştır. Besâsîrî, daha sonra, Basra ve Vasıt'a giderek buraları da ele geçirdi. Bu sırada Tuğrul Bey, İbrahim Yınal İsyanı ile uğraşmaktaydı. Tuğrul Bey 1059 yılında, kardeşi Yınal İsyanını hallettikten sonra Besâsîrî isyanı ile ilgilenebildi.²⁷⁰ İlk olarak Tuğrul Bey Besâsîrî'ye Halife'nin sarayını teslim etmesini, hutbelerden Mısır halifesinin adının çekilip kendi adının zikredilmesini, paraların kendi adına basılması şartıyla onu affedeceği haberini gönderdi. Besâsîrî, bu şartları kabul etmedi. Tuğrul Bey ordusuyla birlikte Irak'a doğru yola çıktı. Sultanın Irak'a geldiğini duyan Besâsîrî Bağdat'ı terk etti. Bağdat sistem eski haline geri döndürüldü. Tuğrul Bey, Besâsîrî ile savaşmak için Kufe'ye gitti. Tuğrul Bey ile arasında yapılan savaşta Besâsîrî, savaş meydanında

²⁶⁶ Tarîh-î Al-î Selçuk, S. 39; Müneccebaşı Ahmed, s. 37.

²⁶⁷ Abû Bakr İbn al- Zakî, s. 34.

²⁶⁸ Öngül, s. 78, 79, 80.

²⁶⁹ Palabıyık, s. 177.

²⁷⁰ Halife el-Kaim bi-Emrillah 1058 yılında Tuğrul Bey'e, Abbasileri Şii Büveyhî Devleti tehlikesinden kurtardığı için 'doğunun ve batının hükümdarı' ünvanını verdi. Böylece Selçuklular İslam dünyasının koruyucusu rolünü üstlenmeye devam etmişlerdir. Bkz. İbnü'l Esir, s. 43.

yaralandı. Besâsîri, Vezir Amidülmülk'ün divitçisi Gümüştigin tarafından yakalandı ve kafası kesildi. Keşik baş, Halife'ye gönderildi. Halife Besâsîri'nin kafasını bir sopaya taktırarak Irak sokaklarında dolaştırdı.²⁷¹ Besâsîrî ile iş birliği yapanlar **fillerin ayakları altında ezilmek** suretiyle öldürüldü. Bu cezayı Sultan Tuğrul değil, bu isyanın bastırılmasında katkı sağlayan emir Hezaresb vermiştir.²⁷²

4.4. USULÎ YÖNTEMLER İLE SUÇ VE CEZA

4.4.1. Kıyas

Kıyas bilindiği gibi "*öldüreni öldürme, yaralayanı yaralama*" cezasıdır. Sultan Melikşah döneminde Bağdat'ta, halifenin kölelerinden biri, Ferraşbaşı Camî-i Nisaburi'nin oğlunu öldürdü. Camî', halifeden kölesini cezalandırmasını istedi ise de halife, bu isteği görmezden geldi.²⁷³ O da bu konudaki şikayetini sultan Melikşah'a iletti. Sultandan köle için kıyas cezasının uygulanmasını istedi. Sultan ona hak verdi ve emiri Hacib Komaç'ı, Halife'nin sarayına gönderip köleyi saraydan çıkarttı. Halife kölesin canını kurtarmak için on bin dinar teklif etti ise de sultan kabul edilmedi. Köleye kıyas cezası uygulandı.²⁷⁴

4.4.2. Diyet

Diyet, bir kişinin haksız yaralanması, sakat bırakılması veya öldürülmesi sonucu kişiye ya da yakınlarına ceza ve kan bedeli olarak ödenen mal veya parayı ifade eder.²⁷⁵ Selçuklu hukukunda, ailenin rızasını almak şartıyla diyet uygulanmıştır. Elimizde Mevlâna Celaled-Din Rumi'nin bizzat araya girerek cezanın diyetle sonuçlandığı örnekler mevcuttur: Bir Rum, bir Müslüman'ı öldürdüğü için ölüm cezasına çarptırılmıştı. İdam için toplanan kalabalıktan birisi, bu cezaya engel olması için Mevlâna'dan yardım istedi. Mevlâna aracı oldu ve her iki tarafın ailesinin rızasını alarak cezanın diyete çevrilmesini sağladı. Böylece Müslüman'ı öldüren Rum'un idamdan kurtuldu, cezası hapse çevrildi.

²⁷¹ İbn'ül Esir, s. 256-265.

²⁷² Çetin, s. 188.

²⁷³ Reşidü'd-Din Fazlullah, **Camî'ü't-Tevarih Selçuklu Devleti**, (Çev. Erkan Göksu, H. Hüseyin Güneş), Selenge Yayınları, İstanbul, 2010, s. 124.

²⁷⁴ Ravendi, s. 120.

²⁷⁵ Ali Bardakoğlu, "Diyet", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. 9, İstanbul, 1994, s. 473.

Aksaray'da kendisine hakaret eden öğrenciyi tek yumukla öldüren bir vaize, kısas cezası uygun görülmüş, vaiz bu cezasından kurtulmak için Mevlâna'dan yardım istemiştir. Mevlâna'nın yardımları neticesinde vaiz, kırk bin dirhem diyetle ölüm cezasından kurtulmuştur.²⁷⁶

²⁷⁶ Çetin, s. 189, 190.

SONUÇ

Suç terimine dünya tarihi açısından baktığımızda neyin suç kabul edileceği konusu toplumlar arasında geçmişten günümüze benzerlik göstermekle birlikte, suça karşılık verilen cezalar farklılaşmıştır. Her suçun cezai karşılığı muhakkak ki vardır. Bu karşılık, toplumsal düzen için gereklidir.

Selçuklular, bugün vahşet olarak kabul edeceğimiz bazı cezaî usuller kullanmışlardır. Bunlar arasında derinin yüzölüp içine saman doldurulması, yakarak öldürme, dudak kesme, ortadan ikiye bölerek öldürme bizi en çok şaşırtan cezalar arasındadır. Lakin döneme, bugünün gözünden bakarsak hataya düşmüş oluruz. Selçuklu'nun ortaya çıktığı ve varlığını sürdürdüğü zaman diliminin bu tür cezaların yaygın olduğu orta çağ tarih aralığı olduğu unutulmamalıdır.

Büyük ve Anadolu Selçuklu'nun hukuk anlayışına dair birinci el kaynaklardan günümüze derli toplu bilgiler ulaşmamış olsa da bu kaynaklardan Selçuklu hukuk anlayışıyla ilgili birtakım çıkarımlar yapmak mümkündür. Büyük ve Anadolu Selçuklu sultanları suçun büyüklüğü oranında ceza tatbik etmişlerdir. Örneğin hırsızlık yapan biri, fark etmeden de olsa bir yetimin hakkını gasp etmişse ölüm cezasına çarptırılmıştır.

Selçuklu Devleti temellerini adalet üzerine inşa etmiştir. Sultanlar, halkının refah ve adalet içinde yaşaması için büyük çaba göstermiştir. Onların böyle çaba göstermelerinde hiç kuşkusuz, sahip oldukları eski Türk hakimiyet anlayışının etkisi büyüktür. Bu anlayışa göre Türk hükümdarları halkının ihtiyaçlarını karşılamak mecburiyetindedir. Büyük ve Anadolu Selçuklu sultanları hakimiyetleri altındaki milletlere din, dil, ırk ayrımı yapmadan kendilerini halkına karşı sorumlu hissetmişlerdir. Selçuklu sultanlarının aldıkları bu sorumluluk neticesinde, halktan biri sultanın karşısına çıkıp şikayetini kendisine ulaştırma imkanına sahip olmuştur. Selçuklu'nun adalet anlayışı, kendinden sonraki Türk Müslüman devletlerine örnek teşkil etmiştir.

EKLER

EK:1 Suçlu olan soylu bir mahkûmun Büyük Selçuklu sultanı Alp Arslan'ın karşısına çıkarılışı.²⁷⁷

²⁷⁷ Muharrem Kesik, "Türkiye'nin Miladı Malazgirt Savaşı", **Derin Tarih**,03.01.2017, <https://www.gzt.com/derin-tarih/turkiyenin-miladi-malazgirt-savasi-2590931>, (Erişim Tarihi 16.05.2018).

Ek: 2 Cengiz Han Yasa Maddeleri²⁷⁸

- *Zani ister evli olsun ister olmasın, zina ölümle cezalandırılır.*
- *Sodomi (homoseksüellik) ölümle cezalandırılır.*
- *Kim bilerek yalan söyler veya sihirbazlıkla uğraşır veya bir başkasını gözetler veya kavga eden iki kişinin arasına girer veya bir kimseye başka birine karşı yardım ederse ölümle cezalandırılır.*
- *Kim kül veya su içine işerse ölümle cezalandırılır.*
- *Kim, mal alır ve üç kez arka arkaya iflas ettiğini bildirirse ölümle cezalandırılır.*
- *Kim tutsak alanın izni olmadan bir tutsağa yiyecek veya giyecek verirse ölümle cezalandırılır.*
- *Kim kaçmış olan bir köleyi veya tutsağı bulur ve onu eski zilyedine geri vermezse ölümle cezalandırılır.*
- *Bir hayvan kesilirken bacakları bağlanmalı, karnı açılmalı ve ölünceye kadar kalbi elle sıkılmalıdır, bundan sonra onun eti yenebilir. Ama kim bir hayvanı Müslümanların üsulünce keserse, o da aynı biçimde kesilmelidir.*
- *İster saldırıda, ister geri çekilmede olsun bir kimse savaşta çıkını, yayını veya eşyasından başka bir şeyi düşünürse, arkasındaki adam attan inmeli ve bunu ona geri vermelidir. Bunu yapmayan ölümle cezalandırılır.*
- *Ebu Talib'in oğlu Ali'nin bütün ard-gelenleri, bütün fakirler, Kur'an okuyucular, fakihler, hekimler, bilginler, rakipler ve tek başına inzivada yaşayanlar, müezzinler ve ölü yıkayıcılar vergi ve resimlerden muaftırlar.*
- *Tanrının hoşuna gitmek için birer araç olduklarından bütün dinlere eşit olarak saygı gösterilmelidir.*
- *İsterse veren bir prens ve alan bir tutsak olsun, veren tadına bakmadan önce onun elinden bir şey yemek yasaktır. Başkasının yanında onu birlikte yemeğe çağırmadan*

²⁷⁸ Ali Bademci, **Cengiz ve Yasası Timur ve Tüzükatı**, Ötüken yayınları, İstanbul 2012, s. 113-115.

bir şey yemek ve arkadaşlarından daha çok yemek yasaktır. Üstünde yemek pişirilen ateşin veya yenilmekte olan bir yemeğin üzerinden geçmek yasaktır.

- Seyyahlar yemek yemekte olan kimseleri görünce attan inmeli ve izin istemeden onlarla birlikte yemelidirler. Bunu onlara kimse yasaklamamalıdır.

- Suya elleri daldırmak yasaktır; su almak için kap kullanılmalıdır.

- Giyildiği ve iyice yıpranmadığı sürece elbiselerini yıkamak yasaktır.

- Herhangi bir şeye pis demek yasaktır. Her şey temizdir ve temizle pis arasında bir fark yoktur.

- Herhangi bir mezhebi üstün tutmak, kelimeleri üstüne basarak söylemek ve şeref ünvanları kullanmak yasaktır. Hükümdarlarla ya da başka biriyle konuşurken sadece onun adı söylenmelidir.

- Ard-gelenlerini o birlikleri şahsen gözden geçirmeğe ve savaşa girmeden önce silahları kontrol etmeğe, savaşçıları savaş için gerekli her şeyle donatmağa ve her şeyi en ince noktalarına kadar gözden geçirmeğe ve gerekli bir şey eksik olanı cezalandırmaya mecbur tuttu.

- Birlikte refakat eden kadınlar, erkekler savaşta iken bunların iş ve vazifelerini üzerlerine almak mecburiyetindedirler.

- Seferden dönen birlikler hükümdara belli vergiler vermek mecburiyetindedirler.

- Her yıl başında, kendisi ve oğulları için aralarından seçsin diye bütün kızlar hükümdara takdim edilmelidir.

- Birliklerin başında her bin, yüz ve on er için önder bulunur.

- Eğer birlik önderlerinin en yaşlısı yanlış bir iş yapar ve hükümdar onu cezalandırmak için hizmetçilerinden en sonuncusunu ona gönderirse, o bu berikine teslim olmalı ve ölüm cezası bile olsa, ceza infaz edilinceye kadar önünde diz çökmelidir.

- Birlik önderleri hükümdardan başka kimseye baş vuramazlar, yoksa ölümle cezalandırılırlar. İzin almadan yerini değiştiren de ölümle cezalandırılır.

- Hükümdar ülkedeki olaylar hakkında daha çabuk bilgi edinebilmek için sürekli posta karakolları kurmalıdır.

- Cengiz Han'ı oğlu Çağatay Yasa'ya uyulmasına dikkat etmelidir.

- Askerler ihmalden ötürü cezalandırılmalıdırlar; süre avında bir hayvanı vuramayan avcılar sopa ile veya ölümlle cezalandırılmalıdır.

- Adam öldürmeden dolayı cezadan kanlık (diyet) ödeyerek kurtulunabilir: bir Müslüman öldürülmüşse kırk altın, bir Çinli öldürülmüşse bir eşek.

- Yanında çalınmış bir at bulunan bir kimse, onu sahibine aynı değerinde dokuz atla geri vermeğe mecburdur. Buna mali takati yoksa atlar yerine çocukları alınmalıdır; çocuğu da olmayanı bir koyun gibi kesilmelidir.

- Yasa, yalan, hırsızlık veya zinayı yasaklar ve yakınlarını kendi kendini sevdiği gibi sevmeyi, hakarete bulunmamayı ve onları tamamıyla unutmayı, kendiliğinden teslim olan kenti, köyü korumayı, Tanrı'ya adanmış tapınakları ve Tanrı'nın hizmetkarlarını her türlü vergiden beri tutmayı ve onlara saygıyı emreder.

- Yasa, birbirini sevmeyi, zina işlememeyi, çalmamayı, yalan yere tanıklıkta bulunmamayı emreder. Aykırı eylemler ölümlle cezalandırılır.

- Çok yemek yemekten ötürü kim kusarsa, onu çadırda sürüklemeli ve hemen öldürülmeli. Bunun gibi, ordu komutanının çadırının eşiğine ayakla basanı da öldürmeli.

- İçkiyi bırakamayan ayda üç kez sarhoş olabilir. Bunu aşarsa suçludur. Ayda iki kez sarhoş olmak daha iyidir; bir kez ise övgüye değer. Ama hiç sarhoş olmamak! Bundan daha iyi ne olabilir? Böyle bir kimse nerede bulunabilir? Eğer gene de böyle birisi bulunursa, o her türlü saygıya değer.

- Odalıkların çocukları nesebi sahih çocuklardır ve babalarının vasiyetine göre mirastan gereken hisselerini alırlar. Mirasın bölüştürülmesi şöyle olur: en büyük oğul küçüklerden daha çok alır; en küçük oğul babasının evini alır. Çocukların yaşlılığında öncelik, genel olarak evliliğin süresine uygun olarak ananın mevkiine göre tayin edilir.

- Babasının ölümünden sonra, anası bir yana, karılarının ne olacağı oğlunun tasarrufuna bırakılmıştır ve isterse onlarla evlenir veya başkalarıyla onları

evlendirebilir.²⁷⁹ Bu hüküm Hunlar ve Göktürklerde de uygulanmıştır. Hatta onlarda bu kural zorunludur. Yani oğul, baba öldüğünde üvey anneleriyle evlenmek zorunda bırakılmıştır.²⁸⁰

- Kanuni mirasçılardan başka herkese bir ölünün herhangi bir şeyini kullanmak ciddi bir şekilde yasaktır.

²⁷⁹ Bademci, s. 113-115.

²⁸⁰ Mehmet Boynukalın, **Zina Suçu ve Cezası**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1995, s. 12.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

- Abû Bakr İbn al-Zakî. **Ravzat al-Kuttâb va Hadikat al-Albâb**, (Çev. Ali Sevim), TTK Basımevi, Ankara, 1972.
- Ahmed Bin Mahmud. **Selçuknâme**, (Çev. Erdoğan Merçil), Bilge Kültür Sanat Yayıncılık, İsyambul, 2011.
- Alaaddin Ata Melik Cüveyni. **Tarih-i Cihangüşa**, (Çev. Mürsel Öztürk), T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998.
- Ali El-Hüseyni. **Ahbar üd-Devleti's-Selçukkiyye**, (Çev. Necati Lugal), TTK Basımevi, Ankara 1943.
- Aydın, M. Akif. **Türk Hukuk Tarihi**, Beta Yayınları, İstanbul, 2010.
- Azimi. **Azimi Tarihi (H. 430-538)**, (Çev. Ali Sevim), TTK Basımevi, Ankara, 1988.
- Bademci, Ali. **Cengiz ve Yasası Timur ve Tüzükatı**, Ötüken yayınları, İstanbul, 2012.
- Çetin, Kenan. **Selçuklu Medeniyeti Tarihi**, Yitik Hazine Yayınları, İstanbul 2008.
- Dinçol, Belkıs. **Eski Ön Asya Toplumlarında Suç Kavramı ve Ceza**, Ege Yayınları, İstanbul, 2003.
- Hamdullah Müstevfi-i Kazvînî, **Târîh-i Güzîde**, (Ed. Erkan Göksu), Bilge Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2015.
- İbn Bibi. "**El-Evamirü'l-Ala'iyye fi'l-Umuri'l-Ala'iyye, Selçukname II**" (Çev. Mürsel Öztürk), TTK Yayınları, Ankara, 2014.
- İbn Bibi, **Anadolu Selçukî Devleti Tarihi**, (Çev. M. Nuri GençOsman), Uzluk Basımevi, Ankara, 1941.

- İbnü'l Esîr, İzeddin. **El Kamil Fit-Tarih Büyük Selçuklu Devleti Tarihi**, (Çev. Murat Temelli), Özgü Yayıncılık, İstanbul 2013.
- Kerîmüddin Mahmud-î Aksarayî, **Müsâmeretü'l-Ahbâr**, (Çev. Mürsel Öztürk), TTK Yayınları, Ankara, 2000.
- Köprülü, M. Fuad. **İslam ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi**, Ötüken Yayıncılık, İstanbul, 1983.
- Maksudi, Sadri. **Türk Tarihi ve Hukuk**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1947.
- Mehmed Neşri. **Kitâb-ı Cihan-nümâ Neşri Tarihi**, (Çev. Faik Reşit Unat, Mehmet A. Köymen), TTK Basımevi, C. I, Ankara, 1987.
- Merçil, Erdoğan. **Selçuklular Zamanında Divan Teşkilatı**, Bilge Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2015.
- Merçil, Erdoğan. **Selçuklular-Makaleler-**, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2011.
- Mevdudi. **Selçuklular Tarihi**, (Çev. Ali Genceli), Hilal Yayınları, Ankara, 1971.
- Mutluçalı, Serdar. **Arapça Türkçe Sözlük**, Dağarcık Yayınları İstanbul, 2012, s.516.
- Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah. **Camîu'd-Düvel Selçuklular Tarihi I**, (Çev. Ali Öngül), Alkadmi Kitabevi, İzmir, 2000.
- Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah. **Camîu'd-Düvel Selçuklular Tarihi II**, (Çev. Ali Öngül), Alkadmi Kitabevi, İzmir, 2001.
- Nizamülmülk. **Siyasetname**, (Çev. Sadık Yalsız Uçanlar), Kültür Vakfı Yayıncılık, İstanbul, 2012.
- Kanat, Cüneyt. **Ortaçağ Türk Devletlerinde Suç ve Ceza**, Küre Yayınları, İstanbul, 2010.
- Kesik, Muharrem. **Türkiye Selçukluları Kutalmış'ın Büyük Selçuklu Tahtını Ele Geçirme Gayretleri**, Kriter Yayınları, İstanbul 2015.

Kozak, İbrahim Erol. **Kadim Dönemler Genel Hukuk Tarihi**, Adalet Yayınevi, Ankara, 2011.

Köprülü, M. Fuad. **İslam ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi**, Ötüken Yayıncılık, İstanbul, 1983.

Köymen, Mehmet Altay. **Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi**, TTK Yayınları, C. I, Ankara, 1989.

Özkorkut, Nevin Ünal, **Türk Hukuk Tarihinde Zina Suçu**, Siyasal Kitabevi Yayınları, Ankara, 2009.

Râvendî, Muhammed b. Süleyman. **Rahat-üs Sudur ve Ayet-üs-Surur**, (Çev. Ahmed Ateş), Cilt I, TTK Yayınları, Ankara, 1957.

Reşidü'd-Din Fazlullah. **Cami'ü't-Tevarih Selçuklu Devleti**, (Çev. Erkan Göksu), H. Hüseyin Güneş, Selenge Yayınları, İstanbul, 2010.

Rousselet, Marcel. **Adalet Tarihi**, (Çev. Adnan Cemgil), Yeni Zamanlar Yayınevi, İstanbul 1963.

Sevim, Ali. **Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi**, TTK Basımevi, Ankara, 1983.

Sevim, Ali. Erdoğan Merçil. **Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat ve Kültür**, TTK, Ankara, 2014.

Sıbt İbnu'l Cevzî. **Miratü'z-Zaman Fi Tarihi'l-Ayan'da Selçuklular**, (Çev. Ali Sevim), TTK Basımevi, Ankara, 2011.

Şapolyo, Enver Behnan. **Selçuklu İmparatorluğu Tarihi**, Güven Matbaası, Ankara 1972.

Tarîh-î Al-î Selçuk (Anonim Selçuknâme), (Çev. Halil İbrahim Gök, Fahrettin Coşguner), Atıf Yayınları, Ankara, 2014, s. 38.

Tekin, Arslan. **Selçuklu Tarihi**, Kariyer Yayınları, İstanbul, 2012.

Turan, Osman. **Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2012.

_____ **Selçuklular Zamanında Türkiye**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1998.

Urfalı Mateos. **Urfalı Mateos Vekayi-namesi**, (Çev. Hrant d. Andreasyan), TTK, Ankara, 1962.

Uyar, Mustafa. "Moğol İstilasası Döneminde Selçuklular", (Ed. Refik Turan), **Selçuklu Tarihi El Kitabı**, Grafiker Yayınları, Ankara, 2012.

Yaşar, Ahmet. **İslam Ceza Hukukunda İdamı Gerektiren Suçlar**, Beyan Yayınları, İstanbul, 1995.

Yusuf Has Hacip. **Kutadgu Bilig**, (Çev. Reşid Rahmeti Arat), TTK Basımevi, Ankara 1974.

MAKALELER

Akyol, Hasan, "Kirman Selçukluları", **Selçuklu Tarihi El Kitabı**, (Ed. Refik Turan), Grafiker Yayınları, Ankara, 2016, ss. 195-213.

Akyol, Hasan, Erol Kara. "Melikşah Dönemi", **Selçuklu Tarihi El Kitabı**, (Ed. Refik Turan), Grafiker Yayınları, Ankara, 2012, ss. 135-144.

Akyol, Hasan, Erol Kara. "Fetret Devri", **Selçuklu Tarihi El Kitabı**, (Ed. Refik Turan), Grafiker Yayınları, Ankara, 2012, ss. 145- 151.

Akyüz, Vecdi. "Müslüman Türk Devletlerinde Divan-ı Mezalim Kurumu", **Türkler Ansiklopedisi**, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, ss. 210-234.

Arık, Feda Şamil. "Türkiye Selçuklu Devleti'nde Müsadere", **Beşinci Milletlerarası Türkoloji Kongresi Tebliğler III**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, C. 1, İstanbul, 1985, ss. 47-64.

- Boynukalın, Mehmet, "Suç", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayıncılık, C. 37, İstanbul, 2009, ss. 453-457.
- Çakmak, Mehmet Ali."II. Gıyaseddin Keyhüsrev Zamanında Türkiye Selçuklu Devleti", **Selçuklu Tarihi El Kitabı**, (Ed. Refik Turan), Grafiker Yayınları, Ankara, 2012, ss. 395-407.
- Kairbekulı, Shynarbek Akchabaev."Selçukluların Türkistan'daki Temsilcisi Kazakistan ve Bu Ülkenin Hukuk Tarihinden Bir Kesit: İcra Hukukundaki Problemler", **Kastamonu Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, S.10,byy., 2015, ss. 18-27.
- Karaman, Hayreddin. "Fıkıh", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. 13, İstanbul, 1996, ss.1-14.
- Kaya, Selim. "Selçuklu Devletlerinde Müsadere Uygulamaları", **Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C.2, S. 2, byy., 2005, ss. 53-59.
- Köymen, Mehmet Altay. "Alp Arslan Zamanı Türk Toplum Hayatı", **Selçuklu Araştırmaları Dergisi**, C.4. Ankara, 1975, ss. 40 -151.
- Kuçur, S. Sadi. "Nizamülmülk'ün Siyasetnamesi'ne Selçuklu Devlet Teşkilatı Açısından Bir Bakış: Emir-i Hares ve Emir-i Dad Örneği", **Türklük Araştırmaları Dergisi**, S. 12, İstanbul, 2002, ss. 41-72.
- Merçil, Erdoğan. "Selçuklularda Emir-i Dad Müessesesi", **Bellekten**, C. LIX, S. 225 (1995), ss. 327-340.
- Muhammed Şebânkârei, "Selçuklular", (Çev. Ahmad Hesamipour), **Tarih Okulu**,4, bsy., 2009, ss. 137-161.
- Özyetkin A. Melek. "Turfan Uygurlarında Ceza Hukukuyla İlgili Uygulamalar", **Bellekten**, C.LXXV, Ankara, 2011, ss. 337-357.
- Turan, Refik (Ed). "Malazgirt Fatihı Alp Arslan", **Selçuklu Tarihi El Kitabı**, Grafiker Yayınları, Ankara, 2012, ss. 115-117.

Türcan, Talip. "Sürgün", **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Diyanet Vakfı Yayıncılık, C. 38, İstanbul, 2010, ss. 164-166.

TEZLER

Acar, İsmail. **İslam Hukukunda Zina Suçu ve Cezası Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 1999.

Akalın, Adnan. **İslam Hukukunda Devlete İsyân Suçu**,(Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2015.

Boynukalın, Mehmet. **İslam Hukukunda Zina Suçu ve Cezası**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1995.

Öngül, Ali. **Müneccimbaşı Ahmed Dede Efendi'nin Cami'üd-Düveli'nin Tenkitli Metin Neşri ve Tercümesi (Selçuklular ve Anadolu Beylikleri)**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1986.

Palabıyık M. Hanefi, **Gazneli Devleti Saray Teşkilatı**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 1996.

Polat, Murat. **İslam Ceza Hukukunda Suç ve Ceza Arasındaki Denge**, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erzurum, 2015.

İNTERNET ERİŞİM

Bal, Mehmet Suat."Türkiye Selçuklu Devleti Tarihinde Bir Dönüm Noktası; II. İzzeddin Keykâvus Dönemi", **Ankara Üniversitesi**, www.dergiler.ankara.edu.tr, (06.01.2018).

Çapan, Fatma, Baran Güvenç, "Kavimler Göçü ve Batı Roma İmparatorluğu'nun Çöküşü", **Dergipark**, 04.12.2017, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/444170>, (05.03.2018).

El-hac Ebubekir Zade Hüseyin Oğlu Sahib Ata Fahreddin Ali'nin Hayatı, **T.C. Başbakanlık Konya Vakıflar Bölge Müdürlüğü**,
www.sahipatamüzesi.gov.tr, (21.12.2017).

Kesik, Muharrem, "Türkiye'nin Miladı Malazgirt Savaşı", **Derin Tarih**, 03.01.2017,
<https://www.gzt.com/derin-tarih/turkiyenin-miladi-malazgirt-savasi-2590931>, (Erişim Tarihi 16.05.2018).

Sarı, Özgür, Güncel Önkal. "Suçun Sosyolojisi Cezanın Felsefesi", **Sosyolojik Bakış ve Araştırmalar Platformu**, 26.04.2010,
[https://tekniksosyoloji.wordpress.com/2010/04/26/sucun-sosyolojisi-cezanin-felsefesi/\(02.02.2018\)](https://tekniksosyoloji.wordpress.com/2010/04/26/sucun-sosyolojisi-cezanin-felsefesi/(02.02.2018)).

Teeters, Harry Elmer Barnes, Negley K. **İlkel Cezalar ve Fiziksel Cezanın Başlıca Türleri**, (Çev. Devrim Aydın), **Ankara Barosu Dergisi**, 2011, C. 4, 163-176.
<http://dergipark.gov.tr/download/article-file/397886>(28.04.2018).

Uyar, Mustafa. "Ortaçağ İşlam Dünyasında 'İsyanın Makus Tarihi Müzesi': Başlar Hazinesi (Hızanetü'r-Ru'us)", **Toplumsal Tarih Dergisi**, C.265 S.90, İstanbul, 2006, www.academia.edu, (20.01.2018).